

OPAVSKÝ HRAD A STŘEDOVĚKÉ JÁDRO TZV. MÜLLEROVA DOMU ČP. 1

FRANTIŠEK KOLÁŘ – PETRA KANIOVÁ – JANA KOUDELOVÁ
– DALIBOR PRIX – ROMANA ROSOVÁ – MICHAL ZEZULA

Opava Castle and the Medieval Centre of 'Müller's House No. 1'

The Lichtensteins' castle in Opava gained increased attention from experts paradoxically only after its demolition as part of the redevelopment in late 1891 and early 1892. The Opava-based historian Vincenc Prasek was the first to point out the medieval origin of the structure, claiming that it was built by order of Přemek I, Duke of Opava († 1433), as a urban castle at the beginning of the 15th century. The following generations of historians continued Prasek's undertaking. Based on the analysis of written sources, they reconstructed the history of the castle that was rebuilt into a four-wing Renaissance palace at the turn of the 16th and 17th centuries. At the end of the 20th century, they even attempted to reconstitute the original appearance of the Gothic urban castle. Beginning in 2005, the former structure was specified by partial architectural research and the related building history research of 'Müller's House', the only surviving aboveground part of the castle compound, which helped to confirm or rather correct the earlier findings, and moreover brought a number of new items that could not have been discerned from the scarce archival materials.

Keywords: Silesia – Opava – castle – castle kitchen – 14th–16th century

Paradoxně teprve poté, co byl lichtenštejnský zámek v Opavě na přelomu let 1891–1892 v rámci asanačních zásahů zbořen, dočkal se tento objekt zvýšené odborné pozornosti. Jako první na středověký původ stavby upozornil opavský historik Vincenc Prasek s tím, že ji jako městský hrad nechal na počátku 15. století vybudovat opavský vévoda Přemysl I. († 1433). Následující generace badatelů na Prasekův počin navázaly a na základě analýzy písemných pramenů rekonstruovaly dějiny hradu, na přelomu 16. a 17. století přestavěného na čtyřkřídový renesanční zámek a na sklonku 20. století se pokusily i extrahovat ze stavebního komplexu představu o prvotním vzhledu gotického městského hradu. Od roku 2005 poznání zaniklého objektu zpřesňují i dílčí archeologické výzkumy a s nimi provázaný stavebněhistorický průzkum tzv. Müllerova domu, dnes jediné dochované nadzemní součásti hradního areálu. Na jejich základě lze potvrdit, respektive korigovat starší poznatky; významnou měrou však přinesly i řadu nových zjištění, která z nečetných dochovaných archíválií nebylo možno rozpoznat.

Klíčová slova: Slezsko – Opava – hrad – hradní kuchyně – 14.–16. století

ÚVOD

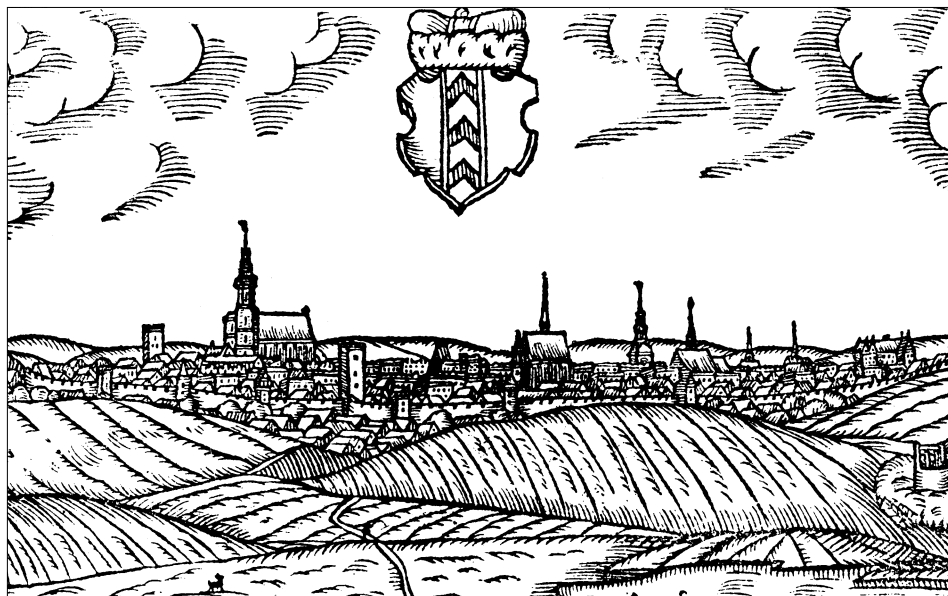
Romantismus 19. století přinesl v celé Evropě oživení zájmu o hrady i tvrze. V Čechách a na Moravě odstartoval éru poznávání těchto působivých, nejednou ovšem jen v troskách dochovaných imponujících rezidencí nerozlučně spjatých se zaniklou slávou středověké elitní světské společenské vrstvy – vládců a šlechty.¹⁾ I když zanícený romantismus zejména pozdního 19. století s prudkým rozvojem industrializace a změnami společenského klimatu v souvislosti s 1. světovou válkou odezněl, zájem o hrady a tvrze ze strany historiků, architektů i historiků umění přetrval a ve vazbě na rozvoj archeologie před polovinou 20. století se stal i polem, k němuž archeologové měli stále více co říci. V Čechách se důležitým mezníkem poznávání opevněných sídel středověkých panovníků a šlechty stala v roce 1972 dvousvazková souhrnná publikace Dobrosłavy Menclové, dodnes čtivým způsobem shrnující bádání předcházejících dekád.²⁾ Ve své době se jednalo o pozoruhodnou syntézu poměrně pečlivých stavebně-

Obr. 1: Opava-Město, digitální katastrální mapa. Červeně vyznačen objekt Müllerova domu čp. 1, červenou šrafruou areál někdejšího hradu a předhradí.

1) V souvislostech následujícího textu snad postačí připomenout alespoň patnáctisvazkové souhrnné dílo Augusta Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, vydané nakladatelem Františkem Šimáčkem v letech 1882–1927 a ilustrované Karlem Liebscherem, Vojtěchem Králem z Dobré Vody, Romanem Havelkou, Jindřichem Bubeníčkem a dalšími.

2) D. Menclová, *České hrady I–II*. Praha 1972.

Obr. 2: Nejstarší dochovaný pohled na město Opavu, dřevorez Johanna Willenbergera z doby před rokem 1593. Opaavský hrad s palácem a dvojicí nárožních věží zobrazen upravo (SZM, FP, inv. č. A 73. 430).

Obr. 3: Plán obléhání města Opavy císařským vojskem v roce 1627, vyhotovený vojenským inženýrem v císařských službách Felicem Florianim. Opaavský zámek vlevo dole pod označením castello, objekt dnešního Müllerova domu znázorněn jako obdélná zděná stavba v linii hlavní městské hradby v sousedství zámku (ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69).

historických analýz jednotlivých objektů, historických údajů, uměnovědného zhodnocení a autorka se nevyhýbala ani sporadické účelové reinterpretaci tehdy dostupných poznatků archeologie, pomocných věd historických či dalších disciplín. Dobroslava Menclová zamýšlela obdobně zpracovat i hrady na Moravě, k tomu však již nedošlo a zájemci se mohou opřít jen o německy vydané třicetistránkové „pilotní“ teze.³⁾ Reakce odborníků na kompendium o českých hradech na sebe nedala dlouho čekat; před polovinou 80. let 20. století vydal Tomáš Durdík v nakladatelství Alba-tros v edici OKO drobnou knihu *České hrady*,⁴⁾ v níž se vymezil proti dominantnímu umělecko-historickému pojetí Dobroslavy Menclové a představil svůj systematický typologický pohled na košatou problematiku.⁵⁾ Ten potom konzistentně držel po celou, neobyčejně plodnou kariéru⁶⁾ a v jednotlivých problémových okruzích propracovával.⁷⁾ Výsledkem „syntetizující“ a systematicky poměrně ukázněné složky Durdíkova pohledu na téma středověkých hradů se pak stala Encyklopedie českých hradů.⁸⁾ Na Moravě adekvátní úlohu splnila zejména obdobná publikace Miroslava Plačka⁹⁾ a éru syntetických „zemských“ přehledů u nás prozatím uzavřela kniha *Hrady českého Slezska*,¹⁰⁾ byť založená na odlišných metodických východiscích a z různých důvodů nekompatibilní s Durdíkovými a Plačkovými pracemi.¹¹⁾

Další ze základních přístupů ke studiu českých, morav-

3) Táž, *Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity F 14–15, 1971, s. 97–127.

4) T. Durdík, *České hrady*, Praha 1984.

5) Tamtéž, s. 7–9. Vhodné je podotknout, že systematická stavební typologie byla v 50. až 80. letech 20. století rozvíjena jak v Německu, tak zejména v Polsku a dílem i v Maďarsku a Durdíkův metodický přístup tak zapadal do škály tehdy inovativních a dobově moderních trendů.

6) Srov. J. Klápště – P. Sommer, Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (24. 1. 1951 – 20. 9. 2012), *Archeologické rozhledy* LXIV, č. 4, 2012, s. 799–801.

7) Opět jen jako pars pro toto uvedme T. Durdík, *Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě*, Praha 1998; *týž*, *Hrady přechodného typu v Čechách*, Praha 2007.

8) Poprvé vydaná v roce 1995 nakladatelstvím Libri, viz T. Durdík, *Encyklopedie českých hradů*, Praha 1995. Srov. také *týž*, *Ilustrovaná*

encyklopedie českých hradů. Praha 1999 (vydáno opakovaně a se čtyřmi svazky dodatků z let 2002–2011); T. Durdík – P. Bolina, *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, Praha 2001. Nelze ovšem zapomínat na nesčetné autorovy studie věnované konkrétním objektům či dílčím problémovým okruhům.

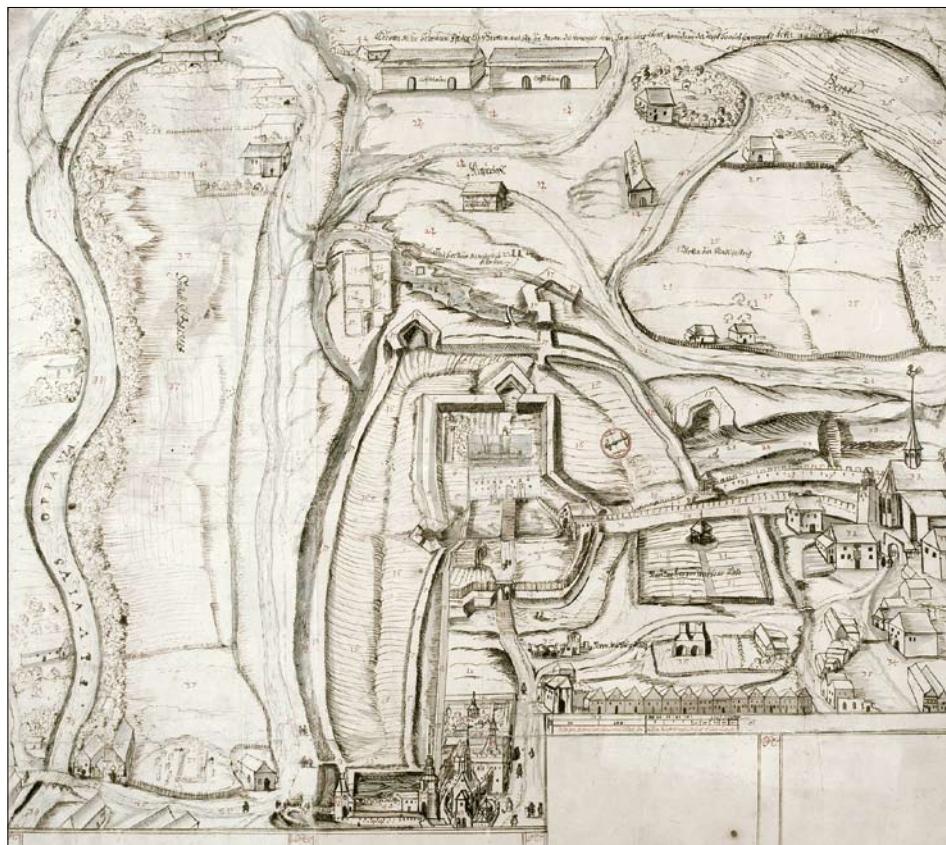
9) M. Plaček, *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996.

10) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, *Hrady českého Slezska*, Opava – Brno 2000.

11) Paralelně vznikaly i četné menší – řekněme územní – souhrnné přehledy vycházející více méně dodnes; z nich jen namátkou lze připomenout např. F. Kašíčka – B. Nechvátal, *Tvrze a hrádky na Strakonicku*, Strakonice 1986; srov. druhé přepracované a podstatně rozšířené vydání *týž*, *Hrady, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku*, Strakonice 2014; F. Musil, *Hrady, zámky a tvrze okruhu Ústí nad Orlicí*, Ústí nad Orlicí 1995; F. Gabriel – J. Panáček, *Hrady okresu Česká Lípa*, Praha 2000; J. Kohoutek, *Hrady jihovýchodní Moravy*, Brno 2000.

ských a slezských hradů se soustředí na preciznější poznání konkrétních objektů, přičemž stěžejní role tu zaujímají archeologické výzkumy a stavebněhistorické i archivní průzkumy. Úloha této sféry je nesporně důležitá a nesporně nezpytatelná, neboť pomáhá zpevnit fundamenty, na nichž poznání hradní architektury stojí a syntézy se při svém širokém teritoriálním záběru nevyhnuly zjednodušením, nepřesnostem, ba ani omylům. Právě výsledky průzkumu určitých lokalit přinášejí leckdy informace, jež v následných krocích vedou, či alespoň by v budoucnu měly vést ke změnám nebo úpravám některých obecných syntetizujících závěrů. Výčet odborníků, kteří v uplynulých dobách přispěli nebo stále přispívají k prohloubení poznatků o jednotlivých hradech, hrádcích či tvrzích, by byl takřka nekonečný a v tomto textu irelevantní, byť zpřesněné, i jen dílčí informace o každém takovém objektu hraji v pokusech o celkové pochopení hradní problematiky nezastupitelnou roli.¹²⁾

Součástí diskursu agilní kastelologie se přirozeně stal i zájem o hrady umístěné ve městech, anebo v tak těsném kontaktu s městy, že české bádání pro ně bez větších rozpaků užívá pojmu „městský hrad“.¹³⁾ A to přesto, že v českých zemích, na rozdíl od prostředí italských městských středověkých republik, případně některých německých říšských měst, zatím – s interpretačně problematickou výjimkou přestavby táboreského Kotnova ve 20. letech 15. století – nebyl spolehlivě doložen žádný objekt tohoto typu, který by vystavělo město samo pro svou potřebu.¹⁴⁾ Výzkum „městských“ a „příměstských“ hradů – ať již v obecném či užším slova smyslu – v rámci celoevropského kastelologického bádání zesílil zejména v 80. a 90. letech 20. století a pokračuje i v současnosti.¹⁵⁾ V českém a slo-

Obr. 4: Pohledový plán opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650. Zámek označen č. 6, opevněné předzámčí č. 9, objekt dnešního Müllerova domu č. 8 (SZM, UHP, inv. č. U 4059 A).

venském prostředí se soustředěnější pozornosti tématu dostalo na konferencích archeologů středověku v Nitře v září 1996 a v Brtnici a Panské Lhotě v září 2001.¹⁶⁾ Ve sborníku z první z uvedených konferencí byla publikována i stať týkající se „městských hradů“ v českém Slezsku,¹⁷⁾ v níž byla mezi tzv. městské hrady zahrnuta i zaniklá vévodská rezidence v Opavě (obr. 1).¹⁸⁾

siècle). Paris 2002; A. Wheatley, The Urban Castle, in: A. Wheatley, The Idea of the Castle in Medieval England. New York 2004, s. 44–77; P. Cressier, Castrum 8: Le château et la ville – espaces et réseaux. Madrid – Rome 2008; C. Müller – H.-H. Häffner ed., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008; E. Jeangrand-Leroux, Château et villes en Bourgogne à l'époque moderne, in: Chastels et maisons fortes III: actes des journées de castellologie de Bourgogne, 2008–2009, Chagny 2010, s. 205–220; T. Biller, Die mittelalterliche Stadtbefestigungen im deutschsprachigen Raum: ein Handbuch I. Systematischer Teil. Darmstadt 2016, zde s. 244–249.

16) Viz příspěvky např. Jozefa Labudy, Marty Mácelové a zejména Miroslava Plačka ve sborníku *Archaeologia historica* 22/97. Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996. Brno – Nitra 1997, s. 181–190, 191–198, 199–215. Viz zejména příspěvky Vladislava Razíma, Jiřího Doležela nebo autorského kolektivu *Lubica Fillová – Marta Mácelová – Michal Šimkovic* ve sborníku *Archaeologia historica* 27/02. Sborník příspěvků přednesených na XXXIII. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na hrady a jejich úlohu ve středověkém vojenství a osídlení, Brtnice a Panská Lhota 17.–21. září 2001. Brno 2002, s. 307–326, 327–354, 355–370.

17) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, Městské hrady v českém Slezsku, *Archaeologia historica* 22/97, Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996, Brno – Nitra 1997, s. 249–272.

18) Tamtéž, s. 254–255. Podrobněji P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda,

chodní Moravy. Zlín 1995; *tjž.* Hrady v oblasti Vizovické vrchoviny. Brno 2003.

12) Nesluší se tvrdit, že odborná literatura něco uvádí a tvrzení vůbec nedoložit, proto s omluvou všem dalším autorů podrobných průzkumů jednotlivých hradů, tvrzí nebo hrádků, jmenujme alespoň namátkou třeba J. Anderle, Pozdně románský hrad Loket, *Průzkumy památek* V, č. 1, 1998, s. 3–12; V. Razím, Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Příloha časopisu *Průzkumy památek* XIX, 2012; J. Varhaník, Brána v „Plášti“ na hradě Zvíkově, in: *Dějiny staveb* 2015, Plzeň 2015, s. 99–104.

13) Srov. již T. Durdík, o. c. v pozn. 4, s. 69.

14) Kriticky k pojmu už T. Durdík, 1995, o. c. v pozn. 8, s. 184–185; stručně, ale výstižně též V. Razím, *Reč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti*. Praha 2018, s. 15.

15) Např. R. Scherer-Hall, Zur Typisierung von Burgen und Schlössern und deren Erscheinungsformen, *Burgen und Schlösser* 39/II, 1998, s. 87–93; G. Blicke – P. Contamine – N. Faucherre – J. Mesqui, Le château et la ville: conjonction, opposition, juxtaposition (XIe–XVIIIe

Obr. 5: Východní obvod opavských hradeb, akvarel Franze Biely z roku 1813. Zámek zcela upravo, mezi zámkem a hradební věží městského opevnění patrný objekt dnešního Müllerova domu (SZM, UHP, inv. č. U 189 A).

Obr. 6: Zámek ze severozápadní strany, Anonym, černobílá fotografie, kolem roku 1890. V popředí příkop mezi zámkem a předzámčím, upravo průčelí objektu dnešního Müllerova domu (SZM, FP, č. neg. D 216).

Bývalá existence hradu v Opavě samozřejmě koncem 20. století nebyla neznámou. Zmínili se o něm již v 19. věku např. Reginald Kneifel¹⁹⁾ či Gottlieb Biermann,²⁰⁾ za jejichž časů objekt opakovaně přestavěný na zámek ještě stál. Přitom R. Kneifel jej vídal zapojený do reliktů městského hradebního systému (obr. 5, 22),²¹⁾ což ovšem záhy přestalo platit.²²⁾ Jak v bouřlivých proměnách Opavy v 19. století postupně mizel starobylý urbanistický kontext, začali si badatelé, topografové a vlastivědci – de facto s příslovečným křížkem po funuse – zámku všímat více. Např. Erasmus Kreuzinger si sice při popisu objektu vystačil s charakteristikou R. Kneifela,²³⁾ avšak notně rozšířil historické

o. c. v pozn. 10, s. 284–292.

19) R. Kneifel, *Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien. II. 2. Von den übrigen Herrschaften, Städten und Ortschaften der beiden Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, dann dem Fürstenthume Neisse in alphabetischer Ordnung*. Brünn 1805, s. 50–51.

20) G. Biermann, *Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägerndorf*. Teschen 1874, s. 511.

21) R. Kneifel, o. c. v pozn. 19, s. 51. Autor byl přesvědčen, že zámek byl velmi starý, když jej už v roce 1604 označili jako „altes Schloß“. Popsal jej jako stísněnou pevnou budovu se silnými zdmi obklopenou příkopem a rozpoznal, že vnější valové opevnění bylo mladšího původu.

22) Např. F. Ens, *Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten III. Beschreibung des Oppalandes und seiner*

Bewohner im Allgemeinen und die Ortsbeschreibung des Fürstenthums Troppau im Besondern. Wien 1836, s. 138, poznamenal, že v místech bývalých hlubokých hradních příkopů a valů město zdombilo přívětivé květinové a ovocné zahrady. K zániku městského opevnění nejpodrobněji F. Kolář – P. Kaniová – R. Rošová – M. Zezula, *Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu)*, in: *Forum urbes medii aevi V. Městské fortifikace ve vrcholné středověkých zeměpanských městech střední Evropy*, Brno 2008, s. 174–249, tam zvláště s. 187, 217, 224, 233; P. Kaniová, *Demolice opavského opevnění v 19. století*, in: *Opavské hradby* (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, s. 108–117.

23) Ostatně Kneifel sám byl inspirován kronikou Jacoba Schickfusse (*New vermehrte Schlesische Chronica vnnd Landes Beschreibung... biß an das 1619 Jahr, da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen*

Obr. 9: Výškový pohled na výstavní budovu Slezského zemského muzea, Učitel'ský ústav a objekt dnešního Müllerova domu, pohlednice, 30. léta 20. století. Budova Slezského zemského muzea byla v letech 1893–1895 postavena zčásti v místech zasypaného městského příkopu, Učitel'ský ústav (dnes Mendelovo gymnázium) z let 1896–1899 zaujal místo zbořeného zámku – někdejšího hradu. Objekt dnešního Müllerova domu v prostoru bývalého předhradí, uchovávaný ve své hmotě středověké stavební konstrukce, představuje jedinou dochovanou nadzemní součást hradního areálu (SZM, FP, inv. č. FP13475).

ších historických okolností usoudil, že hrad nechal vystavět opavský přemyslovský vévoda Přemysl I. v letech 1428–1431, respektive v intervalu let 1420–1430.²⁹⁾ Cenným se stal jeho schematický plán zámku, v jehož hmotě Prasek správně identifikoval dvě nárožní hranolové věže na jižní straně, polohu původní brány jádra a vyznačil také v hradbách propusti, které sloužily k průtoku vody mezi městskými a hradními příkopy.³⁰⁾ S Praskovým závěry o době vzniku opavského hradu nesouhlasil jiný opavský gymnaziální profesor, Josef Zukal. V jediné půlvěťě precizně vystihl, že objekt „kníže Přemek okolo r. 1400 zbudoval.“³¹⁾ Zukal byl fenomenálním znalcem archivních pramenů a dobře věděl, co píše, ale svůj soud pohříchu nijak nezduvodnil a tak se na něj časem pozapomnělo. Když potom po 2. světové válce sepsal stěžejní historickou studii o opavském hradě/zámku archivář Stanislav Drkal,³²⁾ znovu opakoval Prasekův údaj o první zmínce o hradu z roku 1431. Drkalovy zásluhy přitom zůstaly nepopíratelné v líčení mladších, zvláště raně a pozdně novověkých dějin stavby a v upozornění na plánovou dokumentaci uchovanou v opavských archivech. Avšak namáhavou cestu k objasnění data vzniku objektu bylo potřeba zopakovat. Rudolf Gudrich se domníval, že hrad byl vystavěn v roce 1417, zjevně však šlo jen o dedukci založenou na listině potvrzující transfer dvou oltářů z Hradce nad Moravicí do Opavy.³³⁾ Krok vpřed potom znamenal poznatek Františka Šiguta, že hrad v Opavě zachytila již listina vévody Přemysla, údajně z 8. července 1413.³⁴⁾ Z analýzy

opavského II. Desky zemské 1. (1431–1536). Historický archiv 31. Praha 1908 (dále jen ZDOP II), s. 11–12, č. 1, fol. Or–Ov: „Actum... in novo castro...“

29) V. Prasek, 1891, o. c. v pozn. 27, 106/278, 4. 12. 1891, s. 2; 106/282, 10. 12. 1891, s. 1–2.

30) Týž, 1892, o. c. v pozn. 27, 107/91, 21. 4. 1892, s. 2.

31) J. Zukal, Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné. Opava 1912, s. 33.

32) S. Drkal, Historie opavského zámku, in: A. Grobelný – B. Sobotík edd., Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města, Ostrava 1956, s. 134–164.

širších historických okolností Šigut dovodil, že hrad nechal Přemysl vystavět v rozmezí let 1403–1413.³⁵⁾ Ale v roce 1997 bylo upozorněno na nedochovanou listinu ze 17. srpna 1404, v níž český král Václav IV. jako lenní senior potvrdil, že vévoda Přemysl I. Opavský své manželce Anně z Lucku pojistil věnou zástavu na hradě v Opavě i s příkopem před městskou Ratibořskou bránou a s lovem ryb, se dvěma mlýny, z nichž jeden pracoval u hradního příkopu a druhý ležel u vsi Branky, a s komorní vsí Kylešovicemi.³⁶⁾ To autory stati přivedlo k dataci vzniku hradu do doby kolem roku 1400 a bádání tak po téměř stovce let dospělo k tomu, co věděl Josef Zukal už na přelomu 19. a 20. století.³⁷⁾ Spektrum známých středověkých písem-

ných pramenů týkajících se opavského hradu se od té doby nerozšířilo o žádný údaj sahající hlouběji do minulosti.

V roce 2000 byla bádáním otevřena otázka stanovení spodní časové hranice, tedy data, po němž mohl být hrad v Opavě vybudován. Historici již od 19. století znali smírčí dohodu mezi prvním opavským vévodou Mikulášem, nemanželským synem českého krále Přemysla Otakara II., a opavskými měšťany z 3. dubna 1284, v níž vévoda, mimo jiné, měšťanům slíbil, že nevstaví ani nezaloží uvnitř městských hradb ani v hranicích města (moderním jazykem řečeno: na katastru Opavy) žádné opevnění.³⁸⁾ I když slib byl vázán jen na Mikulášovu osobu a jeho smrtí v červenci 1318 de facto vypršel, absence písemných zmínek o nějakém hradě v Opavě po zbytek 14. století, archeologické doklady o dřevěné sroubené zástavbě příměstského charakteru vystavěné zde ještě na přelomu první a druhé čtvrtiny 14. století³⁹⁾ a skutečnost,

33) R. Gudrich, Kronika obce Kylešovic I. Opava 1932, s. 9.

34) Listina byla ve skutečnosti sepsána a zpečetěna v den sv. Alžběty, tedy 19. listopadu 1413; srov. edici v F. Šigut ed., Opavský listinář. II. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1402–1417). Opava 1962 (dále jen OL II), s. 19–21, č. 26, tam s chybným datem 8. července 1413.

35) Tamtéž, s. 21, pozn. 4.

36) A. Sedláček ed., Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Historický archiv 39. Praha 1914, s. 71, č. 459. Listina zapadala do série privilegií, která ve dnech 16. a 17. srpna 1404 král vystavil při pobytu ve Vratislavi ve prospěch opavských a ratibořských Přemyslovců; viz Registrum St. Wenceslai. Národní knihovna Praha, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI C7, fol. 330v–331v, č. 74.

37) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 254.

38) Schlesisches Urkundenbuch. Fünfter Band 1282–1290, ed. W. Irngang, Köln – Weimar – Wien 1993, s. 64–65, č. 83: „... Insuper spondem us sepedictis civibus non solum infra muros civitatis sed nec et in terminis eiusdem civitatis aliquam munitionem velle vel debere construere, edificare vel plantare...“

39) J. Juchelka, Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice opavského hradu, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006. Katowice 2007, s. 181–191.

Obr. 10: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, lokalizace zkoumaných ploch s vynesemím identifikovaných středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu. Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; středověké nadzemní konstrukce tmavě šedě, středověké podpovrchové konstrukce v barvě příslušného výzkumu s tmavě šedým podkresem (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

že vévodským hlavním sídlem byl jen 8,5 km vzdušnou čarou vzdálený mohutný Hradec (nad Moravicí), naznačují, že s výstavbou opavského hradu se začalo nepříliš dlouho před přelomem 14. a 15. století. Dalibor Prix proto nastolil hypotézu, že impulsem k výstavbě přemyslovské rezidence v Opavě se stala zástava do té doby sídelního Hradce, učiněná krátce před polovinou března 1383.⁴⁰⁾ Tato dedukce následně nebyla literaturou vyvrácena, ale více méně akceptována, třebaže často s odlišně formulovaným zdůvodněním.⁴¹⁾ Širším společensko-historickým souvislostem vzniku a fungování středověkého hradu v Opavě věnoval pozornost od počátku 21. století zejména Martin Čapský.⁴²⁾ Řada jeho postřehů a interpretací se opírala

40) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 481–483. K zástavě srov. revers Voka Jičínského a Lacka Helfštýnského z Kravař z 16. března 1383, Zemský archiv (dále jen ZA) Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 7, sign. A I-16, ověřený opis.

41) Viz např. M. Čapský, Opava v pozdním středověku, in: K. Müller – R. Žáček a kol., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha 2006, s. 96–136, tam s. 99–100; týž, K počátkům opavského hradu, in: H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 7–9; F. Kolář, Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 56–79, tam s. 56.

42) M. Čapský, „... Okna sklenná, ale některá kolečka od povětří vybita...“ Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně středověkém Opavsku, in: L. Bobková – J. Konvičná edd., Korunní země

o důvěrnou znalost osobnosti stavebníka hradu – vévody Přemysla.⁴³⁾ Autor ovšem v jednom z příspěvků zpochybnil, že by vydání listiny krále Václava IV. ze 17. srpna 1404 souviselo s dokončením opavské Přemkovy rezidence. Mínil, že vystavení věnné záruky litevským Gediminovcům bylo diktováno jejich obavou, zda „nedochází ke krácení Anniných práv.“⁴⁴⁾ To sugerovalo představu, že objekt byl vybudován neobyčejně rychle, asi již v polovině 80. let 14. století či kolem roku 1386.⁴⁵⁾ Přesto se dnes zdá, že na místě je jistá zdrženlivost. Martin Čapský připomněl, že v roce 2002 Marek Starý na základě listiny z 28. března 1386 posunul první sňatek vévody Přemysla Opavského s volyňskou princeznou Annou z Lucku do sklonku roku

v dějinách českého státu III. Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Praha 2007, s. 187–206.

43) Viz M. Čapský, Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků. Brno – Opava 2005, k opavskému hradu zvláště s. 131–138.

44) M. Čapský, 2012, o. c. v pozn. 41, s. 9.

45) I. Korbelařová, Dvorská kultura, in: I. Korbelařová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 33–45, tam na s. 33. Naopak rezervované se k době výstavby hradu vyjádřili třeba J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 189–190; S. Králová, Opava (k. ú. Opava-Město, okres Opava), in: Přehled výzkumů 57/2, Brno 2016, s. 305–306; P. Kozák, Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544, in: Sborník Zemského archivu v Opavě, Opava 2017, s. 182–201, tam s. 184; nebo V. Razím, Středověká opevnění českých měst 3. Katalog Morava a Slezsko. Praha 2019, s. 235, 238, 240.

Obr. 11: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce předpokládaného rozsahu středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi II. a III. (80.–90. léta 14. století – 1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; tmavě šedě středověké konstrukce v úrovni 1. NP (úpravu a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

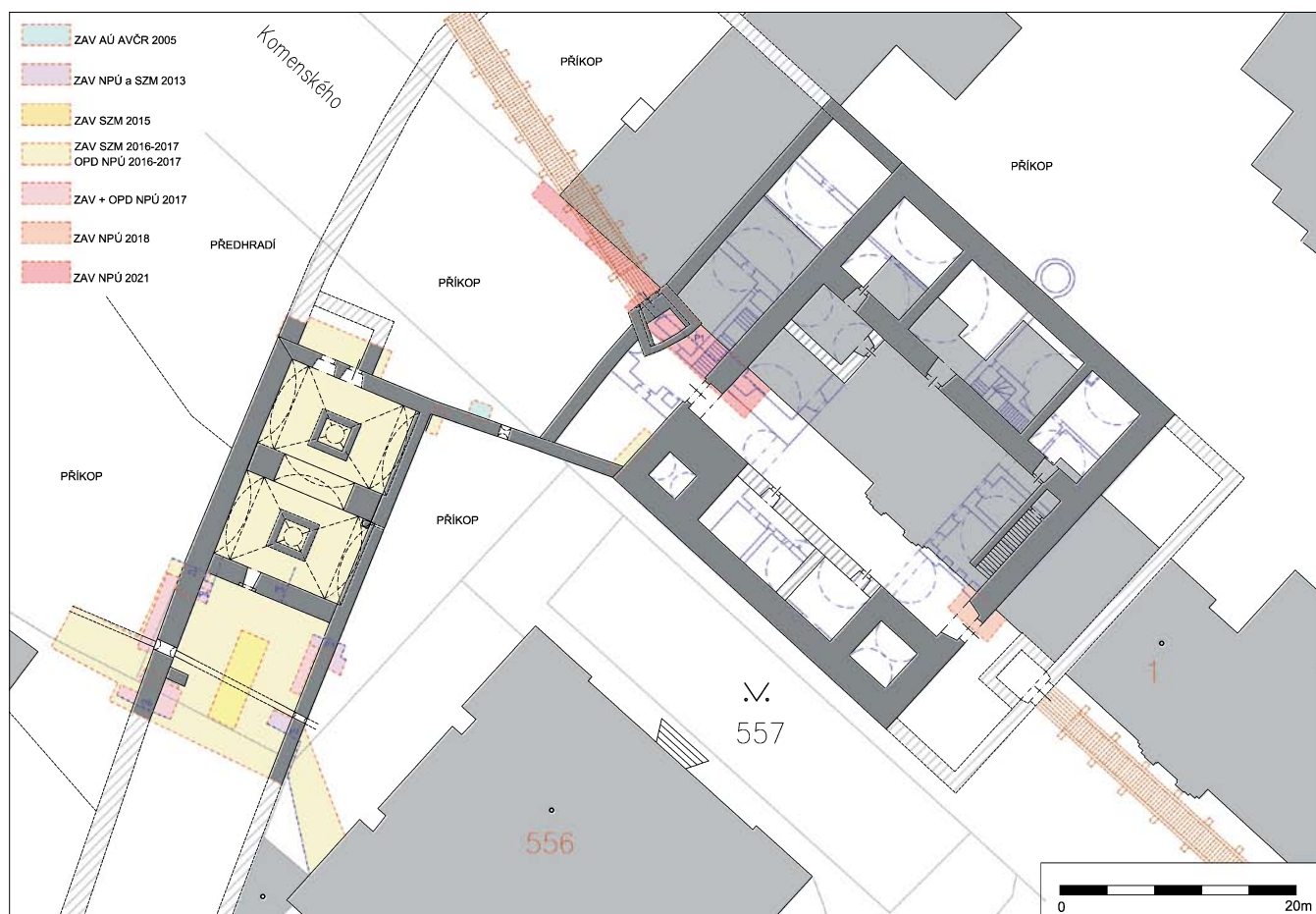
1385 nebo prvních měsíců roku 1386.⁴⁶⁾ Nelze pochybovat, že ony záruky na Anninu věnnou zástavu musel Přemysl složit již v době svatby a bylo-li s odstupem asi osmnácti let pojištění věna znovu kodifikováno, předcházela mu jistě nějaká změna.⁴⁷⁾ Pro absenci písemných dokladů nevíme, na jakých statcích bylo Annino věno zprvu Přemyslem zaručeno, ale bylo-li asi v letech 1403–1404 upraveno, což

si vyžádalo nový souhlas českého krále s jeho pojištěním na opavském hradě ze 7. srpna 1404, můžeme usuzovat, že vážným podnětem bylo právě čerstvé dokončení výstavby hradu, včetně jeho zázemí, k němuž náležel vévodský mlýn. I když je nesporné, že opavský hrad patřil k menším knížecím rezidencím, vybudování celého areálu s mohutnými příkopy, hradbami, věžemi, dalším vybavením a s potřebným provozním a hospodářským zázemím jistě celkově zabralo více než dva či tři roky. Přičteme-li k tomu dále, že není jasné, kdy přesně se po roce 1383 začalo se stavbou – ještě v letech 1383–1389 Přemysl postupně splácel nemalé dluhy a vyrovnával nejrůznější pohledávky –, lze připustit, že v rámci již dříve stanoveného maximálního intervalu let 1383–1404 se výstavba opavského hradu nejpravděpodobněji vměstnala do let 1390–1403.⁴⁸⁾

46) *M. Starý*, Anna „von der Luczka“. (K původu první manželky vévody Přemysla I. Opavského), in: *M. Starý*, ed., *Genealogia ac heraldica Bohemica*. Praha 2002, s. 57–65.

47) Srov. např. vystavení věnných záruk, souhlasy českého krále Václava IV. a následné změny a úpravy týkající se manželství Přemyslova synovce Jana II. Opavského a Ratibořského s Gediminovou Helenou Litevskou z 16. ledna 1407, 15. května 1407, 28. listopadu 1407, 15. května 1411 a 15. listopadu 1412; *F. W. de Sommersberg*, *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti, accedunt codicis Silesiae diplomatici specimen, et diplomatarium Bohemio-Silesiacum, quibus ut historia ab origine gentis usque ad imperium augustissimi et invictissimi Caroli VI. Lipsiae 1729*, s. 951, č. 49; *týž*, *Silesiacarum rerum scriptores aliquot adhuc inediti: quibus historia ab origine gentis ad obitum usque d. Imperatoris Rudolphi II. Germaniae: Hungariae: Bohemiaeque regis potentissimi speciatim recensetur: accedunt Tabulae Genealogicae. Lipsiae 1730*, *Mantissa diplomatum. Ducatus Silesiae litterae*, s. 87–88; *Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia ducum Silesiae. Kodeks dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje książąt śląskich. IV, edd. M. Boniecki – M. Bobowski, Warszawa 1887*, s. 21–23, č. 15; s. 24–26, č. 16; s. 26–27, č. 17. Srov. *M. Starý*, *K původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského, Genealogické a heraldické listy XX/2–3, 2000*, s. 41–44.

48) Podobně např. M. Čapský, Život u hradeb. Opavský hrad, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 138–145, zde s. 142. Ostatně se stavbou kaple sv. Kříže na Ratibořském předměstí Přemysl rovněž započal až roku 1390; ke kapli srov. D. Prix, Poznámky k rekonstrukci původní podoby kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách, Umění XXXVIII, 1990, s. 335–337; *týž*, Výsledky stavebně historického průzkumu kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách, Průzkumy památek II, č. 2, 1995, s. 59–66; *týž*, Kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách a její vztah k slezské architektuře ve druhé polovině 14. století, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 45, 1996, s. 193–213. Do širšího kontextu Přemyslovy vlády v Opavsku a souvislostí s výstavbou hradu v Opavě zařadil kapli sv. Kříže M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 109–112; také *týž*, 2012.

Obr. 12: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce předpokládaného rozsahu středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi IV. (1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; tmavě šedě středověké konstrukce v úrovni 1. NP (úprava a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Přemyslův hrad v Opavě se tedy nejpozději počátkem 15. století stal – vedle Hradce nad Moravicí – jednou z hlavních vévodských rezidencí v zemi. Přemysl jej však krátce před 17. srpnem 1404 postoupil své choti, vévodkyni Anně.⁴⁹⁾ Po brzkém Annině skonu († asi nedlouho před 30. listopadem 1407)⁵⁰⁾ se opavský hrad vrátil do Přemyslových rukou⁵¹⁾ a vévoda jej využíval až do své smrti 28. září 1433.⁵²⁾ Poté opavské sídlo krátce mezi 29. zářím 1433 až 2. únorem 1434 drželi pravděpodobně společně Přemyslovi synové, ale po rozdělení země zůstal hrad v Opavě v rukou mladších bratrů Viléma a Arnošta,⁵³⁾ zatímco nejstarší Václav si ponechal Hradec nad Moravicí. Vilém hrad udržel i při dalších děleních komorního ma-

o. c. v pozn. 41, s. 8–9.

49) A. Sedláček ed., o. c. v pozn. 36, s. 71, č. 459.

50) Srov. Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 12r–15v, č. 8.

51) Viz např. ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 1014, Kopíř oltářních nadací opavských kostelů z let 1295–1672, fol. 109v–111r; ZDOp II, s. 11–12, č. 1, fol. 0r–0v.

52) ZA Opava, fond Josef Zukal, inv. č. 208aII, Chronik Fürstenstein, fol. 14v. Věna dalších Přemyslových manželek, Kateřiny Minsterberské a Heleny Bosenské již nebyla pojištěna přímou držbou opavského hradu; alespoň dochované písemné zprávy se o ničem takovém nezmiňují.

53) Viz k 20. lednu 1436, F. Šigut ed., Opavský listinář. III. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1422–1440). Opava 1967 (dále jen OL III), s. 41–42, č. 51; k 21. lednu 1436, OL III, s. 40–41, č. 50; k 25. dubnu 1436, OL III, s. 42–43, č. 52.

jetku opavských Přemyslovců v letech 1442, 1448 a kolem roku 1450.⁵⁴⁾ Další vlastnictví po Vilémově skonu († 23. října 1452) však zůstává nejasné pro nedostatek písemných pramenů. Zdá se, že po bratrově smrti se v držení hradu uvázal opavský a minsterberský vévoda Arnošt, ale už před 27. červnem 1457 většinu svých částí opavského vévodství, zřejmě včetně hradu v Opavě, prodal vévodovi Boleslavu V. Opolskému.⁵⁵⁾

Rezidenční význam hradu v Opavě tak notně poklesl, neboť Bolko Opolský se v Opavě zdržoval jen příležitostně a krátkodobě. Nejinak tomu bylo po jeho smrti († v květnu 1460), kdy se opavský hrad od smlouvy z 15. srpna 1460 nacházel v rukou českého krále Jiřího z Poděbrad.⁵⁶⁾ Patrně nikoliv náhodou proto koncem 50. až počátkem 70.

54) Viz k 1. květnu 1442, Archiwum Państwowe Wrocław, fond Zbiór Klosego, inv. č. 102, sign. 97, č. mikrofilmu T 79465, Memorabilia conventus s. Wenceslai Oppaviensis fratrum ordinis praedicatorum, pag. 42 („... Datum Oppaviae in Arce nostra...“). Srov. A. Sedláček, Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg, Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens XLVIII, 1914, s. 151–159, zde s. 155.

55) Srov. ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 23, sign. A XXVIII-2. K Bolkovi Opolskému nověji D. Radek, Bolek V. Opolský (okolo 1400 – † 1460). Život a legenda. Opava 2018.

56) Srov. Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 179v–180v; souhrnně P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285, 490–497.

let 15. století v Opavě vystupují opavští hejtmani, kteří v nepřítomnosti zeměpánů spravovali komorní statky.⁵⁷⁾ U nich však nemáme jistotu, zda na hradě jen úřadovali, anebo i sídlili. Přinejmenším Žibřid Donát z Velké Polomi totiž disponoval vlastní tvrzí ve Velké Polomi, vzdálenou jen 15 km od Opavy, a o dalším ze zástupců zeměpanské moci, Bernardu Birkovi z Násile zase víme, že v Opavě vlastnil výstavný dům nedaleko farního kostela, nazývaný „Hrádkem“.⁵⁸⁾ Král Jiří opavský hrad navštívil jen v lednu 1464 a 16. prosince 1465 opavské vévodství postoupil svým synům Viktorínovi, Jindřichovi Staršímu a Hynkovi,⁵⁹⁾ kteří paralelně již před 26. lednem 1464 vykoupili zbytek města a příslušný díl Opavska od přemyslovského vévody Jana Opavského a Hlubčického.⁶⁰⁾ Královi synové se v Opavě rovněž objevovali jen sporadicky a rezidenční úloha opavského hradu se obnovila teprve poté, co se 9. března 1472 smlouvou v Poděbradech Jiřího potomci podělili o rodové majetky a Viktorín z Kunštátu a Poděbrad získal opavské vévodství, včetně jmenovitě uvedeného hradu v Opavě.⁶¹⁾ Jen hypoteticky předpokládáme, že Viktorín, který do Opavy přesídlil po propuštění z uherského zajetí asi počátkem roku 1473, nechal tamní hrad postupně upravit a přizpůsobit svým potřebám (viz dále). Jako sídlo jej využíval do pozdního jara 1485, kdy se smlouvou z 12. května 1485 opavského vévodství vzdal ve prospěch českého a uherského krále Matyáše Korvína.⁶²⁾ Král se pochopitelně v Opavě nezdržoval a hrad spravoval prostřednictvím dosazených hejtmanů, z nichž je např. k 6. prosinci 1486 doložen uherský šlechtic Štefan Tho-

mory.⁶³⁾ O mnoho lépe na tom bývalá rezidence nebyla ani po Matyášově smrti († 6. dubna 1490), kdy se opavským vévodou stal jeho nemanželský syn Jan, vesměs se ale zdržující v Uhrách. Roku 1501 převzal Opavsko s hradem v Opavě český král Vladislav II. Jagellonský, který je obratem postoupil svému bratrovi Zikmundovi. Ten do Opavy téměř každoročně v letech 1502–1505 alespoň na krátko zavítal a jeho vzácné dochované dvorské účty prozradily, že nechal příležitostně sídlo udržovat v dobrém stavu.⁶⁴⁾ Avšak po jeho odchodu do Polska na královský trůn počátkem roku 1507 opavský hrad úlohu zeměpanské rezidence opět ztratil a nadále byl spravován dosazenými hejtmany⁶⁵⁾ a od roku 1515 opakovaně zastavován.⁶⁶⁾

POZNATKY O STAVEBNÍ PODOBĚ OPAVSKÉHO HRADU

Zatímco výstavba opavského vévodského hradu – v 16. století přeměněného na zámek – zabrala několik let v závěru 14. století, jeho zánik byl záležitostí necelých čtyř měsíců na konci 19. století. Opavský zámek, snesený na přelomu let 1891 a 1892, byl jednou z nejceněnějších památek demolovaných v rámci urbanistické proměny historického jádra města v posledních desetiletích 19. století.⁶⁷⁾ Zánik hmotné podstaty objektu a razantní proměna jeho bezprostředního okolí představují stěžejní limitující faktory při posuzování podoby a stavebního vývoje hradu ve středověku (obr. 9). Základní představu o dispozici hradu a jeho původním vzhledu tak, kromě nepočetných středověkých písemných zmínek, umožňují především písemné prameny raného novověku, dobová ikonografie a v neposlední řadě archeologická zjištění.

Přehled pramenů

Hrad, potažmo zámek, zobrazuje ve více či méně schematizované podobě většina historických vedut Opavy. Nejstarší je dřevorez Johanna Willenbergera z doby před rokem 1593, zachycující ještě středověký hrad před pozdní renesanční přestavbou, s palácem a dvojicí nárožních věží (obr. 2).⁶⁸⁾ Rámcovou podobu zámku po renesanční přestavbě zohled-

57) Souhrnně a výstižně P. Kozák, Úřad zemského hejtmana v proměnách středověkého Opavska, in: L. Bobková – M. Čapský – I. Korbelářová a kol. edd., Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české. Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII. Opava 2009, s. 127–149, zvláště s. 144–145. Prvním známým správcem opavského komorního statku, dosazeným vévodou Bolkem Opolským byl slezský šlechtic Mikuláš z Logowa, zmíněný 4. května 1458, J. Kapras, ed., Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského I. Kniha přední (1413–1484), Historický archiv 28. Praha 1906 (dále jen ZDOP I), s. 60, č. 548: „Ja Mikulass Logowsky, starosta w Oppawie...“ Ještě před 29. únorem 1460 Bolko do úřadu dosadil rytíře z Opavska, Žibřida Donáta z Velké Polomi, viz Státní okresní archiv Opava (dále jen SOKA Opava), fond Archiv města Opava, inv. č. 128, sign. XI-1: „... Zibřida z Welike Polomie w ti czasy Starosti w Oppawie...“; též k 21. dubnu 1460, SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, kopiář městských privilegií, fol. 108r–108v: „... Panossy Zybrzyda z Polomie, w ty czasy Starosty Oppawskiego...“

58) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 30, sign. XIII-5. K Bernardu Birkovi zevrubně P. Kozák, Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmana Bernarda Bírky z Násilé († 1483), in: J. Brňovják – W. Gojniczek – A. Zářický edd., Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) / Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek). Katowice – Ostrava 2011, s. 107–130.

59) C. Grünhagen – H. Markgraf edd., Lehn- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II. Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig 1883, s. 156–158, č. 36.

60) Srov. Národní archiv (dále jen NA) Praha, fond Řád maltézských rytířů, inv. č. 2018, sign. Jo XXXIX Op. 33.

61) F. Palacký ed., Zápisy knížat Minsterberských v Olešnici od r. 1454 do 1489. Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích I. Praha 1840, C. II, s. 297–319, tam na s. 300–306, č. 4: „... najprvé město a hrad Opawa...“.

62) F. Palacký ed., o. c. v pozn. 61, s. 313–314, č. 10. Pozdější nároky pánů z Kunštátu na opavský hrad, zmíněné např. 22. srpna 1487 (tamtéž, s. 316–317, č. 12) už nedošly naplnění.

63) ZA Opava, o. c. v pozn. 52, fol. 63v.

64) P. Kozák ed., Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507. Kritická edice. Rationes curiae Sigismundi Jagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Silesiae et Lusatarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Editio critica. Praha 2014. Srov. též např. SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 10r–11r, 98r–99r, č. 75; ZA Opava, fond Klarisky v Opavě, inv. č. 34a, inv. č. 34, sign. A XII.

65) Viz např. SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 65v–66v, č. 48: „... Pana Hanusse Vnuwierda z welikeho Logosse, w ty czasy starosty na zamku Oppawskem...“ Jen ojedinele do Opavy zavítal král Vladislav Jagellonský, doložený ve městě 21. a 22. dubna a 14. května 1511, viz ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 92, sign. B III-3, inv. č. 92a, sign. XIV-10, inv. č. 92 b, sign. XIV-10, přičemž můžeme spekulovat, že využil k pobytu opavský hrad.

66) Přehledně S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 145–151; H. Miketová, Opavský hrad/zámek do třicetileté války, in: H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 9–11, tam s. 10–11.

67) K dobovým souvislostem transformace historického intravilánu Opavy viz P. Šopák, o. c. v pozn. 26, s. 16–21.

68) Slezské zemské muzeum (dále jen SZM), FP, inv. č. A 73. 430. K vyprávění hodnotě zobrazení P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290.

ňuje plán obléhání města Opavy císařským vojskem v roce 1627, vyhotovený vojenským inženýrem v císařských službách Felicem Florianim (obr. 3).⁶⁹⁾ Naproti tomu nejdetailnější vyobrazení nabízí cenný pohledový plán opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650, doplněný samostatným popisem (obr. 4).⁷⁰⁾ Z hlediska určení dispozice hradu a pokusu o rekonstrukci jeho středověkého stavu jsou důležité půdorysné plány přízemí a 1. patra objektu, pořízené v 50.–80. letech 19. století v souvislosti se stavebními úpravami bývalého zámku na okresní úřad. Tato dokumentace byla bezprostředně před demolicí zámku v roce 1891 doplněna precizním zaměřením objektu, zahrnujícím opět půdorys přízemí (obr. 8) a patra a navíc také řez objektem, vedený ve směru severovýchod–jihozápad.⁷¹⁾ Prostorové souvislosti hradu/zámku s předhradím/předzámčím ve vztahu k městskému opevnění a okolní zástavbě pak ozřejmují dobové mapy a situační plány z poslední čtvrtiny 18. a z 19. století (obr. 7).⁷²⁾

Dochované středověké písemné zmínky⁷³⁾ se většinou omezují na prosté konstatování existence hradu v daném období, např. v datačních formulích listin z 19. listopadu 1413 („...Actum et datum in Castro nostro Oppauiensj...“),⁷⁴⁾ z 21. listopadu 1431 („... in novo castro...“),⁷⁵⁾ nebo z 20. ledna 1436 („... Actum et datum in Castro nostro Oppauiensj...“).⁷⁶⁾ Jindy byl hrad uveden jako orientační bod nebo organizačně nadřazený objekt, jako tomu bylo v listinách z 18. dubna 1484 („...we wsy nassij Kilessowicz ych blízko pod Zamkem nassim Oppawu ležiczy...“),⁷⁷⁾ případně z 25. dubna 1485 („...w Wsy nassi rzeczeney Kilessowicze, pod Miestem a Zamkem nassym Oppawu

69) Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (dále jen ÖStA Wien, KA), H III b 66, Truppa, Citta in Silesia. K plánu, který jsme dříve pracovníce nazývali „dánský plán“ (poprvé F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 225–226, obr. 19 na s. 186; F. Kolář, Opevnění Opavy v 17.–18. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 90–107, tam na s. 92–95, pozn. 9; viz zejména L. Linhartová, Analýza rytiny historického bojiště Opava. Bakalářská práce na FSv ČVUT. Praha 2012, rkp.; H. Miketová – K. Müller a kol., Opavský zámek. Opava 2012, s. 43; nověji pak P. Hrnčířek, Field fortifications during the Thirty Years' War in contemporary military plans. Nepublikovaný příspěvek prezentovaný 10. června 2019 v rámci konference „Polní opevnění v období třicetileté války v dobových vojenských plánech“ konané v Prachaticích, dostupné z: https://www.academia.edu/45589584/Field_fortifications_during_the_Thirty_Years_War_in_contemporary_military_plans.

70) Plán představuje výřez východní části města s axonometricky ztvárněnou zástavbou, v intravilánu je stěžejním předmětem zájmu zámek s předzámčím, v extravilánu pak zámecký hospodářský dvůr. Zámek je prezentován formou vlepené papírové skládáčky s vykreslenými vnějšími i dvorními fasádami; SZM, UHP, inv. č. U 4059 A. Místo pro legendu zůstalo na plánu prázdné, dodatečně se však podařilo dohledat text přiřazující číslům v plánu příslušný popis; SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 1719, kart. 238. K plánu P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290.

71) ZA Opava, fond Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 1015, kart. 147; ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405.

72) Viz např. schematický plán opevnění Opavy z konce 18. století (SZM, FP), situační plán zámku a okolí z roku 1885 (ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, kart. 405).

73) Základní souhrn do roku 1474 viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284–285.

74) ZA Opava, o. c. v pozn. 51, fol. 109v–111r, edice viz OL II, s. 19–21, č. 26.

75) ZDOP II, s. 11–12, č. 1, fol. 0r–0v.

76) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 204, sign. VII-1; edice viz OL III, s. 41–42, č. 51.

77) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 218, sign. IBb19, Kniha opisů privilegií města Opavy, fol. 110v–111r.

Obr. 13: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdí západní části hradu (hlavní hradba, parkánová hradba a relikt věžové brány, mladší stavební konstrukce), v pozadí objekt Müllerova domu, pohled od severovýchodu (foto F. Kolář, 2021).

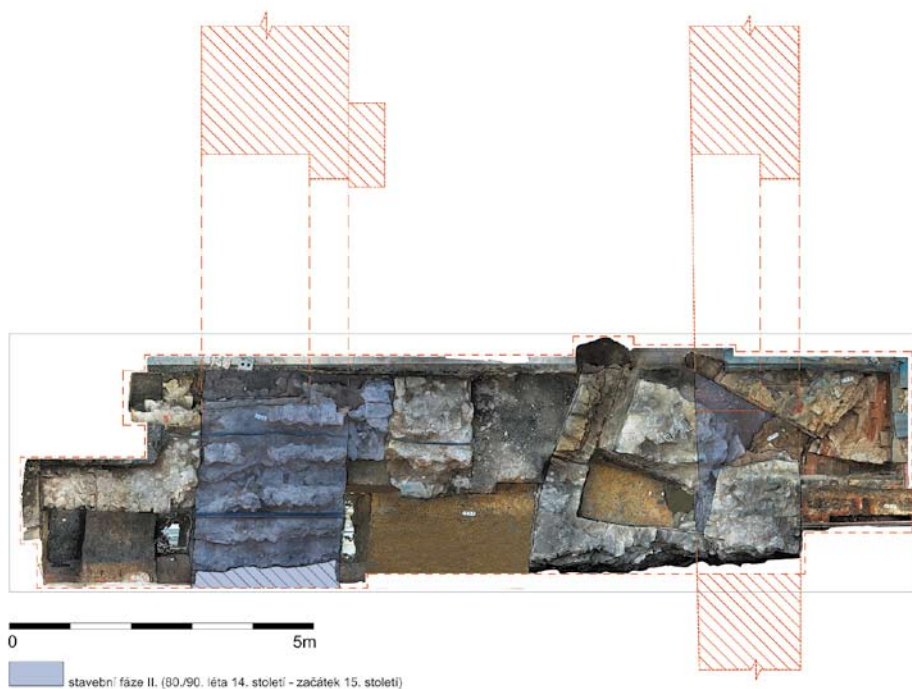
ležiczy...“).⁷⁸⁾ Někdy byl připomenut pouze jako působiště vévodských úředníků, třeba v nedatované listině Jana Korvína, vévody opavského a liptovského, z let 1494–1500 („...Thomanouj Mandlouj sluzebniku nassemu na Zamku Oppawskem...“).⁷⁹⁾ Jen vzácně středověké písemnosti reflektují přítomnost a způsob využití některých veřejných nebo i reprezentativních, případně privátních prostor hradu. Tak zápis v zemských deskách poznamenal, že jednání zemského soudu ve dnech 17. až 20. prosince 1432 se uskutečnilo „...in novo castro in stuba familie...“, protože po požáru Opavy z července 1431 nebylo možné užívat zemskou soudnici v klášteře minoritů.⁸⁰⁾ Později, před 17. prosincem 1485 se část vyjednávání o osudech klimkovického panství odehrávala v menší světnici vévody Viktorína z Poděbrad a Kunštátu („...w malej Swiethniczy na hradie w Oppawie...“⁸¹⁾ a „...w swietnicze na zamku...“).⁸²⁾

78) Tamtéž, fol. 106r–106v.

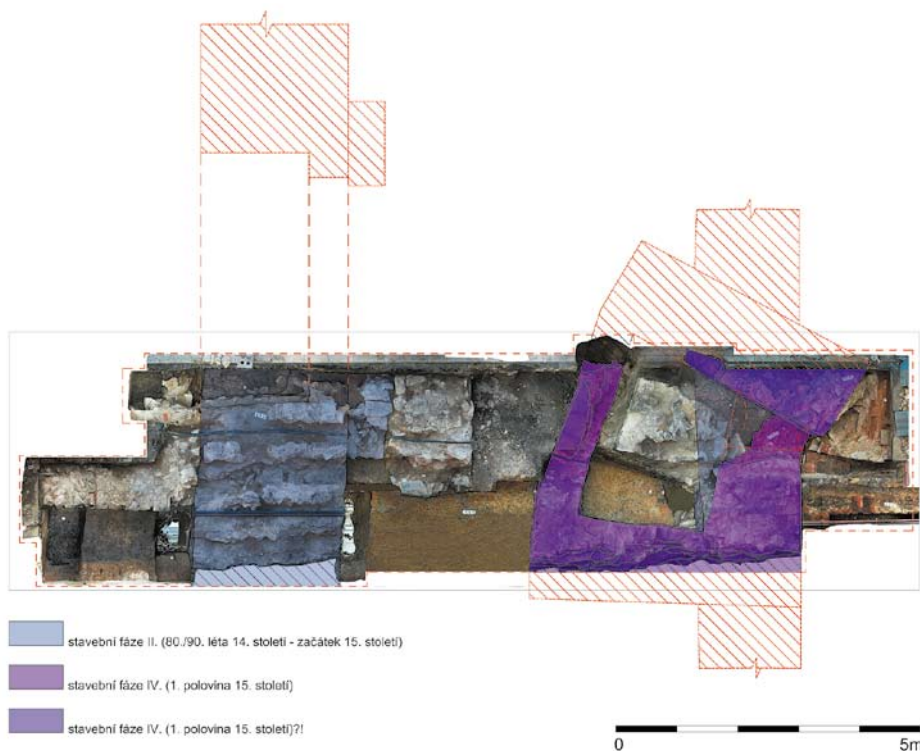
79) ZA Opava, fond Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 81, sign. B IV-23.

80) J. Kapras, ed., o. c. v poz. 57, s. 17, č. 147, fol. 12; F. Kopetzky, Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau 1061–1464, ed. F. Kürschner. Archiv für österreichische Geschichte XLV. Wien 1871 (zvláštní otisk), s. 133, č. 474.

81) Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), fond Nová sbírka [G 2], sign. 696, Slezsko, kart. 66, č. 696/5ch; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182, pozn. 4. K souvislostem podrobně M. Čapský, Konstruování (ne)spravedlivého zeměpána. Viktorín z Poděbrad

Obr. 14: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdiva západní části hradu, pohled od severovýchodu. Barevně odlišena stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba), červenou čárkovanou linií rekonstrukce předpokládaného půdorysu kulisových bran v hlavní a parkánové hradbě (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 15: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Půdorysná situace korun zdiva západní části hradu, pohled od severovýchodu. Barevně odlišena stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba) a fáze IV. (hranolová branská věž v parkánové hradbě), červenou čárkovanou linií rekonstrukce předpokládaného půdorysu kulisové brány v hlavní hradbě a mladší hranolové branské věže v parkánové hradbě (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

v roli rozhodčího šlechtických sporů, in: M. Nodl – M. Wihoda edd., *Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku*, Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně. Země a kultura ve střední Evropě 8. Brno 2008, s. 147–158.

82) MZA Brno, o. c. v pozn. 81, kart. 66, č. 696/51.

83) Inventář hradu z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182–201;

Obecný rámec možné původní podoby hradu, založený především na výpovědi ikonografických pramenů, zpřesňuje několik dochovaných popisů z období raného novověku. Jedná se zejména o inventář hradu z roku 1544, urbáře z let 1586 a 1604, inventář pozůstalosti zástavního pána Karla Basty, hraběte z Chustu, z roku 1612 a zmíněnou separátní legendu k pohledovému plánu opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650.⁸³⁾

Výpověď ikonografických a písemných pramenů ke stavební podobě opavského hradu koriguje, byť dosud v omezené míře, rovněž archeologie. Situační plány zámku a jeho okolí s vyměřením trasy plánované nové silnice (dnes Komenského ulice) z let 1888 a 1891 dokládají (obr. 7),⁸⁴⁾ že archeologizované relikty hradu se nachází především pod vozovkou a chodníky Komenského ulice (jihozápadní partie hradu) a pod nádvořím Mendelova gymnázia (severovýchodní část hradu). Podpovrchové pozůstatky střední partie hradu, tedy nádvoří s částí západního a východního křídla, byly naproti tomu zlikvidovány výstavbou podsklepeného traktu bývalého učitelského ústavu, dnes Mendelova gymnázia, který půdorys někdejšího areálu hradu prořezal ve směru severozápad-jihovýchod.⁸⁵⁾ Tento předpoklad byl potvrzen prozatím čtyřmi záchrannými archeologickými výzkumy

urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, fond Velkostatek (dále jen Vs) Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5; inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612, ZA Opava, fond Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7; legenda k pohledovému plánu opavského zámku a okolí z doby kolem roku 1650, SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

84) ZA Opava, fond Zemská školní rada Opava, č. kart. 405. Plány byly publikovány in: H. Míketová – K. Müller a kol., o. c. v pozn. 69, s. 97, 99.

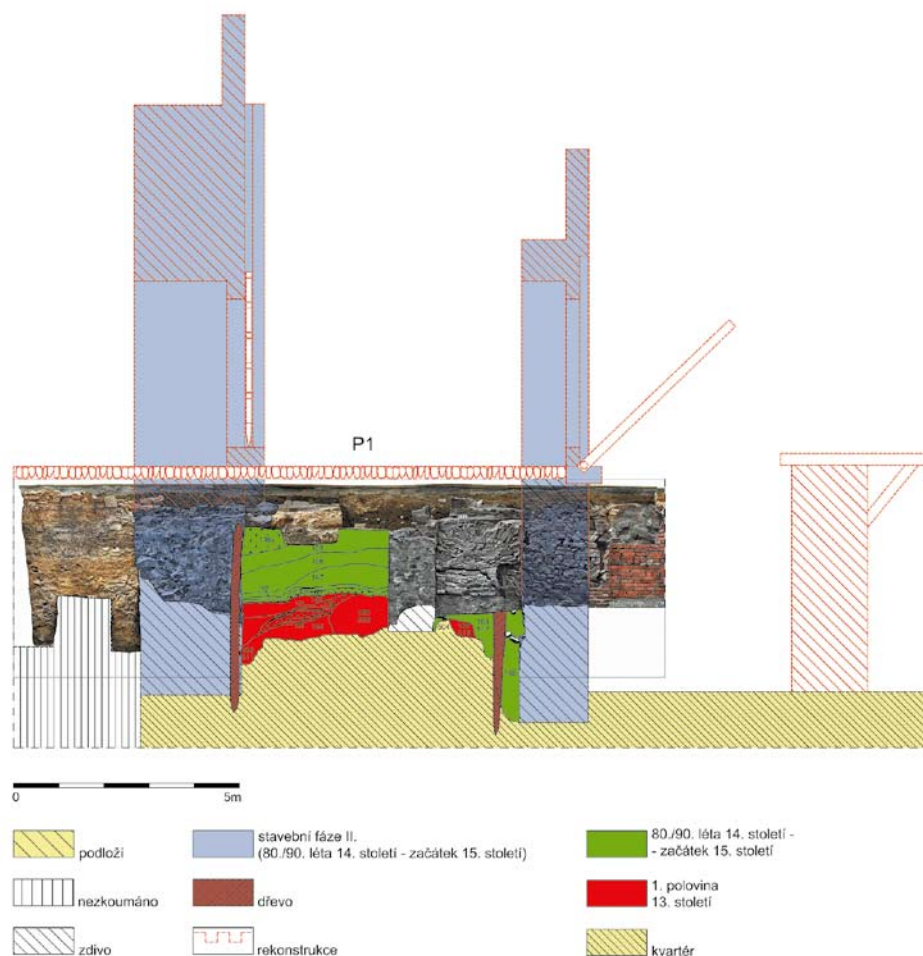
85) V roce 1998 Dalibor Prix předpokládal, že podpovrchové zbytky hradu „větším dílem“ zničila novostavba výstavní budovy Slezského zemského muzea, P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285. Na nepřesné lokalizování archeologizovaných pozůstatků odstraněného hradu laskavě upozornil v roce 2005 opavský archivář Jiří Peterka v soukromé diskusi s odkazem na výše uvedené situační plány s vyměřením nové silnice.

v Komenského ulici (obr. 10–12). V roce 2005, v rámci záchranného archeologického výzkumu Archeologického ústavu Akademie věd ČR v Brně (detašované pracoviště Opava) souvisejícího s rekonstrukcí trolejového vedení, bylo v jedné ze sond na zahradě tzv. Müllerova domu čp. 1 (při chodníku na jižní straně Komenského ulice) zachyceno zdivo spojovací hradby mezi hradem a městským opevněním.⁸⁶⁾ Návaznost této spojovací hradby na jihozápadní nároží hradu byla následně zjištěna ve výkopu pro inženýrské sítě, situovaného zčásti ve vozovce a zčásti v chodníku na jižní straně Komenského ulice, dokumentovaného roku 2016 pracovníky Slezského zemského muzea (dále jen SZM).⁸⁷⁾ V roce 2018 realizovalo opavské pracoviště Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Ostravě (dále jen NPÚ, ÚOP v Ostravě), záchranný archeologický výzkum související s výměnou dešťové kanalizace v chodníku podél jižní části jihozápadní fasády budovy Mendelova gymnázia. Přitom se podařilo zachytit krátký úsek základového zdiva jihovýchodní hradby hradu a dokumentovat terény, do nichž bylo toto zdivo založeno.⁸⁸⁾ Prozatím poslední

archeologický výzkum v prostoru někdejšího hradu provedlo opavské pracoviště NPÚ, ÚOP v Ostravě, v trase chodníku podél severní části jihozápadní fasády budovy Mendelova gymnázia. Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán sanací obvodového zdiva gymnázia a v sanačním výkopu byly mimo jiné odkryty a dokumentovány dobře dochované pozůstatky základových zdív severozápadní hradby hradu, severozápadní parkánové hradby a torzo hranolové zděné stavby v linii parkánové hradby, pravděpodobně branské věže (obr. 13–17).⁸⁹⁾

Středověké terénní úpravy

Shrneme-li v této souvislosti stručně závěry týkající se doby výstavby středověkého opavského hradu, potom lze konstatovat následující: v zatím přesněji neurčené době po 16. březnu 1383⁹⁰⁾ se rozhodl vévoda Přemysl I., že na

Obr. 16: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Jihozápadní podélný profil P1, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadložím s podpovrchovými relikty zděných konstrukcí západní části hradu. Barevně vyznačen původní terén (červená), souvrství stavebních násypů (zelená), výdřeva stavebních výkopů (hnědá) a zdivo stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba; transparentní šedá); červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby nadzemních partií hlavní a parkánové hradby s dvojicí kulísových bran. Brána v hlavní hradbě zajištěna padací mříží, brána v parkánové hradbě opatřena předpokládaným padacím mostem (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

komorních pozemcích⁹¹⁾ přiléhajících z východu k hlavní městské hradbě v těsném sousedství města Opavy vybudoje novou příměstskou rezidenci. Hlavní etapa výstavby asi zaujala několik let po 7. lednu 1385, respektive po přelomu let 1385/1386, kdy se vévoda oženil, vyplatil z nejtíživějších dluhů a před 2. lednem 1386 i zbavil závazků a potenciálních nároků moravského markraběte Jošta na opavské vévodství.⁹²⁾ Předpokládáme, že výstavba a vybavení rezidence byly ukončeny nedlouho před 17. srpnem 1404, nejspíše kolem let 1400–1403. Archeologické výzkumy z let 2018 a 2021 v Komenského ulici před průčelím gymnázia prokázaly, že místo, které si vévoda Přemysl vyvolil za staveniště budoucí rezidence – tedy terén za městskou hradbou asi z poloviny 13. století, protnutý městským příkopem, jehož počátky sahaly pravděpodobně už před rok 1224⁹³⁾ – bylo oproti intravilánu města položeno níže. Jednalo se o prostor v širší inundaci řeky

86) J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 184, 186–187.

87) Dosud nepublikováno.

88) F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců, in: I. Korbelářová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 159–187, tam s. 169.

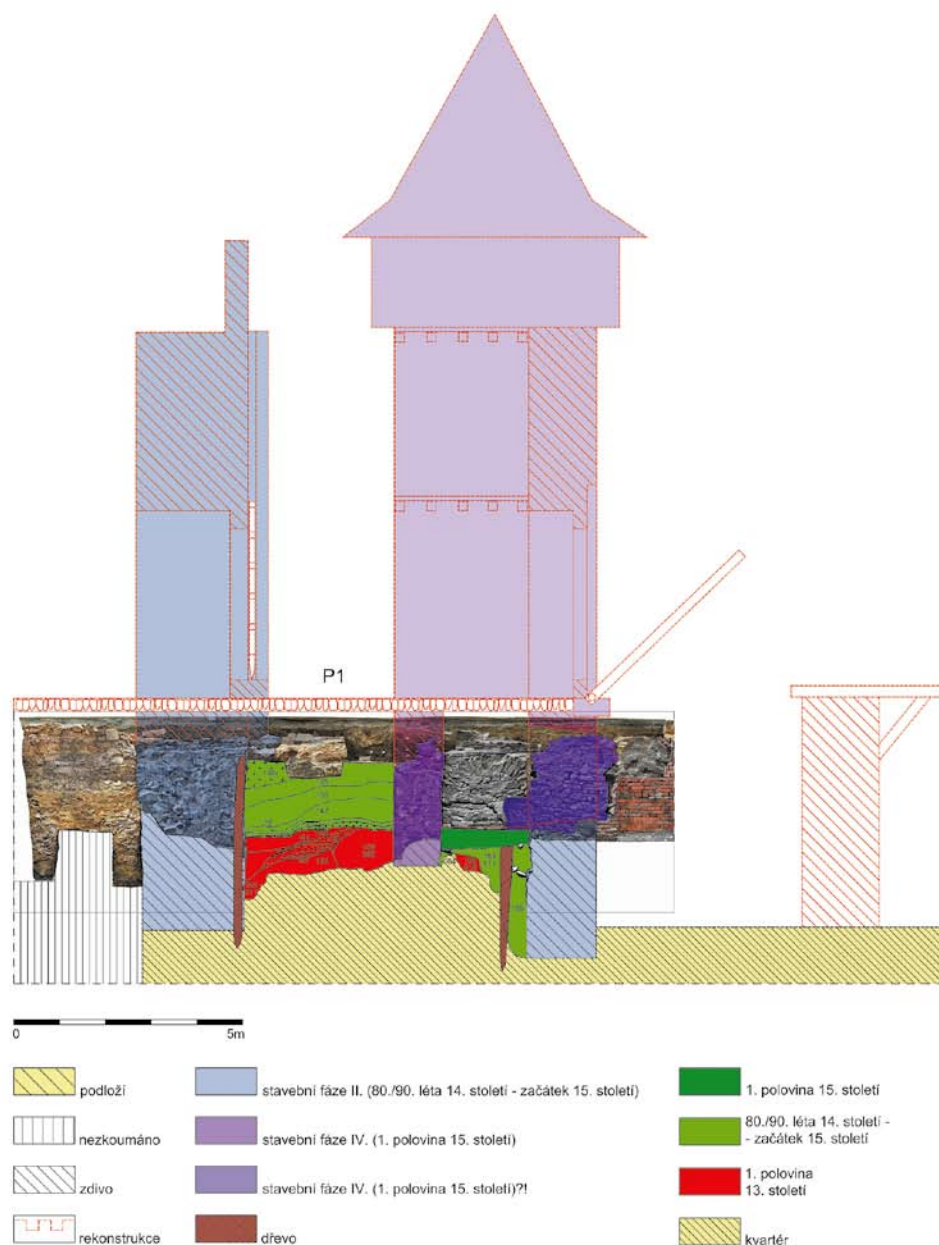
89) Dosud nepublikováno.

90) Srov. ZA Opava, o. c. v pozn. 40.

91) K rozsahu a struktuře komorních majetků u Opavy V. Pohanka, Proměny zeměpanské domény v prostoru středověkého Ratibořského předměstí Opavy, in: Slezský sborník CIX, 2011, s. 5–32.

92) Srov. ZA Opava, o. c. v pozn. 52, fol. 21r.

93) F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 174–249.

Obr. 17: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021. Jihozápadní podélný profil P1, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadloží s podpovrchovými relikty zděných konstrukcí západní části hradu. Barevně vyznačen původní terén (červená), souvrství stavebních násypů (zelená), výdřeva stavebních výkopů (hnědá) a zdivo stavební fáze II. (hlavní a parkánová hradba; transparentní šedá) a stavební fáze IV. (hranolová branská věž v parkánové hradbě; transparentní fialová); červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby nadzemních partií hlavní a parkánové hradby hradu s branami. Kulisová brána v hlavní hradbě zajištěna padací mříží, věžová brána v parkánové hradbě opatřena předpokládaným padacím mostem (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Opavy potenciálně ovlivňovaný působením vody. Ze severní strany korytem mlýnského náhonu, jenž v daném úseku kopíroval tok řeky, a z jihu pak odpadními a povrchovými vodami z areálu města, odváděnými do městského příkopu propustí či propustěmi v městských hradbách.⁹⁴⁾ Anonymní stavitelé v Přemyslovských službách tento nepříznivý faktor kompenzovali tím, že staveniště budoucího hradu vymezili příkopem a následně – s využitím zeminy získané z hloubení příkopu – jej zvýšili mohutnými několika-metrovými násypy natolik,⁹⁵⁾ že naopak povrch příštího nádvoří hradního jádra mírně převyšoval okolí (obr. 16–17).⁹⁶⁾

Parkánová hradba s branami

Svého druhu tarasní zdí, zajišťující tyto násypy, byla na severozápadní a pravděpodobně i jihovýchodní straně areálu hradu parkánová hradba, plnící v těchto místech zároveň funkci eskarpy hradních příkopů. Brána v parkánové hradbě byla zpočátku pravděpodobně kulisová, patrně vybavená jednoduchým padacím mostem. Archeologický výzkum z roku 2021 prokázal, že tato brána byla dodatečně nahrazena vtaženou, asymetricky situovanou hranolovou branskou věží (obr. 14–17, 42–43). Tato věž, pravděpodobně zaniklá již před rokem 1586,⁹⁷⁾ s místností nad průjezdem, mohla stát ještě 8. prosince 1544, kdy inventář hradu zmínil „dvorskou světnici mezi mosty“, v níž byly složeny zásoby železa.⁹⁸⁾ Vyzděná šachta

94) Jedna z odvodňovacích struh v městském intravilánu je znázorněna na pohledovém plánu opavského zámku s okolím z doby kolem roku 1650 (SZMO, o. c. v pozn. 70) a zmíněna v legendě k plánu jako „Špitální příkop“ nebo „Špitální kanál“ (SOKA Opava, o. c. v pozn. 70, zde pod číslem 31 a 35). „Velkou strouhu“ v těchto místech uvedl rovněž daňový registr z konce 17. století, J. Zukal, Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts, Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 1905/1906, s. 7. Také plán nerealizované přestavby opavské bastionové fortifikace z roku 1779 (ÖStA Wien, KA, Karten und Plansammlung IV – Troppau) v těchto místech hradební linie zaznamenal „vyústění městských stok“ („Sortie des Égouts de la Ville“).

95) K problematice zemních prací spojených s budováním hradů a metodice výzkumu jejich pozůstatků v terénu zejména B. Wasik, Budownictwo zamkowe na Ziemi Chełmińskiej od XIII do XV wieku. Toruń 2016, s. 63–127.

96) Archeologické objevy nezachytily podlahové úrovně, ale již těsně

pod povrchem chodníku jen základové partie zdí. Nepočtený keramický materiál získaný při výzkumu v letech 2018 a 2021 v násypových vrstvách hradního staveniště zahrnuje především redeponovanou keramiku rané středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodný horizont opavské keramické produkce (rámcově 40.–50. léta 13. století) pocházející patrně z terénů, do nichž byl hlouben hradní příkop. Objevují se zde však rovněž sporadicky zastoupené nálezy keramiky vrcholně středověké produkce (14.–15. století), související s dobou výstavby hradu, viz obr. 50/12–14.

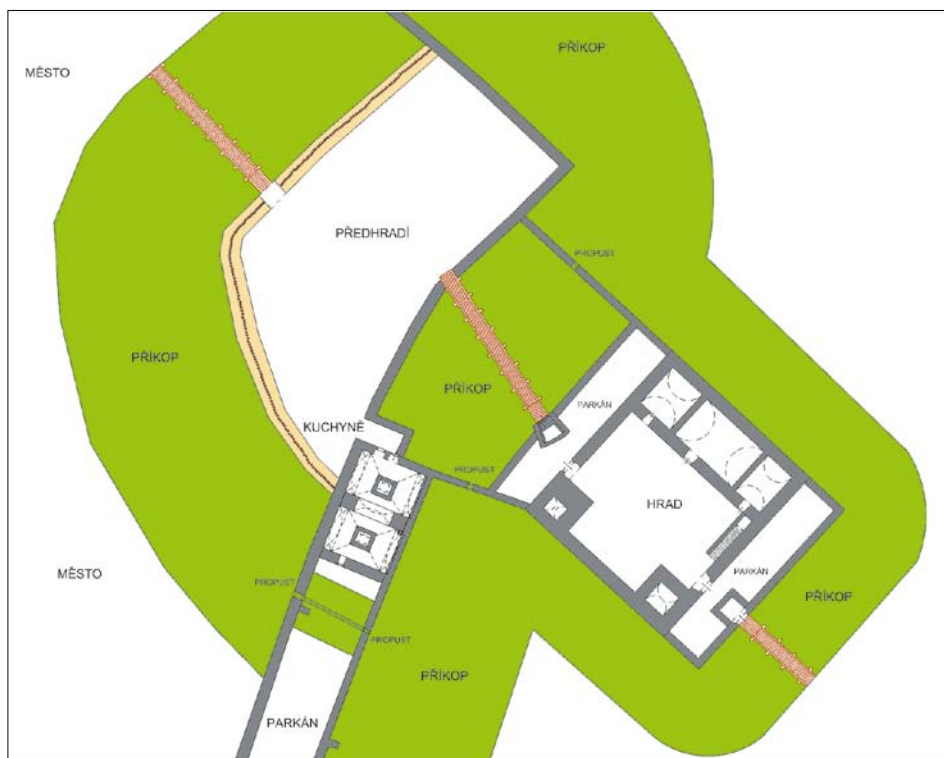
97) V urbáři z června 1586 již není zmíněna; viz ZA v Opavě, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32.

98) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190. Vágní formulace ovšem připouští alternativu, že onou světnicí byl míněn čeledník na předhradí, doložený v urbáři z roku 1586; srov. F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rošová, o. c. v pozn. 88, s. 170.

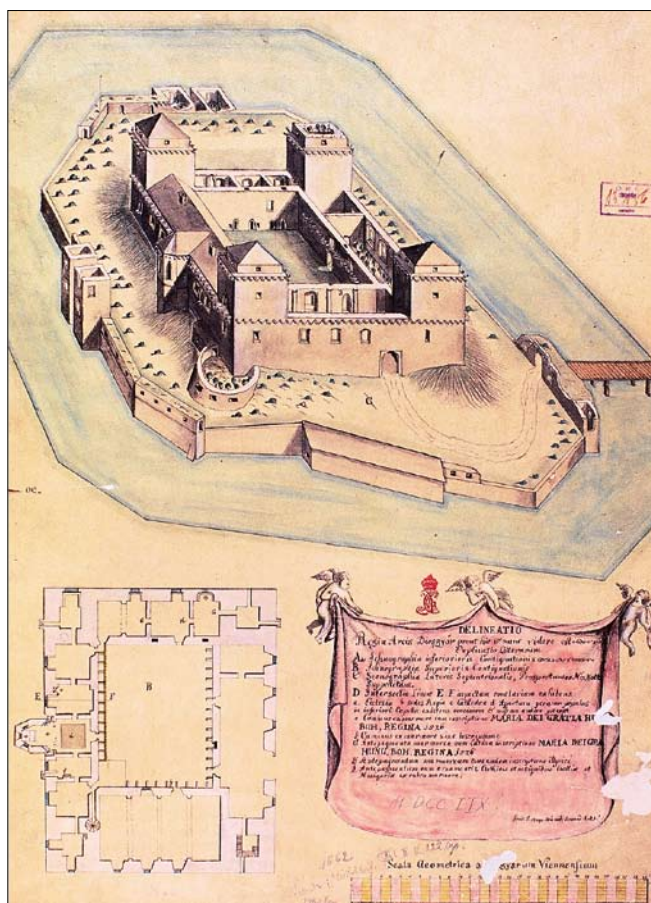
v interiéru naznačuje, že hranolová branská věž v parkánové hradbě mohla být vybavena padacím mostem kolébkové konstrukce, na něj navazoval dřevěný most přes příkop oddělující hrad od předhradí.⁹⁹⁾ Šachta však může být rovněž pozůstatkem suterénu (určeného např. k obsluze střílny kontrolující přístup k bráně z prostoru příkopu), brána by pak pravděpodobně byla vybavena spíše jednoduchým padacím mostem. Na základě vyobrazení plánu obléhání města Opavy v roce 1627¹⁰⁰⁾ předpokládáme, že také na východní straně hradu ještě v roce 1627 stála obdobná hranolová průjezdní brána,¹⁰¹⁾ k jejímuž vnějšímu východnímu líci se připínala parkánová hradba.¹⁰²⁾

Obvodová hradba jádra s branami

Samotné lehce obdélné hradní jádro, charakterizované již v roce 2000,¹⁰³⁾ tvořila masivní, přibližně 2,5 m silná obvodová hradba, na východní straně ověřená archeologicky v roce 2018, na západní straně v roce 2021. Poměrně pečlivě kladené zdivo z lomového kamene¹⁰⁴⁾ pojeného kvalitní vápennou maltou bylo založeno do hloubky cca 4,0 m (!) – tj. napříč celým záměrně navrženým souvrstvím, jež plochu hradního staveniště vyvýšilo nad okolní terén – až na úroveň geologického podloží, v tomto případě spraše. Otisky svislých a horizontálních dřevěných prvků, patrné na líci zdiva, dokládají pravděpodobnou výdřevu stavebních výkopů výkopů (obr. 14–17). Zatímco díky archeologickým zjištěním disponujeme poznatky o síle, způsobu založení a charakteru konstrukce, původní podobu hradebního ochozu neznáme. Vzhledem k předpokládané době výstavby v závěru 14. století lze v obecné rovině usuzovat na otevřený ochoz chráněný předprsní zdí s cimbuřím. Na základě nejnovějších zjištění, týkajících se dochovaného nadzemního reliktu městské parkánové hradby v Opavě (obr. 34), budované asi ve stejné době jako vévodský hrad, můžeme i u hradu hypoteticky uvažovat o existenci cim-

Obr. 18: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, rekonstrukce středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu v úrovni 1. NP (tmavě šedě) a předpokládaný průběh příkopů ve fázi IV. (1. polovina 15. století) (celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 19: Hrad Diósgyőr (Maďarsko) kolem roku 1760, kolorovaná kresba, P. Hugo Maria Hazael [zdroj: I. Feld, Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag. Braubach 2012, s. 67–78, zde na s. 67].

99) V barokní době jej vystřídal podklenutý most ze smíšeného zdiva, archeologicky potvrzený při výzkumu v roce 2021; viz také P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285.

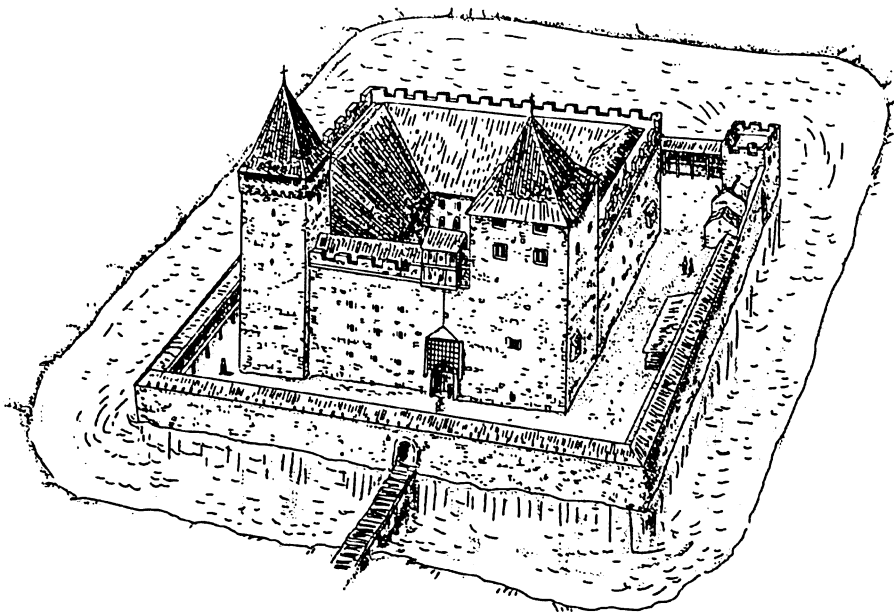
100) ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69.

101) Zadní branskou věž, rovněž se světnicí v patře, zaznamenal popis zámku v urbáři z roku 1586, ZA Opava, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28, fol. 3v; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32, fol. 9v: „ein Thorhaußel mit einem Thorstuebel...“

102) V urbářích z let 1586 a 1604 je v těchto místech uveden dřevěný zchátralý parkán, ZA Opava, fond Vs Opava – zámek, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32: „... darumb ein hülzeren baußfelliger Parchendt...“

103) Základní popis P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285–289; aktualizovanou charakteristiku viz F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169.

104) Jedná se o místní, tzv. hradeckou drobu.

Obr. 20: Hrad Arensburg (Kuressaare, Estonsko), rekonstrukce stavu na konci 15. století (zdroj: T. Borowski, o. c. v pozn. 136, s. 323).

buří s dlouhými stínkami.¹⁰⁵⁾ Pohledový plán opavského zámku a jeho okolí z doby kolem roku 1650 navozuje dojem, že proluky cimbuří byly dodatečně – v 15. století, nejpozději při renesanční přestavbě na počátku 17. století – zazděny a nahrazeny šterbinovými střílnami pro palné zbraně. Vstup na hradební ochoz lze předpokládat z kamenného schodiště přisazeného k jihovýchodní hradbě a zajišťujícího rovněž přístup do patra paláce.¹⁰⁶⁾

Vstup z parkánu do hradního jádra dovolovala na severozápadní i jihovýchodní straně dvojice kulisových bran v obvodové hradbě, zajištěných namísto padacích mostů nejspíše padacími mřížemi. Původní podobu bran patrně uchoval ještě tzv. pohledový plán z doby kolem roku 1650; jihovýchodní brána je zde dosud znázorněna s lomeným portálem, na vnější straně pak s postranními drážkami pro padací mříž a mříží samotnou.¹⁰⁷⁾ Archeologicky byla naproti tomu zachycena základová partie severovýchodní špalety severozápadní brány, včetně čtvercového předsazení zdiva pro osazení zaniklého portálu a navazujícího (pravděpodobného) základu obdélného půdorysu pro předstupu-jící pilíř s postranní drážkou padací mříže (obr. 14–17).

Palác

Severní bok jádra zaujímal patrový podsklepený palác (obr. 11–12). Sklepy určené skladovacím účelům, spojené průchody ve středech dělicích zdí, byly patrně přístupné šjíj z nádvoří; komunikaci s přízemím a prvním patrem paláce zajišťovalo zděné točité schodiště.¹⁰⁸⁾ Sklepy byly celkem tři,

jeden plochostropý a dva klenuté, jak shodně vypovídají zámecké urbáře z let 1586 a 1605 („...drey unterschiedene keller, darunter zwee gewelbett...“)¹⁰⁹⁾ i pozůstalost Karla Basty z roku 1612 („...W Sklepie... W sklepie druhem... w Piwniczi...“).¹¹⁰⁾ Trojprostorové přízemí paláce asi sloužilo jako provozní zázemí, postranní místnosti byly zřejmě kryté povalovými stropy, valečně zaklenuta byla pouze střední, největší prostora. Hypoteticky se mohlo jednat o onu dvořanskou světnici (*stuba familie*), zmíněnou v souvislosti se zasedáním zemského soudu v roce 1432, jakýsi víceúčelový prostor sloužící k vyřizování nejrůznější agendy, ale také např. k běžnému každodennímu stolování

dvorských osob přítomných na hradě.¹¹¹⁾ Shodné trojprostorové schéma jako v suterénu a přízemí bylo uplatněno i v patře.¹¹²⁾ Ústřední pozice zde náležela velkému reprezentačnímu, jednacímu a hodovnímu sálu, prosvětlenému velkými, nákladně zasklenými okny, s nímž snad lze spojit zmínku o „aule“ v účetních záznamech z roku 1505,¹¹³⁾ a o němž se v inventáři z roku 1544 hovoří jako o „veliké světnici panské“, vyhříváné kachlovými kamny, jež byla „rozličnými barvami nákladně udělaná“, a vybavené cínovým umyvadlem zabudovaným do zdi. Velký sál pravděpodobně disponoval arkýřovým převětem, jehož torzo je patrné na pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650.¹¹⁴⁾ Na severozápadě s velkým sálem sousedily soukromé prostory hradního pána, patrně obytná světnice vytápěná kachlovými kamny a spací komora vybavená vlastním arkýřovým převětem.¹¹⁵⁾ S obytnou světnicí lze pravděpodobně spojit výše uvedené zmínky o „malé světnici“ z roku 1485,¹¹⁶⁾ stejně jako informaci o opravě kamen ve vévodské světnici („...Item rustico, qui in stuba domini principis fornacem calafaciebat...“),¹¹⁷⁾ podchycenou účty polského prince a hlo-

109) ZA Opava, o. c. v pozn. 108.

110) ZA Opava, fond Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7.

111) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284, 288. Původně byla dvořanská světnice přímočaře ztotožněna s velkým sálem v patře (srov. P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 288; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 137–138; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182, pozn. 4; F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169), nyní se spíše kloníme k větší prostorové a funkční diferenciaci hradních interiérů. Dvořanská světnice z roku 1432 by, opět zcela hypoteticky, mohla odpovídat síni inventáře z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

112) Dalibor Prix dříve soudil, že v patře se nacházely jen dvě místnosti, viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285.

113) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 443.

114) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

115) Na tzv. pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650 je na severovýchodním průčelí patrná dvojice převětů, jeden funkční a jeden dochovaný v podobě zazděného otvoru a konzol předstupujících před fasádu. V případě zrušeného převětu se patrně jednalo o zařízení přístupné původně z kouta velkého sálu.

116) MZA Brno, o. c. v pozn. 81, č. kart. 66, č. 696/5ch (17. 12. 1485); č. 696/5 l (18. 12. 1485).

117) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 435.

105) Úsek parkánové hradby dochovaný za výstavní budovou SZM v Sadech u muzea disponuje částečně dochovanou předprsní zdí s cimbuřím. Šířka stínek činí cca 1,7 m, dochovaná výška 0,4 m, naproti tomu druhotně zazděné proluky jsou široké 0,53–0,57 m.

106) Strmé zděné schodiště nesené dvěma arkádami, přisazené k hradbě a zastřešené pultovou střechou na dřevěných sloupcích zakreslil ještě zmíněný pohledový plán opavského zámku, SZM, o. c. v pozn. 70.

107) SZM, o. c. v pozn. 70.

108) Vřetenové schodiště („šnek“) uvedl v této souvislosti již inventář hradu z roku 1544, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196, zmínily je rovněž urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, fond Vs Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5.

hovského a opavského vévody Zikmunda Jagellonského v roce 1505. Tytéž účty k 11. lednu 1505 dokládají i vévodovu spací komoru, sousedící s obytnou světnicí („...qui laboravit fornacem in stuba ante caminatum domini principis...“).¹¹⁸⁾ Obě privátní prostory tvořící „vévodský byt“ lze pak s potřebnou dávkou opatrnosti ztotožnit se „světničkú“ a „komorou s pěkným lůžkem“ z inventáře z roku 1544.¹¹⁹⁾ Druhá – v tomto případě zcela hypotetická – obytná jednotka obdobné skladby, určená hradní paní, se mohla nacházet jiho-východně od velkého sálu, kde urbář z roku 1586 uvedl mimo jiné světnici se spací komorou („...ein stuben mit einer Schlaf Cammer...“).¹²⁰⁾

Nárožní hranolové věže

Protilehlá jižní nároží hradního jádra obsadily dvě poměrně nízké hranolové věže se sedlovými střechami a trojúhelnými štíty (obr. 11–12).¹²¹⁾ Způsob využití jednotlivých podlaží věžních interiérů neznáme, stejně jako není jasné, zda prostor mezi věžemi při vnitřním lici jihozápadní hradby byl již od počátku

Obr. 21: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017: Tufitový fragment ostění náročně profilovaného okna, druhotně využitý v barokních konstrukcích Müllerova domu čp. 1 (místnost 005, spodní partie pilíře vynášejícího klenbu místnosti). Původně bylo ostění pravděpodobně součástí některého z oken hradního paláce (foto L. Wünsch, 2016).

118) Tamtéž, s. 429.

119) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

120) ZA Opava, o. c. v pozn. 108.

121) Horní podlaží věží byla snesena při pozdně renesanční přestavbě hradu na zámek. Problematika proměny hradu v Opavě v pozdně renesanční zámek nebyla v literatuře dosud uspokojivě řešena. Stranou lze ponechat úvahu Bogusława Czechowicze, že k proměně hradu v objekt o vyrovnané výšce korunních zdí osazených obloučkovou renesanční atikou došlo už mezi lety 1504–1528 za těšínského vévody a opavského hejtmána, Piastovce Kazimíra II., viz B. Czechowicz, Książęcy mecenas artystyczny na Śląsku u schyłku średniowiecza. Warszawa 2005, s. 475. Autorův dohad koliduje s vyobrazením stavby z doby kolem roku 1590 a málo pravděpodobná je i představa, že by na nevelkém opavském hradě v zástavní držbě byla realizována jedna z nejstarších obloučkových atik v zaalpské Evropě, a to dříve, než na proslulém Riedově zámku Frankenštejnu ve Slezsku (dnes Żąbkowice Śląskie). Zrcadlo slavného markrabství moravského od Bartoloměje Paprockého z Hlohoh, vytištěné roku 1593 v Olomouci, doprovází rytiny tehdy mladého slezského rytce Johanna Willenbergera. Pohled na Opavu obsahuje nejstarší prozatím známé vyobrazení opavského hradu z doby kolem roku 1590. Hrad je na něm zachycen schematicky v pohledu od jihozápadu, dobře patrná je pravidelná dispozice s podélným palácem na severovýchodní straně a dvojicí nárožních hranolových věží na jihozápadní straně, B. Paprocký z Glohol a Paprocké Woly, Zrcadlo slavného markrabství moravského. Faksimile prvního vydání v olomoucké tiskárně dědiců Milichtallerových roku 1593. Ostrava 1993, list CCCXLVIII; k vedutě P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 290. V pořadí další ikonografické podklady, zejména plán obléhání Opavy v roce 1627 (ÖSTA Wien, o. c. v pozn. 69) a plán opavského zámku a okolí z doby kolem roku 1650 (SZM, o. c. v pozn. 70), již objekt zachytily po renesanční přestavbě. Výsledkem ubourání horních partií nárožních hranolových věží a zastavění prostoru mezi věžemi a částí severozápadního parkánu se stal hmotově vyrovnaný trojkřídový zámek s fasádami završenými obloučkovou atikou. Renesanční přestavba se uskutečnila v mezidobí 1593–1627, vzhledem k historickým okolnostem pravděpodobně v čase zástavní držby císařského generála Jiřího Basty a jeho syna Karla Basty v letech 1605–1612; k zástavním držitelům viz S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 145–151.

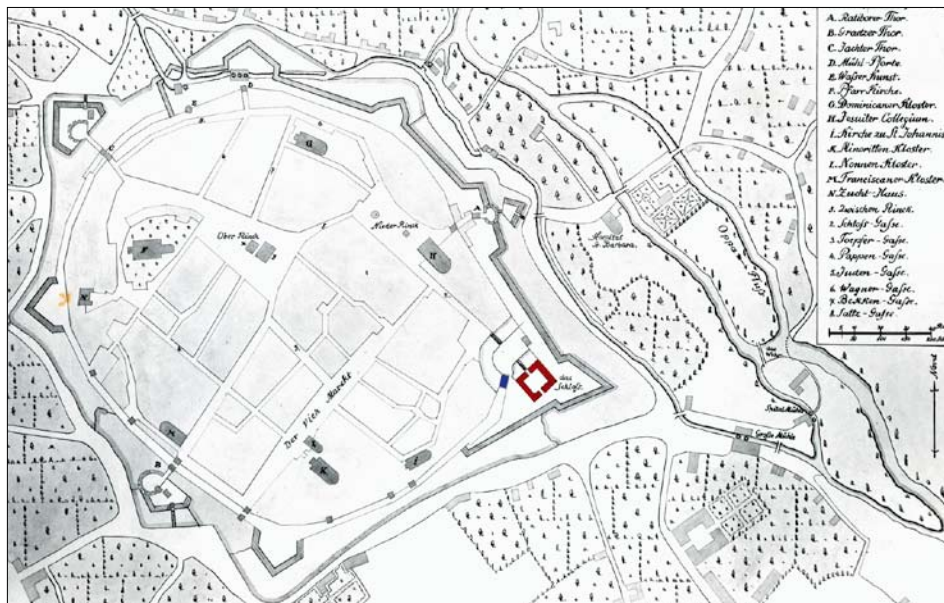
zastavěn (minimálně v úrovni přízemí), případně tato zástavba pochází z pozdějších období středověku, respektive ji lze připisat teprve adaptaci na renesanční zámek. V úvahu připadají provozní i obytné funkce; v klenutém podlaží některé z věží si lze představit hradní pokladnici, zmíněnou v účetních záznamech z 9. února 1505.¹²²⁾ Část věžních interiérů, případně mezilehlé zástavby, však bylo možné využít pro uložení zbraní, zbroje a dalšího vojenského materiálu.¹²³⁾ Dobové vnímání příslušnosti arzenálu k hradu, nehledě na střídání zeměpanských dynastií nebo zástavních držitelů, dobře ilustrují dochované seznamy „střelby při zámku“ z let 1544 a 1612.¹²⁴⁾ O skladu zbraní na opavském hradě, nejen pro potřeby hradní posádky, nelze z ryze praktických důvodů pochybovat ani pro období středověku, navzdory absenci relevantních dokladů. Jednou dochovanou, pohříchu obecnou zmínku představuje ujednání mezi opavským vévodou Viktorínem z Poděbrad a uherským a českým králem Matyášem Korvínem z 12. května 1485. V něm král Viktorínovi v rámci nuceného odstoupení Opavska výměnou za statky ve Slavonii slíbil, že mu dvojnásobně vynahradí ponechání zásob, děl a jiné výzbroje na hradech Hradci a Opavě.¹²⁵⁾ Důležitost přede-

122) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 436.

123) K praktické, symbolické i reprezentační stránce „držení“ zbraní a vojenského materiálu na panských sídlech v obecné rovině viz např. V. Prchal, Společnost hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie. Praha 2015, s. 91–121.

124) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190; ZA Opava, o. c. v pozn. 110. V roce 1558 si tehdejší zástavní držitel stěžoval, že je „střelba všecka na nejvyšší zapuštěná, zrzavělá, kola polámaná, nekovaná, nemalý náklad musí být, má-li se zase napravit... šípův mělo být dvé hromady, není jich jedna hromada i to na větším díle bez železa a ohnivých zádných není a měla hromada ohnivých být“, ZA Opava, fond Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě 1507–1784, inv. č. 45, kart. 2, fasc. 2; M. Čapský, o. c. v pozn. 42, s. 203.

125) F. Palacký ed., o. c. v pozn. 61, s. 313–314, č. 10: „... buďto od špiže všelijaké, od děl aneb od kterýchkoli jiných a jakovýchkoli potřeb tu nechá a zuostaví...“; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285; D. Radek, Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostře-

Obr. 22: Plán města Opavy se schematickým vyznačením průběhu opevnění, z doby před rokem 1800. Na plánu je dobře patrný prostorový vztah hradu a předhradí k městu – hrad (červeně) byl situován vně města, zatímco předhradí bylo vsunuto do městského intravilánu (tj. model hradu ležícího vně města, ale sdílejícího jeho obranný systém). V jižní části předhradí, vysunutý do městského parkánu, se nachází zděný objekt (modře) dnešního Müllerova domu (fotoarchiv, NPÚ, ÚOP v Ostravě).

vším palných zbraní, dislokovaných na jednotlivých hradech, v kontextu rodového jmění zeměpanských dynastií dokresluje dochovaná smlouva z 15. října 1437 upravující rozdělení země a majetku mezi opavsko-ratibořská knížata Mikuláše a Václava. Mimo jiných komodit (např. stříbro) měl být na polovinu rozdělen rovněž veškerý arzenál zahrnující děla, munici a zbroj.¹²⁶⁾

Kaple

Součástí hradu ve středověku byla rovněž kaple zdůrazňující privilegované postavení opavského zeměpána. Ke kapli se nepřímě vztahovalo papežské privilegium z 30. dubna 1397, umožňující vévodovi Přemyslovi a jeho manželce Anně z Lucku svobodnou volbu zpovědníka.¹²⁷⁾ Není známo, jaká byla stavební podoba kaple, komu byla zasvěcena, ani kde se v hradním areálu nacházela. Mohla být součástí paláce, případně zaujímat některé z podlaží jedné z hranolových věží, méně pravděpodobně se jednalo o samostatný objekt přiléhající k obvodové hradbě. Retrospektivně ji dokládá teprve inventář z roku 1544, reflektující již bývalou kapli druhotně využívanou jako sklad vojenského materiálu („...V kapli šípův vohnivých hromada. Item druhých šípův železných hromada...“).¹²⁸⁾

Dispozice hradu a možné inspirační zdroje

Nepříliš obvyklá byla v případě opavského hradu pravidelná čtvercová dispozice jádra s dvojicí vtažených hranolových

vých věží v nárožích a palácem při jedné ze stran, pro kterou se v soudobé hradní produkci z přelomu 14. a 15. století v Čechách, na Moravě ani ve Slezsku nedostává přesvědčivých analogií (obr. 11–12, 18, 42). Nad typologickou příslušností Přemyslova opavského hradu se už ve 30. letech 20. století zamýšlel Herbert Weinelt a přiřadil jej k vodním tvrzím/hradům tzv. franského typu.¹²⁹⁾ To v roce 1997 oprávněně odmítl Pavel Kouřil.¹³⁰⁾ Dalibor Prix v téže stati po negativním srovnání s dalšími vévodskými hrady ve Slezsku navrhl hledat inspiraci spíše ve středověkých Uhrách v okruhu anjouovských hradů z konce 14. století, spjatých s fundátorskou aktivitou dvora krále Ludvíka Velkého, které počátkem 80. let 14. století převzal nebo dokončil král

Zikmund Lucemburský.¹³¹⁾ Tezi reflektovala jen nepřímě a polemicky část badatelů¹³²⁾ a teprve po dvou desetiletích ji rozpracoval, upřesnil a do kontextu maďarského a slovenského bádání posledních dekád zasadil František Kolář.¹³³⁾ Je však potřeba nepouštět ze zřetele, že mnohem náročnější, rozlehlejší a stavebně komplikovanější hrady uherských králů a královen (Zvolen, Víglaš, Diósgyőr – obr. 19) můžeme považovat toliko za povšechný impuls, tedy za zdroj rámcové inspirace pro volbu pravidelného čtvercového obrysu, uplatnění nárožních hranolových věží¹³⁴⁾ a rozvinutí palácového „domu“ podél celé strany dispozice, podmíněný specifickými ekonomickými a společensko-historickými okolnostmi, v nichž se Přemysl I. Opavský nacházel na přelomu 14. a 15. století. Těsnější vztahy, např. v rovině přímé nápodoby jediného konkrétního vzoru, nelze doložit.¹³⁵⁾ Pravidelnými, takřka čtvercovými dispozicemi s obvodovou zástavbou a dvěma nárožními hranolovými věžemi se sice vyznačovaly i některé hrady

129) H. Weinelt, Die Herkunft der westschlesischer Wasserburgen, Deutschmähr.-schles. Heimat 22, 1936, s. 202–205, tam s. 205; *tjž.*, Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien, Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume 9, 1937, s. 33–44, zde s. 44.

130) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 17, s. 255.

131) Tamtéž, s. 254–255; dále D. Prix, Kulturní vývoj. 16. Útlum v pozdním středověku, in: K. Müller – R. Žáček a kol., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha 2006, s. 369–385, tam s. 369–370.

132) Např. B. Czechowicz, o. c. v pozn. 121, s. 412, pozn. 1611, v souvislosti s hypotetickými domněnkami o pravidelném obvodu jiného zaniklého hradu na Opavsku, ve Štítně.

133) F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 169–170.

134) K jejich především symbolické hodnotě a takřka nulovým schopnostem poskytnout efektivní flankovací krytí kurtin viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 482.

135) Nepravděpodobná je i bezprostřední návaznost Přemyslova hradu na pravidelné hrady typu tzv. italského kastelu z 13. století v Podunají a Čechách (např. Písek, Kadaň, Vídeň, Kőszeg a další), případně přímo na severoitalské příklady.

di slezských knížat, in: Slezský sborník CXIII, 2015, s. 223.

126) Registrum St. Wenceslai, o. c. v pozn. 36, fol. 605v–609r, č. 507: „... Item czoż gest puossek prachu a gine zyrsye genż k dielu slussij to take na dwie dieliti magi...“; M. Čapský, Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní reprezentace, Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1/2008, Opava 2008, s. 322.

127) C. Krofta ed., Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum. II. (1397–1404). Pragae 1905, s. 630, č. 1163; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 138.

128) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 190.

řádu německých rytířů v Pobaltí, třeba Arensburg (dnes Kuressaare v Estonsku – obr. 20) nebo Neidenburg (dnes Nidzica v Polsku), vybudované v druhé polovině 14. století,¹³⁶⁾ avšak i ony se buď rozvinutou čtyřkřídlou zástavbou s arkádovými chodbami po obvodu nádvoří, anebo vysunutím věží z obvodu a situováním brány mezi nimi, znatelně lišily od Přemkovy opavské rezidence. V úvahu je třeba vzít i skutečnost, že v době výstavby hradu v Opavě se vévoda ocitl v prudkém konfliktu s řádem německých rytířů a doložené Přemyslovy diplomatické mise do Prus, včetně Elbingu a Malborku, se datují teprve do let 1408 a 1418,¹³⁷⁾ kdy už hrad v Opavě byl dokončen. Proto nemůžeme potvrdit přímé ovlivnění koncepce Přemyslovy opavské novostavby řádovými hrady v Prusku a přes některé základní podobnosti jsou vzájemné spojitosti spíše nepravděpodobné.¹³⁸⁾

K stavebnímu vývoji hradu v 15. až první polovině 16. století

Snad už v první polovině 15. století se zvýšila obranyschopnost hradu. V jeho západním čele byla dílem snesena koruna parkánové zdi a do hradby vsazena poněkud nepravidelná hranolová věž se slabší tylovou zdí a suterénem opatřeným šterbinovým oknem nasměrovaným do příkopu před hradním jádrem (obr. 12, 14–17, 43). Součástí adaptace potom patrně byla i výstavba obdobné branské věže na východní straně, rovněž při hraně parkánu a před mostem přes příkop chránící rezidenci od východu. Spolehlivé opory pro upřesnění datace tohoto zásahu postrádáme, jistou indicií – kromě stratigrafie určující relativní chronologické vztahy – může být jen sporadický nález keramického zlomu z doby před polovinou 15. věku (obr. 50/14).

136) K Arensburgu z četné literatury např. A. Tuulse, *Die Burgen in Estland und Lettland*. Dorpat 1942, s. 211–221; K. Aluve, *Kuressaare linnus*. Arhitektuuriajalooline uurimus. Tallin 1980; též třeba *týž*, *Kuressaare linnuse restaureerimine ja kohandamine uutele ülesannetele*, *Ehitus ja arhitektuur* 1/2, 1985, s. 54–60, s přihlédnutím k distribucím funkcí jednotlivých hradních prostor; nověji pak T. Borowski, *Miasta, zamki i klasztory państwa krzyżowego Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie nad Bałtykiem – Inflanty*. Warszawa 2010, s. 323–329. K Neidenburgu např. B. Guerquin, *Zamki w Polsce*. Warszawa 1974, s. 220–221; T. Torbus, *Die Konventsburgen im Deutschordensland Preußen*. Oldenbourg – München 1998, např. s. 184, 213–219, obr. na s. 705; L. Kajzer – S. Kotodziejski – J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*. Warszawa 2004, s. 316–319.

137) Vztahy vévody Přemysla Opavského k řádu německých rytířů analyzovali např. M. Wihoda, *Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století*, *Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické* 41, 1992, s. 200–209; M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 201–210.

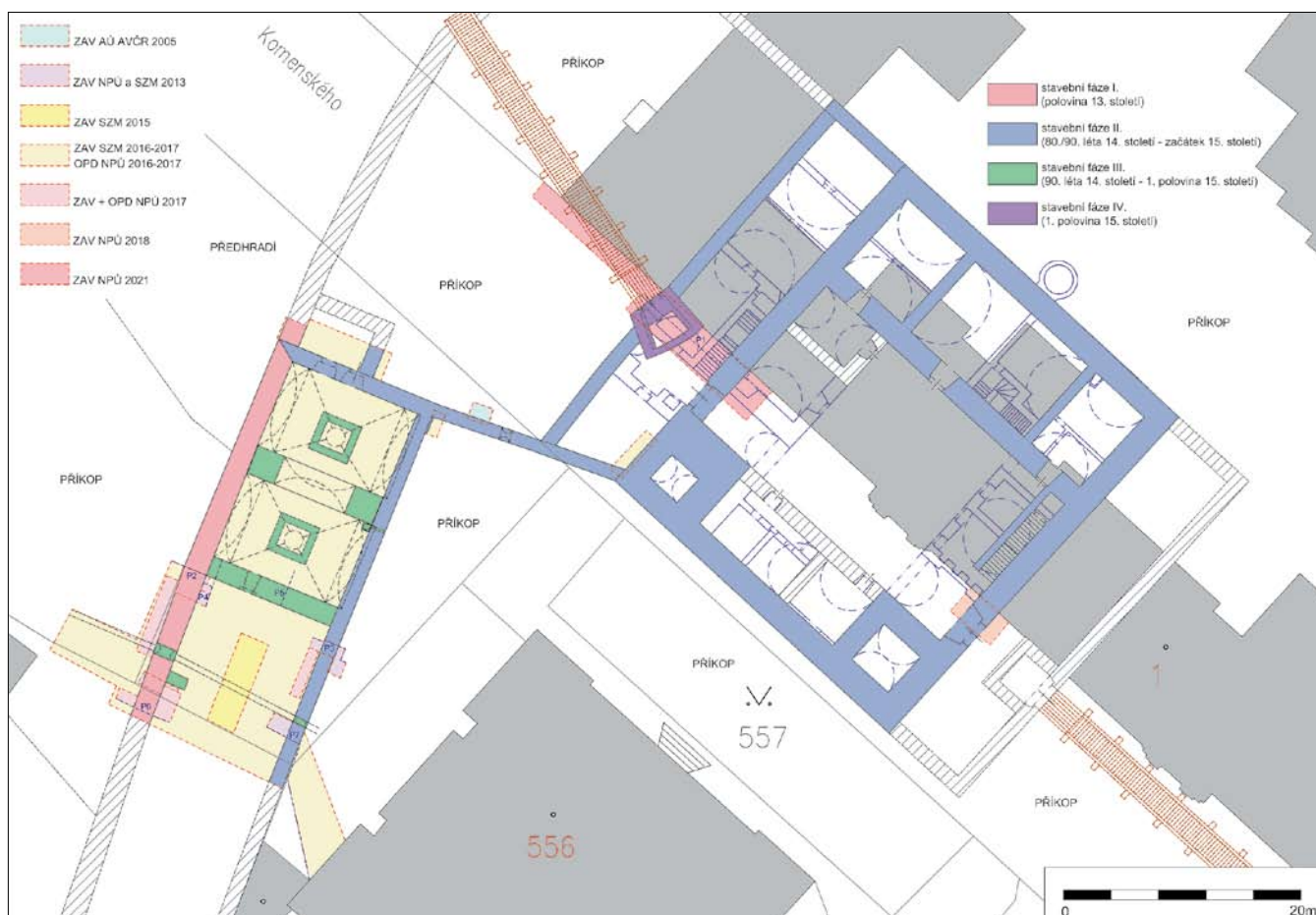
138) Kriticky k vazbám hradů v českých zemích k Pobaltí nověji např. L. Hobl, *Souvislost hradů v Čechách s řádovými hrady v jižním Pobaltí*. Disertační práce na Filosofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň 2020, rkp.

Obr. 23: Opava, objekt Müllerova domu po rekonstrukci, pohled od západu. V prostoru někdejšího městského parkánu vpravo od objektu podpovrchová přístavba (2017–2019); v pozadí vpravo výstavní budova Slezského zemského muzea (1893–1895), stojící v místech bývalého městského příkopu; v pozadí vlevo Mendelovo gymnázium, někdejší Učitelství (1896–1899) na místě zbořeného zámku, bývalého hradu opavských vévodů (foto L. Wünsch, 2019).

Základní schéma hradu ze závěru 14. století se jistě proměňovalo i později v 15. a v první polovině 16. století v důsledku vzrůstající potřeby rozšiřování počtu obytných i provozních místností. Vedle modernizace stávajících objektů lze předpokládat i výstavbu nových prostor, a to jak v hradním jádře, tak v severozápadním parkánu (obr. 11, 12, 24). Hodnocení možného či pravděpodobného stavebního vývoje je však kvůli absenci nadzemních partií objektu problematické a do značné míry pouze spekulativní. Představy a budoucí rekonstrukční modely je třeba zakládat na detailním vyhodnocení zjištění archeologické povahy a jejich důsledné komparaci s ikonografií a písemnými prameny. Za daných okolností v procesu poznání možné stavební podoby hradu a jejích proměn ve středověku hraje klíčovou roli druhotně užitá kamenná stavební články. Jedná se o torzálně dochované prvky v sekundární pozici, ať již v archeologických nálezových situacích, nebo ve zdivu mladších objektů v areálu zaniklého opavského zámku, u nichž se vzhledem k jejich tvaru nebo lokalizaci nabízí hypotetická spojitost s hradem/zámek.¹³⁹⁾ Jedním z takových prvků je tufitový fragment ostění náročně profilovaného okna, druhotně využitý v barokních konstrukcích Müllerova domu čp. 1 na někdejší předhradí opavského hradu (obr. 13, 21). Podle profilace lze usuzovat, že se jedná o horní levé nároží ostění pravoúhlého, nepravděpodobněji obdélného okna. Z rozměrů prvku vyplývá, že představuje přibližně třetinu délky svislé hrany vnitřní světlosti předpokládaného okna, a tedy, že výška tohoto okna mohla činit přibližně 2–2,5 m. Dochovaný profil naznačuje, že okno s vnitřní kamennou křížovou konstrukcí bylo děleno v nejméně čtyři obdélné průzory;

139) K základní identifikaci dosud známých, druhotně užitých tufitových článků viz F. Kolář – P. Kaniová, *Nálezová zpráva. Operativní průzkum a dokumentace nálezových situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě. Suterén*. Opava 2019, rkp., s. 15–16, 45–52, 58–61, 92–93, 102–106, 110–111 (uloženo v archivu NPÚ, ÚPO v Ostravě).

Obr. 24: Opava, areál někdejšího hradu a předhradí, dílčí barevné vyhodnocení identifikovaných a předpokládaných středověkých zděných konstrukcí hradu a Müllerova domu ve fázi IV. (1. polovina 15. století). Výřez z digitální katastrální mapy s vloženým geodetickým zaměřením Müllerova domu čp. 1 v úrovni 1. PP a historickým zaměřením zámku z roku 1891 v úrovni 1. NP. Stávající zástavba černou linií s šedou výplní; zaměření zámku modrou linií bez výplně; barevně odlišeny archeologické výzkumy a stavebněhistorická dokumentace z let 2005–2021; barevně jednotlivé středověké stavební fáze v úrovni 1. NP (úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

z nich spodní měly podobu na výšku postaveného obdélníku, horní potom formu obdélníků naležato. Z této představy o základní podobě okna a z profilace, tvořené vnějším výžlabkem, oblounem a krycím odsazeným páskem s šikmou horní plochou, lze dále odvodit přibližné časové zařazení prvku rámcově do období pozdní gotiky. Podobné tvary lze v pozdně gotické profánní architektuře Opavska důvodně předpokládat v intervalu poslední třetiny 15. až počátku 16. století.¹⁴⁰⁾ Zatím jen teoreticky usuzujeme, že okno, z něhož fragment pocházel, mohlo vzniknout nejdříve krátce před koncem roku 1484 za opavského vévody Viktorína z Poděbrad, snad v rozmezí let 1477–1484, a nejspíše osvětlovalo velkou či malou světnici v patře severního křídla hradu. Nepřímým důkazem, že velká okna přestavěného hradu pocházela z poslední čtvrtiny 15. století, pak mohou být i záznamy z 24. prosince 1502 a 9. února 1505, kdy se u hradní pokladnice jen opravoval portál, 22. února 1505 šašek *Byenyasz* amatérsky spravil závěsy (nejspíše dveří v neupřesněné místnosti) a 27. února 1505 bylo za pouhý 1 groš vyspraveno okno (asi jen okenní křídlo) v obytné světnici vévody Zikmunda

Jagellonského v prvním patře paláce.¹⁴¹⁾ Z účetních výkazů za léta 1499–1507 tedy zdánlivě vyplývá, že hrad běžně sloužil svému poslání a závažnější stavební práce, včetně osazení kamenných okenních a dveřních ostění, musely proběhnout před sklonkem 15. století.

Přestavby, jimiž hrad na konci 15. a na prahu 16. století prošel, však zřejmě byly přeci jen rozsáhlejší. Účty Zikmunda Jagellonského totiž k 3. dubnu 1505 podchytily i vyplacení 100 zlatých na pokyn vévody a se souhlasem hejtmána Albrechta Sobka ze Sulova na Vusoši zástupcům opavských měšťanů s neurčitou zmínkou, že se jedná o úhradu jakéhosi zvýšení pohodlí ve velkém jednacím sále („... *qui aule domino principi accomodaverant*...“).¹⁴²⁾ Tyto práce z doby před rokem 1505 sice můžeme opatrně spojit také s možným pořízením velkých kachlových kamen „rozličnými barvami nákladně“ udělanými, snad i s instalací cínového umyvadla do zdi, relativně vysoká částka však mohla zahrnout i zvětšení oken a jejich osazení novými kamennými ostěními. Potom bychom museli kalkulovat s možností, že výše zmíněné okno vzniklo až kolem roku 1500, respektive před rokem 1505.

Další stavební činnost je na hradě v Opavě doložena teprve v 30. až 40. letech 16. století v období zástavní držby rodem Cetřysů z Kynšperka.¹⁴³⁾ Ve sbírkách SZM je

140) Pokud známe z Opavy sporadické příklady obdélných oken dělených kamennými pruty z doby kolem roku 1400, mají odlišnou podobu i profilaci; viz např. okno v areálu kláštera minoritů; zatím nepublikovaný nález Františka Koláře a Petry Kaniové z roku 2020.

141) P. Kozák ed., o. c. v pozn. 64, s. 251, 436 a 437.

142) Tamtéž, s. 443.

143) Oldřich Cetřys z Kynšperka a Lorenzdorfu († 1542/1543) byl pří-

uloženo torzo pískovcové erbovní desky, pocházející patrně ze zbořeného zámku, na níž je spolu se znakem Oldřicha Cetryse z Kynšperka zobrazen erb jeho manželky Barbory z Rottalu. Nevíme přesně, v kterých místech byla deska původně osazena a jaké povahy byly stavební aktivity Oldřicha Cetryse. Ale inventář z roku 1544 lapidárně hovoří o „*nových pokojích, kde dal stavěti pan Voldřich Cetrys*“.¹⁴⁴⁾ Z kontextu vyplývá, že se pravděpodobně jednalo o tři obytné světnice, vybavené kachlovými kamny, prosvětlené zasklenými okny a zajištěné uzamykatelnými dveřmi. Není však zřejmé, zda se jednalo o adaptaci starších hradních místností, anebo o výstavbu prostor nových.¹⁴⁵⁾ Vyobrazení opavského hradu na Willenbergerově rytině města z doby kolem roku 1590 i přes svou schematicnost naznačuje, že středověký vzhled objektu nebyl přestavbou z 30. let 16. století výrazněji pozměněn.¹⁴⁶⁾ Siluety stavby nadále dominovaly nárožní hranolové věže a obdélný palác s vysokou sedlovou střechou v pozadí. Na druhou stranu však již prostý výčet místností všeho druhu v inventáři z roku 1544 a urbáři z roku 1586 dovoluje předpokládat nárůst zastavěné plochy. Mezi hranolovými věžemi mohla být vystavěna přízemní zděná provozní budova (pokud se zde nenacházela již od počátku),¹⁴⁷⁾ pro obytné a provozní účely bylo před rokem 1586 zřejmě vybudováno nebo přestavěno i krátké křídlo mezi jihozápadní věží a palácem, rozšířené na úkor parkánu o předsazený západní trakt.¹⁴⁸⁾

PŘEDHRADÍ S OBJEKTEM HRADNÍCH KUCHYNÍ

Z hlediska polohy hradu vůči městu jsou v odborné literatuře obvykle reflektovány tři základní typy prostorového vztahu mezi hradem a městem. První představují hrady ležící vně města, se kterým nesdílí jeho fortifikační systém, druhý typ hrady položené vně města, ale sdílející jeho obranný systém, třetí typ pak vlastní městské hrady situované uvnitř města, přičemž městská hradba tvoří součást fortifikace hradu.¹⁴⁹⁾ Určující kritérium jednotli-

Obr. 25: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Průběh městské hlavní hradby a parkánové hradby (v pozadí), odkrytých v rámci archeologického výzkumu SZM, v pozadí objekt Müllerova domu, pohled od jihozápadu (foto F. Kolář, 2017).

vých typů zpravidla představuje skutečnost, zda v daném prostoru vznikl dříve hrad nebo naopak město.¹⁵⁰⁾

slušníkem rytířského stavu a dvořanem králů Ludvíka Jagellonského a Ferdinanda I. Habsburského. Od roku 1531 držel v zástavě opavský hrad a příslušné komorní zboží, R. Fukala, Cetrys z Kynšperka, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2 (14). Ostrava 2001, s. 22–28; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196, pozn. 30.

144) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 196.

145) Tamtéž, s. 185, Cetrysovu činnost spojil se severním palácem.

146) K stavební činnosti Oldřicha Cetryse na opavském hradě viz P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 288–289; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 184–185. K torzu Cetrysovy erbovní desky K. Müller, Erbovní deska Oldřicha Cetryse z Kynšperka a Barbory z Rottalu, in: P. Šopák ed., Paměť Slezska. Památky a paměťové instituce českého Slezska v 16. až 19. století. Opava 2011, s. 34; H. Miletová – K. Müller a kol., o. c. v pozn. 69, s. 28–29.

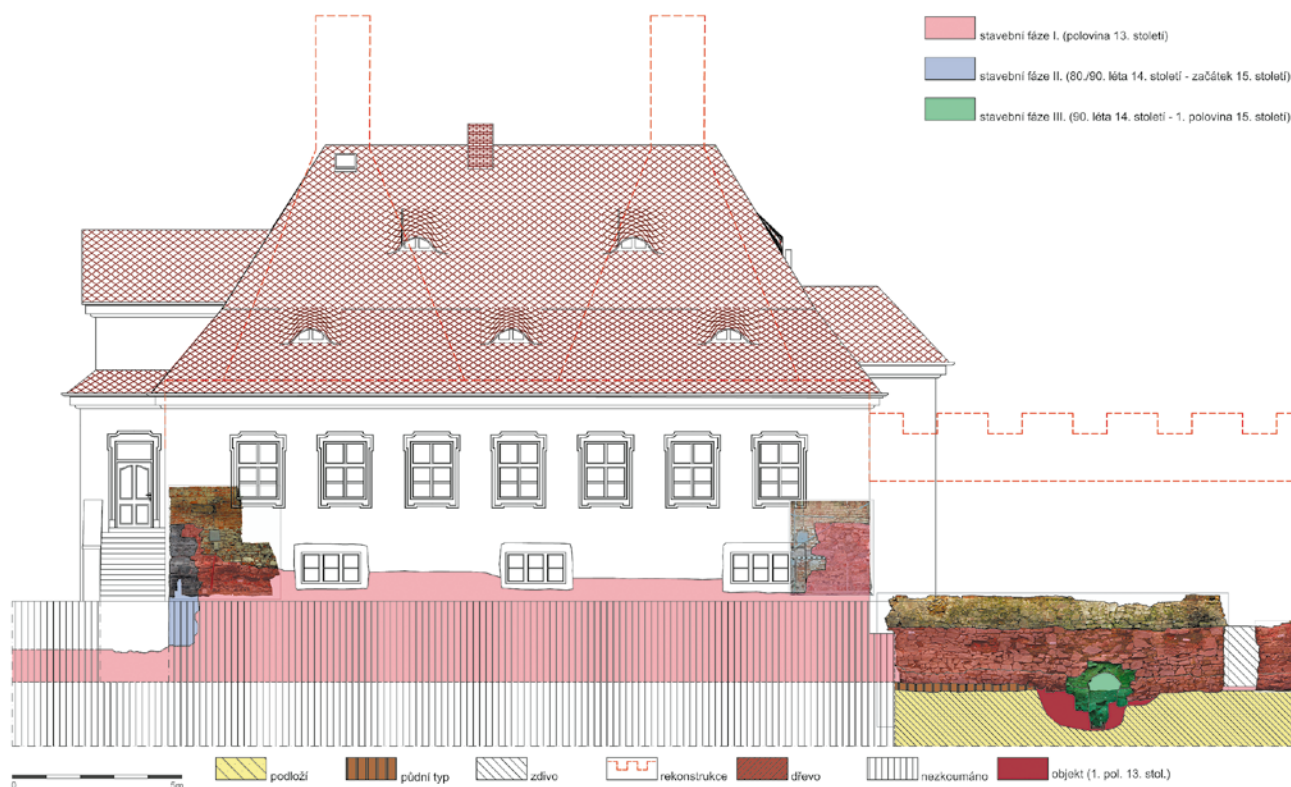
147) P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 289. Od úrovně hradebního ochozu je prostor mezi věžemi na Willenbergerově veduté Opavy volný, případná zástavba při vnitřním lici hradební zdi proto mohla být nejspíše pouze přízemní.

148) Srov. ZA Opava, fond Vs knížecí Opava, inv. č. 2, sign. Sb. urbářů 28, fol. 2v–3r; inv. č. 3, sign. Sb. urbářů 32, fol. 8v–9r. Další stavební vývoj jádra stručně sumarizovali S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 158–164; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 285–289.

149) K modelům vztahu města a hradu pro polské území viz B. Guérquin, o. c. v pozn. 136, s. 27–29; M. Chorowska, Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław 2003, s. 25–26; pro bývalé nisko-otmuchovské knížectví vratislavských

biskupů M. Legut-Pintal, Towns and Castles in the Medieval Duchy of the Bishops of Wrocław, in: Forum Urbes Medii Aevi VIII/1–2. Počátky měst ve střední Evropě. Brno 2014, s. 208–217; pro někdejší území řádu německých rytířů v hranicích současného Polska B. Wasik, o. c. v pozn. 95, s. 35–37; pro německojazyčné oblasti např. A. Baeriswyl, Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz, in: C. Müller – H.-H. Häfner edd., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008, s. 21–36; T. Küntzel, Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken, in: C. Müller – H.-H. Häfner edd., Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008, s. 37–58; T. Biller, o. c. v pozn. 15, s. 244–249.

150) V piastovských slezských věvodstvích, jež měla kvůli geografické blízkosti, obdobnému státoprávnímu uspořádání a v neposlední řadě osobním vazbám mezi zeměpanskými dynastiemi na Opavsko nepochybně formativní vliv, lze konstatovat následující: 1) hrady ležící vně města, se kterým nesdílí jeho fortifikační systém, se vyvinuly ze starších raně středověkých kastelánských hradů a příslušná institucionální města, chráněná hradbami, se při nich etablovala dodatečně na místě staršího rozptýleného podhradního osídlení (např. pravobřežní hrad ve Vratislavi, Opolí, Ratibor, Bytom); 2) hrady ležící vně města, ale sdílející jeho obranný systém představovaly buď starší dřevohliněné kastelánské hrady, přestavěné na zděné objekty (Lehnice, Otmuchov, Těšín, Olešnice a další), nebo mladší, již přímo zděné, vrcholně středověké hrady (Bolkov), které stavebně předcházely vzniku města a disponovaly od počátku samostatným opevněním; 3) vlastní městské hrady situované v rámci města vznikly již při založení města, nebo byly stavěny v okamžiku,

Obr. 26: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Západní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty hlavní městské hradby z poloviny 13. století (transparentní červená), spojovací hradby městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá) a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské hlavní hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Opavský hrad byl vybudován vně města, při východním ohybu městské fortifikace. V souvislosti s výstavbou vévodského sídla byla rozebrána přilehlá část městské hradby a na jejím místě vzniklo předhradí vsunuté do městského intravilánu. Hrad byl od předhradí oddělen obezděným příkopem, předhradí vůči městu vymezil další příkop a pravděpodobně val s palisádou či jiné lehčí ohrazení.¹⁵¹⁾ S městským opevněním hrad propojila dvojice uzavíracích zdí vedených napříč příkopem. Skutečnost, že hrad nebyl zasazen do městského intravilánu, ale přimyká se k hradbám zvenčí, mohla – slovy Martina Čapského¹⁵²⁾ – navozovat dojem symbolického vyjádření autonomie městského života a zeměpanského sídla, tedy model prostorově oddělené vévodské rezidence známý z některých slezských vévodství, ale i z moravského markrabství (Brno, Olomouc). Městské opevnění Opavy se však napojovalo na fortifikaci hradu, město vůči hradu zůstávalo „otevřené“ a městská obec tak byla s vévodským sídlem chtě nechtě úzce propojená. Případné obsazení hra-

du útočníkem zvenčí vystavovalo město značnému nebezpečí, zatímco při ohrožení města a jeho bran nepřítelem mohl hrad díky svému vlastnímu uzavřenému prstenci opevnění a druhé separátní bráně fungovat jako relativně samostatná obranná jednotka.¹⁵³⁾ Efektivní symbióza hradu s městským opevněním a jeho obránci navíc vévodovi umožňovala snížit početnost hradní posádky a tím zlevnit personální náklady. Opavská rezidence tak v symbolické i praktické rovině zřetelně uplatňovala dominanci zeměpána nad „jeho“ městem¹⁵⁴⁾ a z hlediska výše nastíněné typologie spíše odpovídala modelu hradu ležícího vně města, ale sdílejícího jeho obranný systém (obr. 18, 22). Na rozdíl od slezských příkladů tohoto typu však byl opavský hrad integrován do organismu již plně konstituovaného města, navíc vybaveného zděnými hradbami, teprve dodatečně.

Struktura zástavby předhradí a její vývoj v 16.–17. století na základě písemných pramenů

V prostoru uvolněném vybouráním části východního úseku hlavní městské hradby a v navazující části intravilánu města bylo vyměřeno předhradí opavského hradu (obr. 18). V obecné rovině představovalo předhradí specifický, od hradního jádra prostorově oddělený a funkčně odlišný areál. Přesto, že se jedná o část hradu prozatím nejméně

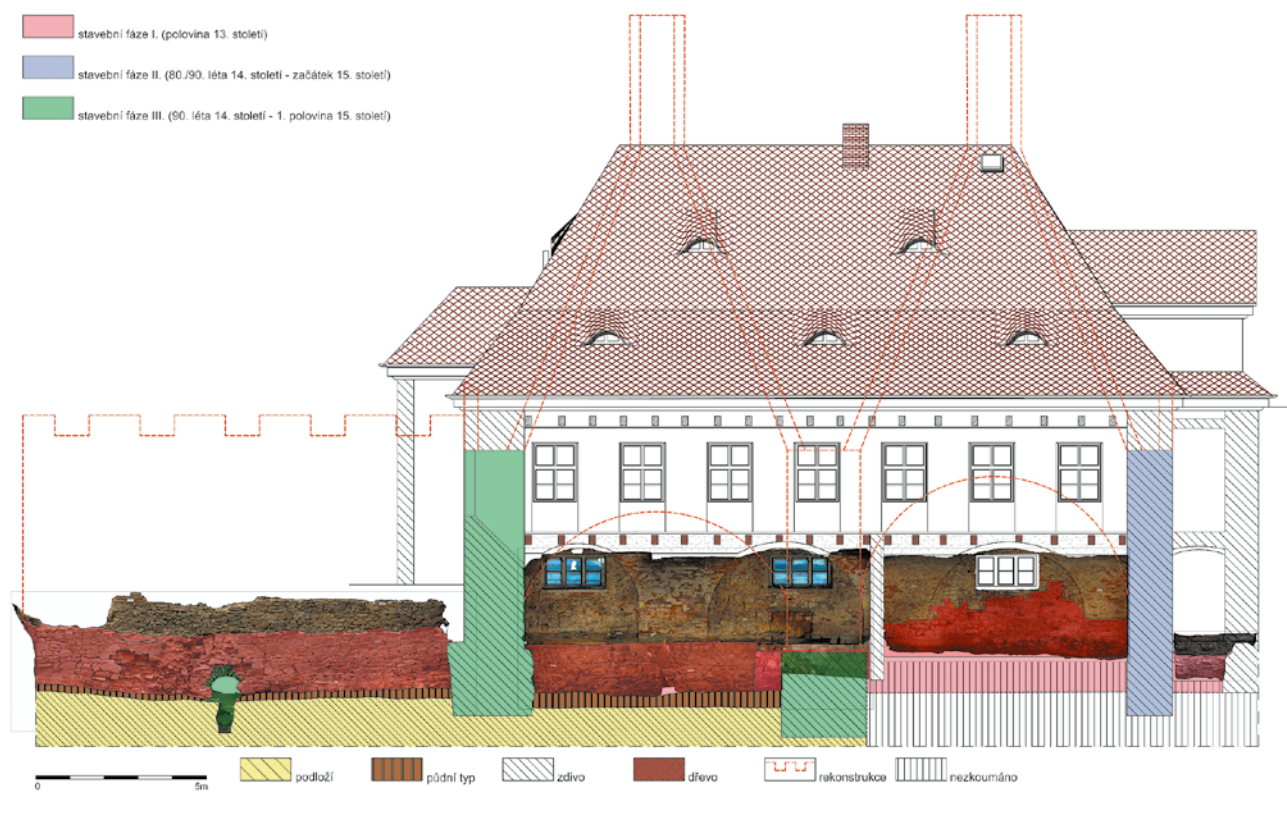
kdy město přistoupilo k výstavbě zděné fortifikace, případně byly do městského intravilánu vloženy dodatečně (Vratislav – levobřežní hrad, Břeh, Hlohov, Horní Hlohov, Svídnice, Javor, Slezská Středá, Frankenštejn).

151) Obezděný příkop mezi hradním jádrem a předhradím („... einen ausgemauerten Wassergraben...“) a příkop oddělující předhradí od města („... mit einen Wassergraben umgeben...“) jsou uvedeny v urbářích z let 1586 a 1604, ZA Opava, o. c. v pozn. 108. Val s palisádou na vnitřní hraně příkopu kolem předhradí je patrný na pohledovém plánu zámku z doby kolem roku 1650, SZM, o. c. v pozn. 70).

152) M. Čapský, 2013, o. c. v pozn. 48, s. 138–145.

153) F. Kolář, Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 56–79, tam s. 56–58.

154) Srov. M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 136.

Obr. 27: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená), spojovací hradba městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské hlavní hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

prozkoumanou,¹⁵⁵⁾ lze je zjednodušeně definovat jako bezprostřední chráněné hospodářské a provozní zázemí, jež mohlo v některých případech rovněž představovat důležitý prvek obrany hradu, případně shromaždiště vojenské síly.¹⁵⁶⁾ Ve shodě s výše řečeným zobecněním nelze než konstatovat, že v konkrétním případě opavského hradu strukturu a charakter zástavby předhradí ve středově-

ku neznáme, písemné prameny v tomto ohledu neposkytují dostatečnou oporu a prozatím nedisponujeme ani významnějšími archeologickými poznatky.¹⁵⁷⁾ Písemné zprávy k předhradí pochází teprve z přelomu středověku a novověku (inventář z roku 1544)¹⁵⁸⁾ a z raného novověku (urbáře z let 1586 a 1604, inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612 nebo popis pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650).¹⁵⁹⁾ Cenná je v tomto kontextu výpověď inventáře z roku 1544 a urbáře z roku 1586, v jejichž případě lze opatrně předpokládat, že některé zmíněné objekty a provozy mohly být ještě středověkého původu, respektive mohly rámcově odpovídat struktuře zástavby ve středověku.¹⁶⁰⁾ Inventář z roku 1544 věcně rozlišil hrad s předhradím – hospodářský dvůr – mlý-

155) Důvodem je především obecně menší vypovídací schopnost terénních pozůstatků zástavby a opevnění předhradí, protože převážná část staveb nebyla zděná a při recyklaci stavebního materiálu po zániku hradu byla předhradí nejsnáze dostupná. I z této příčiny se archeologické, stavebněhistorické, uměnovědné a další bádání nejčastěji soustředí především na jádra hradních dispozic, viz J. Hložek, Předhradí vrcholně středověkých hradů, Castellologica Bohemica 10, Praha 2006, s. 31–38; T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 2000, s. 37; J. Kovář, Předhradí moravských hradů ve 14. století. Současný stav archeologických výzkumů, in: Člověk a společnost v dějinách. Zborník příspěvků z rovnomeného sympózia Trnava, 9.–10. novembra 2006. Trnava 2007, s. 65–100. K výjimečným dokladům archeologicky zkoumaných předhradí s identifikovanými dobře dochovanými relikty dřevěné a dřevohlíněné zástavby patří Veselí nad Moravou, M. Plaček – M. Dejmal a kol., Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno 2015, zejména s. 53–70.

156) Obecně k předhradím, jejich funkcím, struktuře a charakteru zástavby alespoň T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 37–44; T. Durdík – P. Bolina, o. c. v pozn. 8, s. 64–68; J. Hložek, o. c. v pozn. 155, s. 31–38; J. Kovář, o. c. v pozn. 155, s. 65–100; J. Hložek, Předhradí středověkých hradů ve světle písemných pramenů, in: Způsoby přizpůsobování. Role adaptace ve vývoji (nejen) lidského druhu, Sborník abstraktů a příspěvků z 16. výjezdního interdisciplinárního semináře v Nečtiněch, 19.–22. ledna 2015, Plzeň 2015, s. 129–140; B. Guerquin, o. c. v pozn. 136, s. 30.

157) Relikt roubené stavby zjištěný archeologicky v tomto prostoru Jiřím Juchelkou v roce 2005 představuje vzhledem k dendrochronologické dataci dřevěné konstrukce pozůstatek městské zástavby předcházející výstavbě hradu a předhradí, viz J. Juchelka, o. c. v pozn. 39, s. 183–184, 187–190.

158) P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 182–201.

159) ZA Opava, o. c. v pozn. 108; ZA Opava, o. c. v pozn. 110; SOKA Opava, o. c. v pozn. 70. Proměny zástavby předhradí opavského hradu/zámku v raném novověku nastínil již S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 154–157. Nově problematiku shrnuli F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 170.

160) Srov. J. Hložek, 2015, o. c. v pozn. 156, s. 129–130.

161) Zatímco objekty nacházející se na hradě a předhradí jsou v inventáři nadešly „při zámku“, „na zámku“, „v předhradí“, zástavba hospodářského Velkého dvora na pravém břehu řeky Opavy, na předměstí nedaleko hradu, byla identifikována označením „ve dvoře“, P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 185.

Obr. 28: Opava, Müllerturm čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Jižní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu) a jižní obvodové zdi hradních kuchyní z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

ny – rybníky.¹⁶¹) Z textu vyplývá, že na předhradí se tehdy nacházela kovárna, kuchyň, pekárna a dvě stáje. Komplexnější přehled, včetně základní prostorové orientace nabízí urbář z roku 1586. V jižní části předhradí („auf der rechten hand“) jmenuje nejprve čeledník („ein gesindt stuben“), tři komory a dvě velké zděné kuchyně („zwo grosse gemauerte Küchen“), zatímco na severní straně eviduje celkem pět stájí (dohromady pro 18 koní), dále dvě komory („Cammern“) a dvě komůrky („Kämmerleien“), kůlnu („ein Schopen“), komoru na uskladnění zelí („ein kohl Cammer“), malou zahrádku s ovocnými stromy („ein klein Gärttel“) a kovárnu se studnou („eine schmitten, sambt einen brun-

nen“). Mimo předhradí, v parkánu na jihovýchodní straně zámku, urbář uvedl pekárnu se dvěma komůrkami („ein Packheusel sambt Zweyen kleinen Cammerln“) a holubník („ein Taubenhaus“). Mladší urbář z roku 1604 upřesnil, že čeledník byl již zchátralý („ein Puffallig gesindt stuben“), část stáje – až na dvě, které zůstaly na předhradí – byla přesunuta do jihovýchodního parkánu, chyběla už kovárna a setrvala zde pouze studna. Trendu redukce zástavby předhradí odpovídaly informace v pozůstalosti Karla Basty z roku 1612. Ta zachytila na předhradí již jen dvě stáje („W gizdne Masstali... W druhé Masstali“) a dvě zděné kuchyně („W Kuchyni Przed Zamkem w Przedni... W zadni Kuchyni tež Przed Zamkem“). Přehled uzavírá popis pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650, který na předhradí výslovně uvedl pod č. 8 jen bývalou kuchyni, tehdy již knížecí sýpku („Eine Kuchel so ietzt der fürstl. Schüttboden ist“).¹⁶²

Z uvedeného přehledu vývoje a struktury zástavby předhradí opavského hradu/zámku v 16. až první polovině 17. století vyplývá několik zjištění. Předně, ústředními výrobními objekty komorních majetků patřícími k opavskému hradu (později zámku) byly předměstské hospodářské dvory, mlýny, rybníky, pivovary a zahrady. Zásobování dvora opavských vévodů bylo zajišťováno prostřednictvím naturálních podanských dávek, nákupu potravin na místním trhu (v případě luxusnějších požívatín a ingrediencí prostřednictvím dálko-

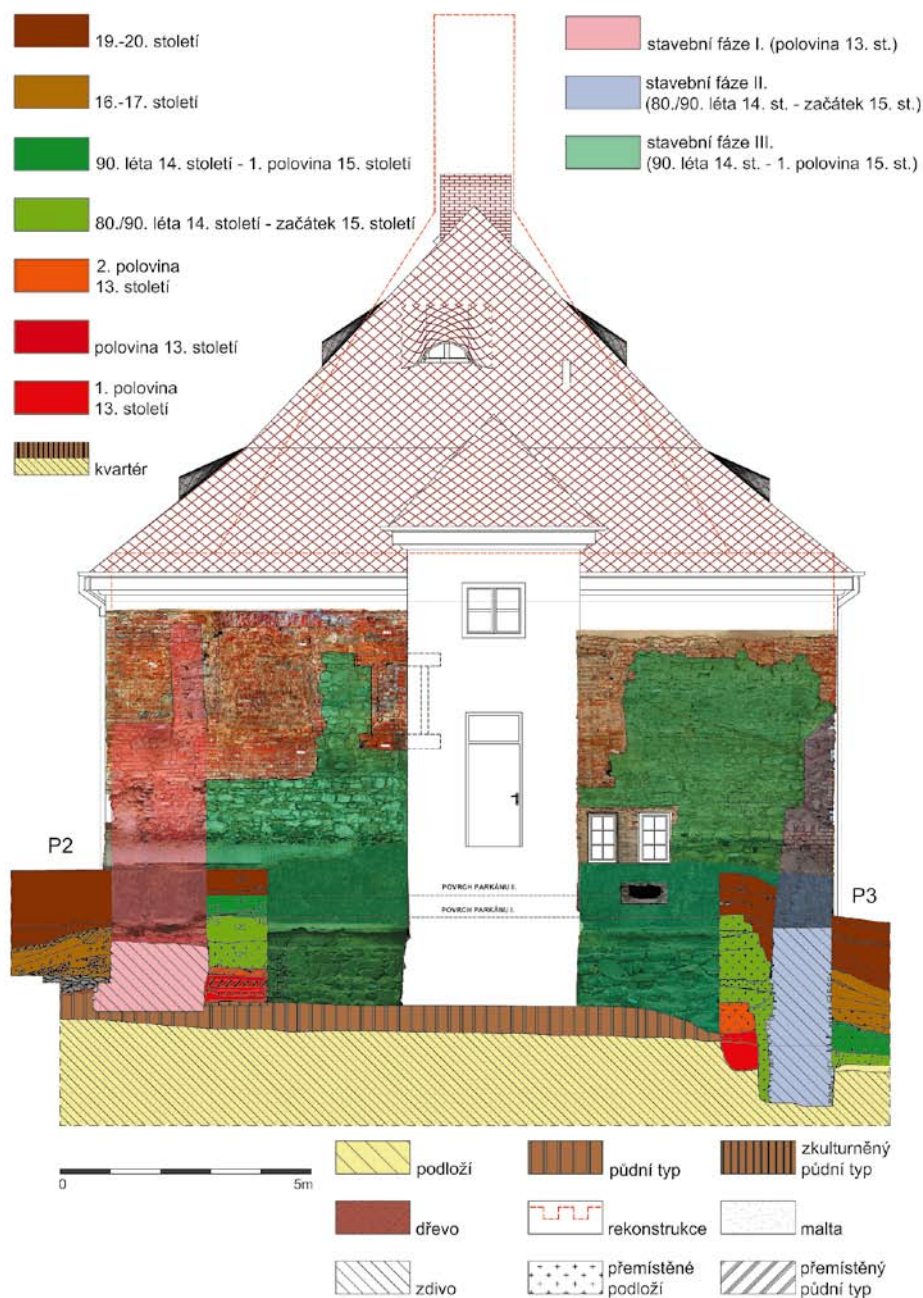
vého obchodu) a využíváním přírodních zdrojů formou lovu a rybolovu.¹⁶³) Hrad tak představoval vysoce pri-

162) ZA Opava, o. c. v pozn. 108; ZA Opava, o. c. v pozn. 110; SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

163) K zeměpanské doméně např. V. Pohanka, o. c. v pozn. 91, s. 5–32; P. Kozák, o. c. v pozn. 45, s. 185–187. K povaze dalších příjmů M. Čapský, o. c. v pozn. 43, s. 136; M. Čapský, 2013, o. c. v pozn. 48, s. 143–144. K zásobování šlechtických dvorů v českém prostředí viz J. Hrdlička, Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650). České Budějovice 2000, s. 32–79; pro Uhry srov. D. Duchoňová – T. Lengyelová, Hradné kuchyne a šľachtické stravovanie v ranom novoveku. Radosti slávností, strasti každodennosti. Bratislava 2016, s. 85–113.

vilegované konzumentské prostředí spotřebovávající výsledky ekonomické činnosti probíhající mimo jeho zdi. Předhradí v Opavě tedy plnilo pouze roli bezprostředního provozního zázemí rezidence, která vzhledem k omezeným rozměrům nebyla ve svých zdech schopna obsáhnout veškeré objekty nutné k zajištění běžného chodu.¹⁶⁴⁾ Nelze zapomínat, že opavský hrad navzdory relativně skromné velikosti představoval do počátku 16. století – vedle Hradce nad Moravicí – jedno z ústředí vévodského dvora.¹⁶⁵⁾ V této souvislosti lze v obecné rovině na předhradí předpokládat ubytovací prostory služebného personálu (patrně čeledníků, případně nejrůznější komory a komůrky uvedené v inventáři 1544 a urbáři z roku 1586), jež byly co do vnitřní diference a počtu odvislé od proměnlivých ekonomických možností a společensko-reprezentačních ambicí jednotlivých vévodů. Na předhradí se dále nacházely stáje pro koně, nezbytný předpoklad mobility a důležitý prvek reprezentace vévodů. Těž s chovem a zaopatřením koní se pojila kovárna, seníky pro skladování píce a kůlny. Z hlediska uložení zemědělských produktů spotřebovávaných na hradě vévodskou domácností byly nezbytné nejrůznější skladovací prostory jako sýpka a komory. Ústředním objektem předhradí, dominujícím z hlediska velikosti, výstavnosti i zvoleného stavebního materiálu však byly hradní kuchyně s doprovodnými provozy a zařízeními (pekárna, studna, užitková zahrada).

Zatímco ostatní, převážně dřevěná provozní zástavba předhradí prošla v 16. a první polovině 17. století určitými proměnami z hlediska počtu i funkce, zděný objekt kuchyní představoval naproti tomu zjevný stabilní prvek (obr. 4, 18). Důvodem nebyla jen vyšší životnost zděné stavby, ale především nepostradatelnost tohoto zařízení v každodenním provozu hradu a později zámku. Na základě pohledového plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650 a přísluš-

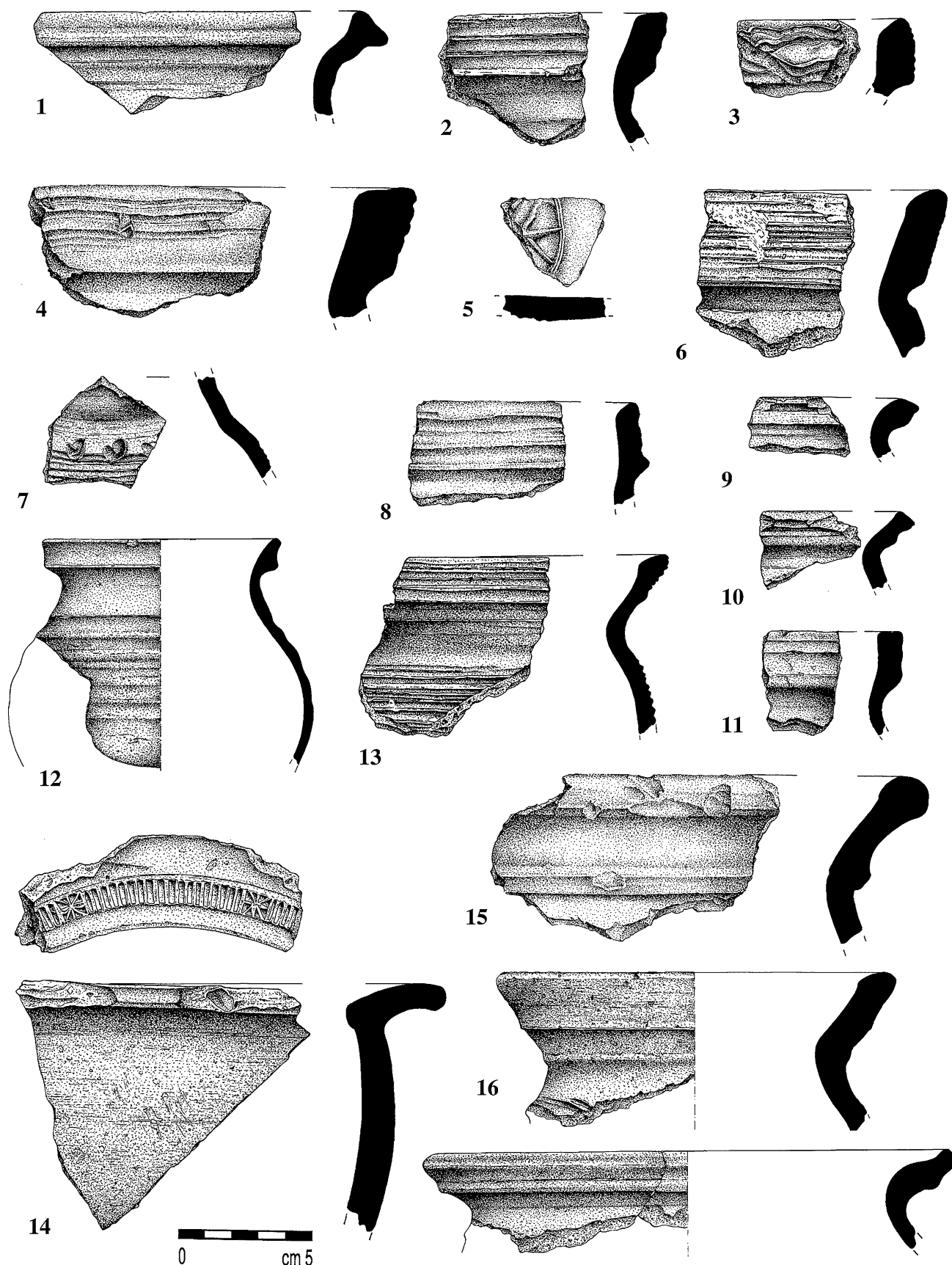
Obr. 29: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Jižní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadložím (profily P2 a P3). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá; v řezu) a jižní obvodové zdi hradních kuchyní z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dydníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

né legendy lze hradní kuchyně spolehlivě lokalizovat do míst dnešního Müllerova domu, který je shodou okolností jediným, dodnes nad povrchem terénu dochovaným pozůstatkem někdejšího opavského hradu (obr. 9, 10).¹⁶⁶⁾

166) Na skutečnost, že někdejší hradní kuchyně, přeměněná na sýpku mezi lety 1612 a 1650 a roku 1726 na byt zámekého purkraběte, je dodnes uchována ve hmotě Müllerova domu, poprvé upozornil S. Drkal, o. c. v pozn. 32, s. 155, 158, pozn. 159. Problematiku dále rozvinuli F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 192, pozn. 22; F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60, pozn. 14; zejména pak F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 170–175.

164) Srov. T. Durdík – P. Bolina, o. c. v pozn. 8, s. 64–65; T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 36–37.

165) Poslední shrnutí dané problematiky viz F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 159–160, s odkazy na příslušnou literaturu.

Obr. 30: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, profil P2 a P4. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, do kterých byla založena hlavní hradební zeď: 1–3, 6 (vrstva s. j. 132); 4, 5 (vrstva s. j. 130), případně z konstrukčních vrstev souvisejících již s výstavbou hradby: 7 (vrstva s. j. 126). Výběr keramických nálezů vrcholně středověké produkce (2. polovina 14. – 1. polovina 15. století) z násypových vrstev parkánu z doby výstavby parkánové hradby: 8 (vrstva s. j. 121); 9–13 (vrstva s. j. 120). Výběr keramických nálezů vrcholně středověké produkce (15. století) z odpadních vrstev ukládaných v parkánu a spojovaných s kuchyňským provozem: 14, 16, 17 (vrstva s. j. 114); 15 (vrstva s. j. 115) (kresba H. Klásková, H. Pravdová, 2013).

Müllerův dům čp. 1 – hradní kuchyně, sýpka a obytný dům

Müllerův dům čp. 1, státem chráněná kulturní památka, se nachází na parcele č. 558 (k. ú. Opava-Město), na východním okraji historického jádra města Opavy a svým severním vstupním průčelím se obrací do Komenského ulice (obr. 1). Jedná se o samostatně stojící, patrový hranolový objekt s předstupujícím středem hlavního severního průčelí, neseným segmentovými arkádami. Pod tímto nepravým portikem se nachází obdélný vstup do suterénu. Do zvýšeného přízemí stoupá půlvaleně podklenuté vnější schodiště. Zadní, tedy jižní průčelí je doplněno středovým schodišťovým rizalitem s valbovou stříškou, umožňujícím přístup do všech podlaží objektu, včetně podkrovní. Fasády završuje novobarokně profilovaná korunní římsa, nad níž nad předstupující partií vyrůstá barokní vikýř s čelem členěným pilastry a postranními volutami. Vikýř s obdélným oknem je završen trojúhelným štítem se štukovou kartuší s letopočtem 1726. Obdélná okna fasád lemuje profilované šambrány, v přízemí jen obdélné, v patře a ve vikýři s povysazenými překlady s prokrojenými horními rohy. Objekt kryje mohutná barokní valbová střecha. Místnosti v suterénu, seskupené kolem středové chodby, jsou klenuté valeně s výsečemi, v přízemí mají rovné stropy omítané pohledy (obr. 6, 9, 13, 23).¹⁶⁷⁾

Zděnou stavbu v místech dnešního Müllerova domu zachytila většina historických vedut a plánů Opavy zobrazujících současně zámek (obr. 5). Poprvé ji zohlednil již plán obléhání Opavy v roce 1627,¹⁶⁸⁾ nejstarší detailnější představu o vzhledu a situování objektu nabízí pohledový plán opavského zámku z doby kolem roku 1650.¹⁶⁹⁾ Samostatný popis k tomuto plánu dokládá, že mezi lety 1612¹⁷⁰⁾ a 1650 se změnilo využití objektu – původní hradní kuchyně byly adaptovány na sýpku.¹⁷¹⁾ Jako knížecí sýpka sloužila stavba až do první čtvrtiny 18. století, kdy byla v letech 1722–1726 barokně přestavěna na obydlí zámekského purkraběte („...im J. 1722 wurde der vordere Teil des Schlosses samt der Burggrafgebäude gebaut...“).¹⁷²⁾ Od poloviny 19. století, po zrušení patrimoniální správy, byl bývalý purkrabský dům pronajímán k obytným účelům. Od 70. let 19. století si dům pronajímala a posléze koupila rodina Müllerů, jejichž jméno se stalo synonymem pro pojmenování objektu dodnes. Prvním v pořadí nových občanských vlastníků byl komorní purkrabě advokát Franz Müller s manželkou Annou a po nich jejich syn, také advokát, Otto Müller.¹⁷³⁾ V majetku rodiny Müllerů

Obr. 31: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Severní fasáda objektu s vyznačením hlavních náleзовých situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové reliktu městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), nadzemní reliktu spojovací hradby městského opevnění a hradu ze závěru 14. století (transparentní modrá) a podpovrchové reliktu zděné přístupové rampy v rámci kontreskarp příkopu mezi hradem a předhradím (transparentní modrá; v řezu). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů, vstupem a vydávacím oknem (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

dům zůstal do poloviny 20. let 20. století, kdy jej koupila Zemská správní komise pro Slezsko. V roce 1927 byla stavba adaptována pro potřeby knihovny Zemského muzea, následně zde byla instalována stálá expozice tzv. legionářského muzea. Před poslední celkovou rekonstrukcí v budově sídlilo archeologické pracoviště SZM.¹⁷⁴⁾

Na základě analýzy indikační skici stabilního katastru z roku 1836 a jejího porovnání s dalšími dobovými plány, mapami a vedutami byl již dříve vysloven předpoklad do datečného vložení zděné stavby v místech Müllerova domu do parkánu městského opevnění.¹⁷⁵⁾ Otázku dochování středověkých konstrukcí ve hmotě Müllerova domu, jejich vztah k městské fortifikaci a k opevnění hradu a též způsob využití objektu ve středověku však umožnily zodpovědět teprve průzkumy a výzkumy související s celkovou rekonstrukcí Müllerova domu a přístavbou k němu v letech 2015–2019 (obr. 10–12). V roce 2013, před zahájením

167) D. Prix, Opava, Müllerův dům čp. 1, Komenského 8 (heslo objektu pro připravované vydání Uměleckých památek Moravy a Slezska, zpracováno v dubnu 2006). Nepřesný výtah viz D. Prix – B. Samek – K. Dolejší – A. Filip, Opava, in: B. Samek – K. Dolejší ed., Umělecké památky Moravy a Slezska 3. P–O. Praha 2021, s. 439–504, tam s. 444.

168) ÖStA Wien, o. c. v pozn. 69.

169) SZMO, o. c. v pozn. 70.

170) Zmínka o přední a zadní kuchyni na předhradí v pozůstalosti Karla Basty, ZA Opava, o. c. v pozn. 110.

171) SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

172) SOKA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 2272; D. Kouřilová – P. Kaniová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, Stavebně historický průzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, Komenského 8. Opava 2013, s. 7 (nepublikovaný strojopis, uložen u objednatele, architektonická kancelář Ateliér 38, s. r. o., Husova 9, 702 00 Ostrava 1).

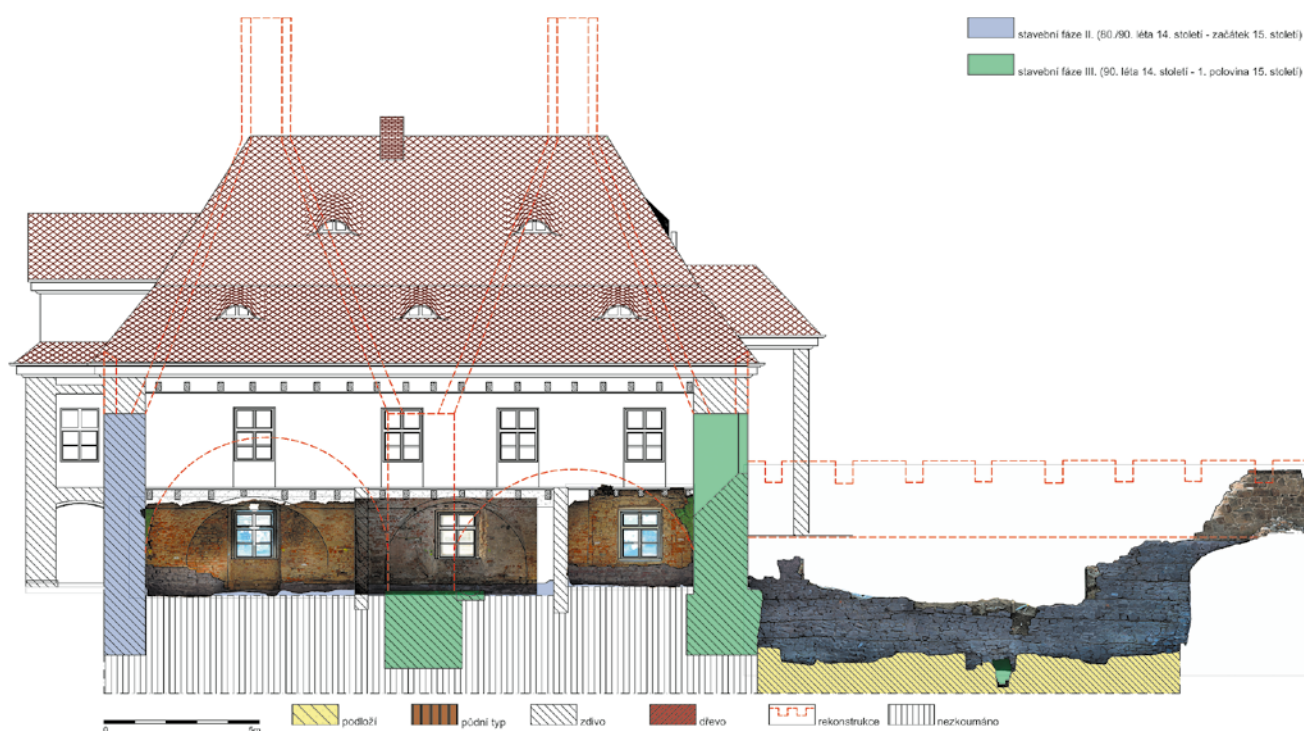
173) Srov. Opavské adresáře z let 1888, 1896, 1901, 1905, 1911 a 1924.

174) D. Kouřilová – P. Kaniová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, o. c. v pozn. 172, s. 3–4, 6–17, 34–47.

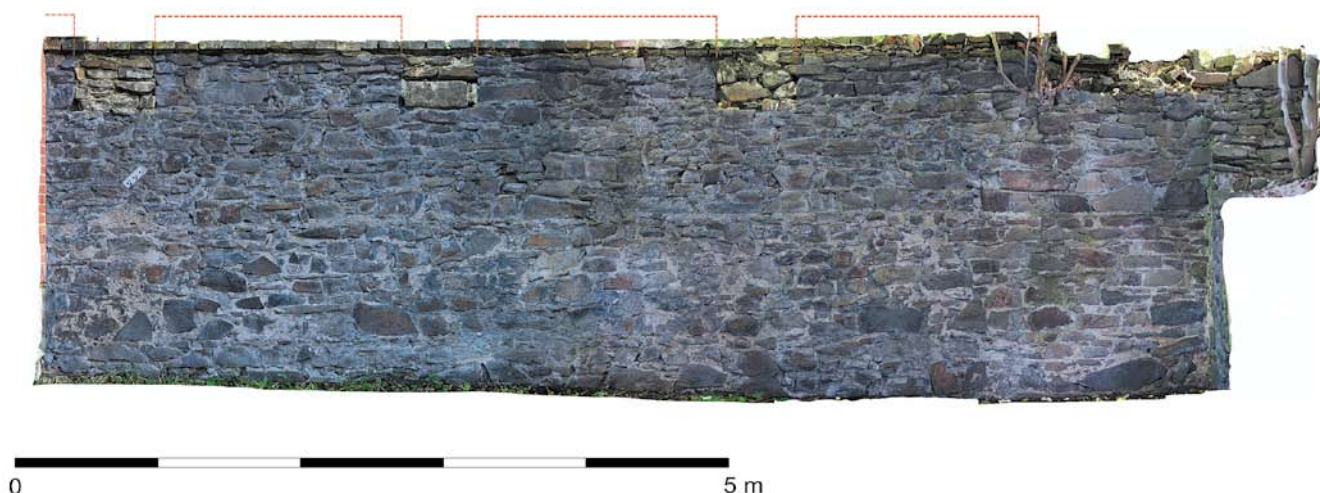
175) F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 192, pozn. 22.

Obr. 32: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Východní fasáda objektu s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá) a propust v hlavní hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské parkánové hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 33: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezových situací z období středověku. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a s výlevkou, a propust v parkánové hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů a navazující průběh městské parkánové hradby (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 34: Opava, Sady u muzea, operativní průzkum a dokumentace 2021. Část dochovaného úseku nadzemního zdiva městské parkánové hradby, vnější líc (dnes součást ohradní zdi Střední školy průmyslové a umělecké v Opavě, v sousedství výstavní budovy Slezského zemského muzea a Müllerova domu). Hradba je vyzděna z lomové hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje zřetelné členění do technologických pásů, ve spárách mezi těmito pásy nejsou otvory po lešení. V horní části zdiva patrná částečně dochovaná předprsní zeď s cimbuřím tvořeným dlouhými stínkami (cca 1,7 m) a úzkými prolukami (0,56 m), v pravé části opěrný pilíř stavebně provázaný s hradbou (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

projekčních prací, byl pracovníky NPÚ, ÚOP v Ostravě, vyhotoven standardní nedestruktivní stavebněhistorický průzkum (SHP)¹⁷⁶⁾ a ve spolupráci se SZM proveden plošně omezený zjišťovací archeologický výzkum při jižní obvodové zdi domu.¹⁷⁷⁾ V roce 2015 uskutečnilo SZM další zjišťovací archeologický výzkum na zahradě objektu v místech plánované podpovrchové přístavby.¹⁷⁸⁾ V prosinci 2015 až únoru 2016 proběhl restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek především v přízemí Müllerova domu.¹⁷⁹⁾ V letech 2016–2017 realizovalo SZM v interiéru i exteriéru objektu záchranný archeologický výzkum.¹⁸⁰⁾ V souběhu se stavebními pracemi a archeologickým výzkumem SZM provedl NPÚ, ÚOP v Ostravě, operativní průzkum (OPD), zahrnující dokumentaci omítek zdivných zděných konstrukcí v interiéru i exteriéru objektu, včetně partií odhalených archeologickým výzkumem SZM, dokumentaci dřevěných konstrukcí v interiéru (prkenné podlahy, trámové záklopové stropy, krov) a dokumentaci historických dveřních výplní.¹⁸¹⁾ V exteriéru, v místech plánované podpovrchové přístavby, nebyly historické te-

Obr. 35: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Průběh městské parkánové hradby a hlavní hradby (v pozadí), odkrytých v rámci archeologického výzkumu SZM, pohled od východu (foto F. Kolář, 2017).

176) D. Kouřilová – P. Kantová – H. Pavelková – R. Rosová – F. Kolář, o. c. v pozn. 172.

177) F. Kolář – J. Skalická, Opava (okr. Opava), Komenského ulice 8, Müllerův dům, parcela č. 558, in: Přehled výzkumů 55/2, Brno 2014, s. 249–251.

178) S. Králová, o. c. v pozn. 45, s. 305–306.

179) T. Skalík, Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část A/interiér. Opava 4. 2. 2015. Restaurátorská zpráva, rkp. (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava); týž, Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část B/ exteriér, Opava 4. 3. 2015. Restaurátorská zpráva, rkp. (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).

180) Výsledky archeologického výzkumu nebyly dosud publikovány.

181) P. Kaniová – J. Koudelová, Dokumentace dveřních výplní městského „Müllerova“ domu čp. 1 v Opavě. Nálezořá zpráva. Opava – Ostrava 2017, rkp. (uloženo v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě); F. Kolář – P. Kaniová, o. p. v pozn. 139; F. Kolář – P. Kaniová – J. Koudelová, Operativní průzkum a dokumentace nálezořových situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě – Nálezořá situace v exteriéru. Nálezořá zpráva. Opava – Ostrava 2020, rkp. (uloženo v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).

rény s archeologickými movitými nálezy pracovníky SZM důsledně exkavovány až po úroveň plánovaného stavebního zásahu.¹⁸²⁾ Aby se předešlo ztrátě vypovídací hodnoty těchto uloženin při odtěžení stavební technikou, bylo se zástupci SZM domluveno odebrání těchto zbytkových terénů v režii NPÚ a následně byl i zde proveden operativní průzkum zděných konstrukcí odkrytých při archeologickém výzkumu.¹⁸³⁾

182) Dokumentace v interiéru i exteriéru Müllerova domu byla prováděna na etapy po předání prostor či ploch ze strany SZM pracovníkům NPÚ, ÚOP v Ostravě.

183) Předstihový archeologický výzkum v roce 2013 prokázal, že zděné konstrukce tvořící část hmotné podstaty Müllerova domu a archeologizované zděné konstrukce v exteriéru jižně od objektu (v místech plánované přístavby) původně tvořily jeden funkční celek. Proto byly tyto zděné konstrukce – nadzemní i podpovrchové, odhalené archeologickým výzkumem SZM – předmětem dokumentace NPÚ.

Obr. 36: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum 2013, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Podélný řez objektem s vyznačením hlavních nálezočných situací z období středověku a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadloží (profily P4 a P5). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové i nadzemní relikty spojovací hradby městského opevnění a hradu (v řezu) a městské parkánové hradby ze závěru 14. století (transparentní modrá), jižní obvodová zeď (v řezu) se základem pilíře dymníkových komínů a s výlevkou, a propust v parkánové hradbě z přelomu 14. a 15. století až první poloviny 15. století (transparentní zelená). Červenou čárkovanou linií rekonstrukce možné podoby hradních kuchyní s dvojicí dymníkových komínů (zaměření fasády M. Struhala, fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

K STAVEBNÍMU VÝVOJI OBJEKTU V MÍSTECH DNEŠNÍHO MÜLLEROVA DOMU VE 13.–15. STOLETÍ

Při operativním průzkumu a dokumentaci, v kombinaci s dalšími pozorováními a poznatky z let 2005–2021, bylo možno podstatně upřesnit dosavadní představy o stavební historii Müllerova domu a dílem i o celkovém středověkém vývoji opavského hradu. Na jejich základě lze rozlišit jednotlivé etapy vývoje této části areálu:

Stavební fáze I (polovina 13. století)

Nejstarší zděnou konstrukci v rámci stávajícího objektu Müllerova domu představuje úsek hradební zdi (obr. 24–29, 37, 38). Celá západní obvodová zeď domu je ve spodní části tvořena hlavní městskou hradbou silnou 1,8–2,1 m, která je v některých partiích dochována až do výšky 2 m nad úroveň současného terénu. Archeologický výzkum SZM umožnil sledovat a následně dokumentovat průběh hlavní městské hradby v celé její dochované výši od základové spáry nejen v interiéru Müllerova domu, ale rovněž v exteriéru. Při severozápadním nároží domu byl z venkovní strany podchycen průběh hradby pokračující severním směrem, v místě jižní podpovrchové přístavby byla dokumentována hlavní městská hradba vedoucí k jihu v délce cca 12 m. Hradba je vyžděna z místní lomové tzv. hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje nepříliš zřetelné členění do technologických pásů. Přibližně v polovině dokumentované délky je hradební zeď přerušena vertikální spárou, která může být dokla-

dem etapovitě výstavby hradebního prstence. Základová partie je oboustranně lavicovitě rozšířená,¹⁸⁴ zdivo bylo jen mělce (zhruba 0,5 m) založeno do povrchu soudobého terénu.¹⁸⁵ Ten podle zjištění předstihového výzkumu z roku 2013, v kombinaci s drobnější sondáží doprovázející OPD v roce 2017,¹⁸⁶ představuje sídlíštní horizont tvořený redeponovanou zeminou. Jedná se o kulturní souvrství se zahlučenými objekty, obsahující keramiku raně středověké výrobní tradice, datované v Opavě do rámcového intervalu poslední čtvrtiny 12. století až 30. a 40. let 13. století a rovněž již vrcholně středověkou keramiku tzv. přechodného horizontu z doby kolem poloviny 13. století.¹⁸⁷ Oproti ostat-

184) Zhruba v polovině délky dokumentovaného úseku hradby se však předsazení vnějšího líce postupně ztrácí. Základová partie hradební zdi v interiéru je již zcela bez předsazení.

185) F. Kolář – P. Kaniová, o. p. v pozn. 139.

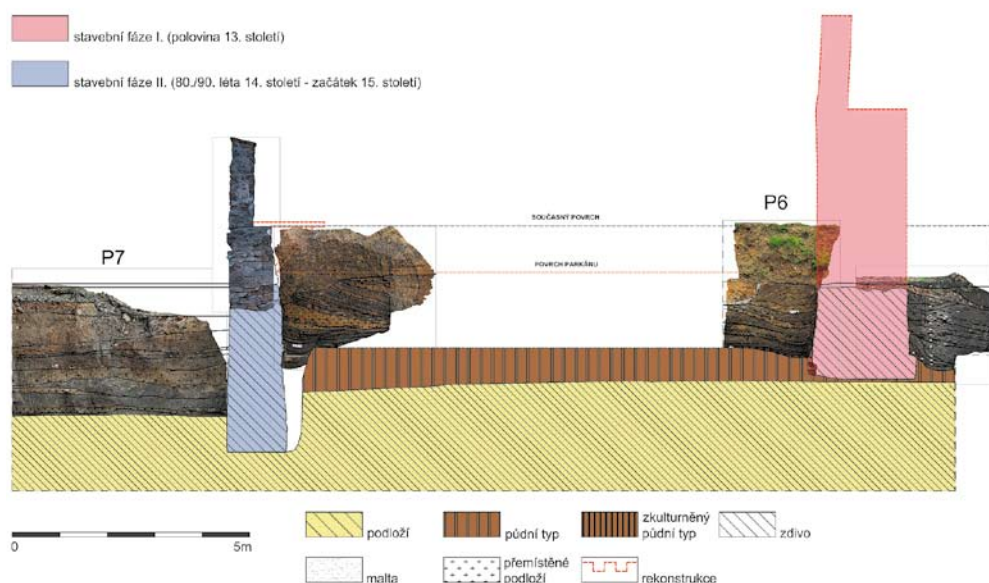
186) Relevantní keramický materiál pro datování výstavby městské hlavní hradby v tomto úseku poskytl předstihový výzkum v exteriéru Müllerova domu v roce 2013, v kombinaci s drobnější sondáží při OPD zděných konstrukcí v roce 2017 (tj. dokopání archeologických terénů ponechaných v kontaktu s městskou hradbou po ukončení výzkumu SZM). Pro upřesnění stratigrafických vztahů zdiva hradební zdi k okolním historickým terénům poskytl důležité vodítko kontrolní profil na jižní stěně stavební jámy v místě přístavby, ponechaný zde po ukončení archeologického výzkumu.

187) K datování nejstarší opavské keramiky srov. F. Kolář – M. Zežula, Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Opava/Troppau aus der archäologischen Sicht, in: S. Krabath – J. Piekalski – K. Wachowski edd., Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowoczesnego miasta Europy środkowej. Wrocławia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 13. Wrocław 2011, s. 219–247, tam s. 221, pozn. 1; M. Zežula, Kuchyňská a stolní keramika, in: K. Vojtkůvková – M. Zežula edd., Předměty

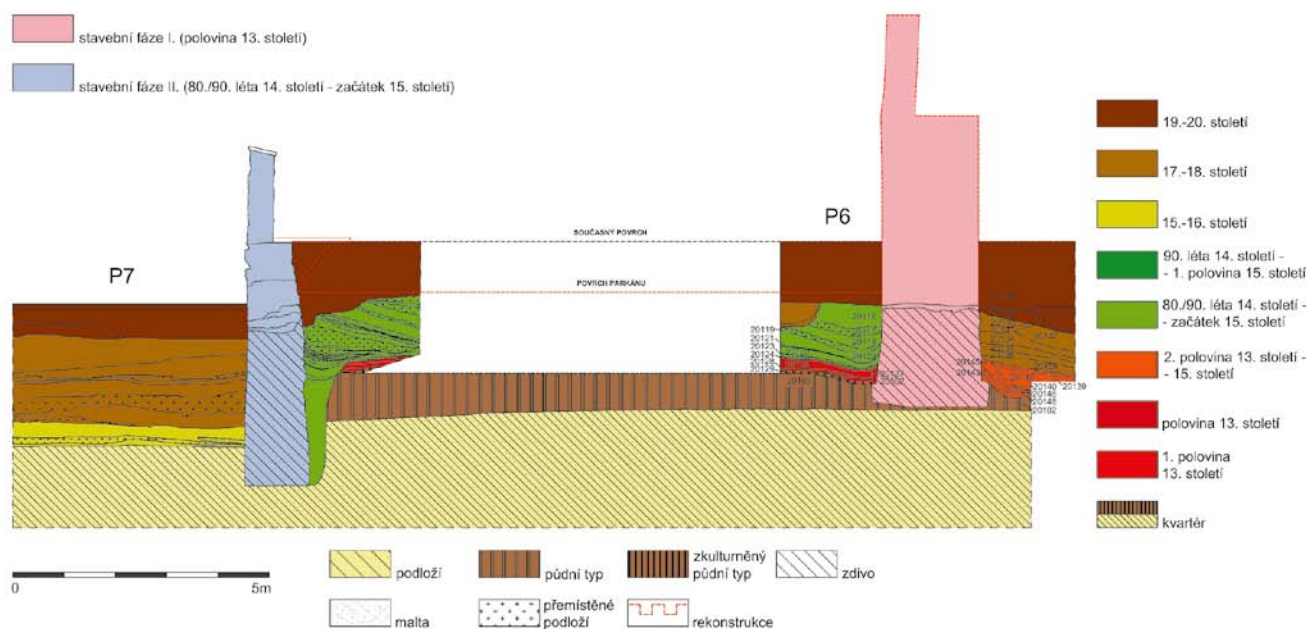
ním archeologicky zkoumaným úsekům opavské městské fortifikace¹⁸⁸⁾ tak zde linie hlavní hradby protнула starší sídlištní horizont související – vzhledem k přítomnosti keramiky přechodného horizontu – pravděpodobně spíše s počátky institucionálního města než s možným předlokačným osídlením (obr. 29 – profil P2; obr. 30).

Z hlediska rekonstrukce stavební podoby hlavní hradební zdi je důležitá nálezová situace na jižní fasádě Müllerova domu zbavené omítek (obr. 28, 29).¹⁸⁹⁾ Na jihozápadním a jihovýchodním nároží bylo dobře patrné, že kamenná zeď, tvořící podstatu jižního boku domu je vložena na spáru mezi dvojicí rovnoběžných zdí dosud uchovaných v západním a východním průčelí, původně však pokračujících jižním směrem mimo stávající objekt. Tyto zdi byly v exteriérové části v minulosti sneseny, přičemž jejich výše popsané archeologizované podpovrchové relikty byly odkryty při přístavbě Müllerova domu a omítek zbavená fasáda tak dočasně zprostředkovala jejich otisk,

respektive jizvu v místě ubourání. Negativ zdiva v jihozápadním nároží je široký 1,8 m, vysoký od základové spáry po předpokládanou korunu ochozu 5,7 m a v horní partii opatřen předprsní o šířce 0,66 m a výšce cca 1,95 m. Typo-

Obr. 37: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Rekonstrukční řez parkánem jižně od Müllerova domu, fotoplán. Barevně vyznačeny dochované podpovrchové relikty a předpokládaná nadzemní část městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), a dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské parkánové hradby (transparentní modrá; v řezu). Předprsní parkánové hradby je v těchto místech částečně novodobě přezděna, zachovává však autentickou výšku i šířku původního řešení. Před vnějším lícem parkánové hradby rovné dno příslušného úseku městského příkopu (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

Obr. 38: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Rekonstrukční řez parkánem jižně od Müllerova domu, fotoplán a dílčí barevné vyhodnocení řezu historickým nadloží (profily P6 a P7). Barevně vyznačeny dochované podpovrchové relikty a předpokládaná nadzemní část městské hlavní hradby z poloviny 13. století (transparentní červená; v řezu), a dochované podpovrchové i nadzemní relikty městské parkánové hradby (transparentní modrá; v řezu). Před vnějším lícem parkánové hradby rovné dno příslušného úseku městského příkopu (fotogrammetrie R. Kadlubiec, úpravy a celkové zpracování F. Kolář, 2021).

vyprávějí. Opava – Ostrava 2012, s. 28–31.

188) F. Kolář, Opevnění Opavy ve 13.–14. století, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 42–55, tam s. 46, 49.

189) Důležitost tohoto zjištění umocňuje fakt, že z nadzemních částí opavské fortifikace se dochovaly pouze nečetné relikty – přibližně 12 m dlouhý úsek parkánové hradby, včetně části předprsní, dále

torzo nároží hranolové hradební věže provázané s jádrem hlavní hradby při kostele sv. Janů a výčet uzavírá parkově upravený zemní bastion, tzv. Ptačí vrch, v jižním ohybu fortifikační linie; viz P. Kaniová – M. Kiecoň – F. Kolář – R. Rosová, Dílky skládáčky našeho poznání o opavském městském opevnění, in: F. Kolář ed., Opavské hradby. Opava – Ostrava 2013, s. 20.

Obr. 39: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Kamenná výlevka a základové zdivo jednoho ze dvou masivních hranolových pilířů, jež mohly prostřednictvím segmentových pásů vynášet dvojici zděných dymníkových komínů hradních kuchyní, místnost 006, pohled od jihu (foto F. Kolář, 2016).

Obr. 40: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Dochovaný průběh spojovací hradby městského opevnění a hradu (A) v místě provázání s městskou parkánovou hradbou (B), pozůstatky cihlového náběhu druhotně odsekaného vynášecího pasu dymníkového komínu (C), fragment středověkého okenního ostění (původně patrně z hradního paláce) druhotně užitý ve spodní partii barokního pilíře vynášejícího klenbu, místnost 005, pohled od jihu (foto F. Kolář, 2016).

ve určení parapetní zídky dokumentované v řezu lze pouze podle obecných analogií předpokládat jako standardní cimbuří s prolukami a stínkami zhruba stejně širokými.¹⁹⁰⁾ Ochoz mohl být původně doplněn deštěním, jehož přesah přes vnitřní hranu koruny zdi byl vynesena na (zaniklých) dřevěných nebo kamenných konzolách. Pozůstatky tohoto řešení však nebyly na jihozápadním nároží Müllerova domu patrné. Ikonografické prameny zachytily městskou hradbu teprve pro 16.–19. století, kdy aktuální podoba hradebního ochozu v jižním sousedství Müllerova domu

190) Se situací na jižní fasádě Müllerova domu je ve shodě kolorovaný plán z roku 1838 zachycující hradební zeď v řezu, SOkA Opava, fond Archiv města Opava, inv. č. 891, č. kart. 72. Jednalo se o cca 2 m širokou a 8,5 m vysokou zeď s ochozem a parapetní zídou širokou asi 0,5 m a vysokou cca 2,5 m.

již byla výsledkem pozdně gotických, případně renesančních stavebních úprav (obr. 5). Podle nich se jednalo o prostou nečleněnou zeď opatřenou v horní části štěrbinovými střílnami; koruna zdi, respektive její předprsně byly opatřeny krytinou.

Stavební fáze II (80./90. léta 14. století – začátek 15. století)

V další etapě byl v souvislosti s výstavbou hradu opavských Přemyslovců snesen úsek hlavní městské hradby v prostoru nově vyměřeného předhradí. K jejímu ubouranému čelu v místech severozápadního nároží Müllerova domu byla přiložena kolmá hradba probíhající napříč nově vyhloubeným hradním příkopem ve funkci jeho uzavírací zdi a spojující městskou fortifikaci s jihozápadním nárožím hradního jádra. Tato příčná hradba z lomového kamene na vápennou maltu, pečlivě kladeného do technologických pásů, je silná 1,4 m. Dnes tvoří severní obvodovou zeď Müllerova domu a místy sahá až do výšky 5,5 m nad současným terénem. Ve spodní části severozápadního nároží Müllerova domu je v podobě střídavě na sebe kolmých armovacích kamenů dobře patrné provázání líce této hradby s čelem ubourané městské hlavní hradby (obr. 24, 26, 31).¹⁹¹⁾

Spojovací hradba městského opevnění a hradu, plnící souběžně funkci uzavírací zdi hradního příkopu, byla v místě severovýchodního nároží Müllerova domu stavebně provázána s paralelně budovanou městskou parkánovou hradbou (obr. 40). Ta v rámci domu tvoří spodní část jeho východní obvodové zdi, místy až do výšky 2,8 m nad současným terénem. Obdobně jako u hlavní městské hradby bylo vzhledem k odebrání historického nadloží při archeologickém výzkumu v místech podpovrchové přístavby jižně od Müllerova domu možné doku-

191) Při rekonstrukci Müllerova domu bylo zbořeno zděné schodiště do zvýšeného přízemí při západní polovině severní fasády a kopány základy nového schodiště, což umožnilo dokumentovat situace ve spodní části severozápadního nároží stavby. V těchto místech, v linii západní obvodové zdi Müllerova domu byly zachyceny podpovrchové relikty hlavní městské hradby, snesené zde v souvislosti s výstavbou předhradí. Na sníženou korunu tohoto zdiva nasedá v kolmém směru spodní část zdiva severního průčelí – uzavírací zeď hradního příkopu.

mentovat parkánovou hradbu ve značném rozsahu, navíc až pod úroveň základové spáry (obr. 32, 33, 35). Důležité informace o způsobu založení parkánové hradby a předpokládané době výstavby přinesl již předstihový archeologický výzkum v roce 2013.¹⁹²⁾ Základový vkop pro parkánovou hradbu byl v těchto místech veden v linii horní hrany mírného terénního zlomu, výškový rozdíl mezi úrovní terénu v budoucím parkánu a vně hradby tak v momentě výstavby parkánové hradby činil přibližně 1,5 m. Hradba je vyzděna z lomové hradecké droby na vápennou maltu, poměrně pečlivě lícované zdivo vykazuje zřetelné členění do technologických pásů, ve spárách mezi těmito pásy nejsou otvory po lešení. Na vnější straně je zdivo lícováno v celé výši, vyjma asi 0,8–1 m vysoké nepředsažené základové partie. Na vnitřní straně parkánové hradby nepřiléhá nelícované základové zdivo ke stěně vkopu, ale mezilehlý prostor je vyplněn přemístěnou zeminou. Parkán při vnitřním lici nadzemní partie zdiva hradby byl během výstavby postupně navyšován přemístěnou zeminou; s předěly mezi jednotlivými pásy zdiva koresponduje několik vrstviček malty, které odrazí postupné vyzdívání hradby. Vrcholné středověká keramika z těchto vrstev umožňuje pouze obecně vročit výstavbu parkánové hradby do širšího časového intervalu druhé poloviny 14. až počátku 15. století, tedy v souladu s předpokládanou výstavbou opavského vévodského hradu (obr. 29 – profil P2 a P3, obr. 30).¹⁹³⁾ Po zvýšení pochozí úrovně v parkánu navážkami představoval rozdíl mezi prostorem vymezeným parkánovou hradbou a jejím předpolím přibližně 3,5 m. Důležité je zjištění, že parkánová hradba v těchto místech nebyla založena do vnitřní stěny staršího hradebního příkopu, jako v případě archeologicky podchyceného jižního a jihovýchodního obvodu městského opevnění.¹⁹⁴⁾ Mělký příkop s rovným dnem, tvořeným povrchem podloží spraše a parkánovou hradbou ve funkci eskarpy vznikl v těchto místech hradební linie právě až v souvislosti s výstavbou městské parkánové hradby a hradu opavských přemyslovských vévodů. Podmáčený terén v širší inundaci řeky Opavy – ze severní strany případně ovlivňovaný působením koryta mlýnského náhonu, z jihu pak odpadními a povrchovými vodami z areálu města – do té doby zřejmě poskytoval dostatečnou ochranu hlavní hradbě v této části města (obr. 29, 37, 38).

Obr. 41: Opava, Müllerův dům čp. 1, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017. Dochovaný průběh městské parkánové hradby (A) v místě styku s příloženou jižní obvodovou zdí hradních kuchyní (B), pozůstatky cihlového náběhu druhotně odsekaného vynášecího pasu dymníkového komínu (C), místnost 008, pohled od severozápadu (foto F. Kolář, 2016).

Při rekonstrukci podoby parkánové hradby je podstatné, že úsek takřka intaktně dochované parkánové hradby, včetně předprsně, se stále nachází v Sadech u muzea v blízkosti Müllerova domu (obr. 34).¹⁹⁵⁾ Negativ horní partie parkánové hradby včetně předprsně je též uchován v plné výši v jihovýchodním nároží Müllerova domu. Na základě těchto zjištění víme, že parkánová hradba v těchto místech dosahovala výšky 6,5 m ode dna příkopu.¹⁹⁶⁾ Přibližně ve výšce 2 m nad pochozí úrovní parkánu byla hradba zakončena úzkým ochozem¹⁹⁷⁾ chráněným předprsní zdí s cimbuřím tvořeným dlouhými stínkami (cca 1,7 m) a úzkými prolukami (0,56 m). Šířka předprsně s cimbuřím činila 0,48–0,6 m, její výška pak přibližně 2 m. Koruny zubů cimbuří byly pravděpodobně tvořeny pultovou stříškou, skloněnou směrem na ochoz.¹⁹⁸⁾

Stavební fáze III (90. léta 14. století – první polovina 15. století)

Takto vymezená koncová partie východního úseku městského parkánu, širokého přibližně 11,5 m, a od severu uzavřeného příčnou hradbou, propojující městské opevnění s nárožím vévodského hradu, byla od jihu dodatečně uzavřena další příčnou zdí. Ta tvoří jižní obvodovou zeď dnešního Müllerova domu, vydělující objekt de facto z městského parkánu (obr. 24, 27–29, 33).

Jedná se o pečlivě lícované zdivo z lomové droby na vápennou maltu, členěné do technologických pásů, bez patrných otvorů po vodorovných nosnících lešení. Tloušťka nadzemního zdiva činí 1,8 m, v základové, výrazně roz-

192) F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60, pozn. 14; F. Kolář – P. Skalická, o. c. v pozn. 177, s. 249–251.

193) Srov. např. F. Kolář, o. c. v pozn. 188, obr. příloha na s. 49.

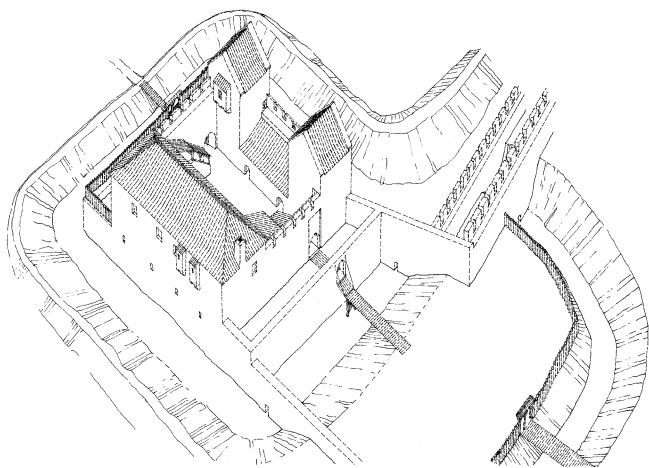
194) Tamtéž, s. 44–45; F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 58–60. Mladší ikonografické i písemné prameny příkop v této části městského opevnění, bezprostředně navazující na hrad, spolehlivě dokládají, srov. zmínku o hradu a příkopu k roku 1404; A. Sedláček ed., o. c. v pozn. 36, s. 71, č. 459; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 284.

195) Viz F. Kolář – P. Kaniová – R. Rosová – M. Zezula, o. c. v pozn. 22, s. 176, obr. 2, s. 207–208.

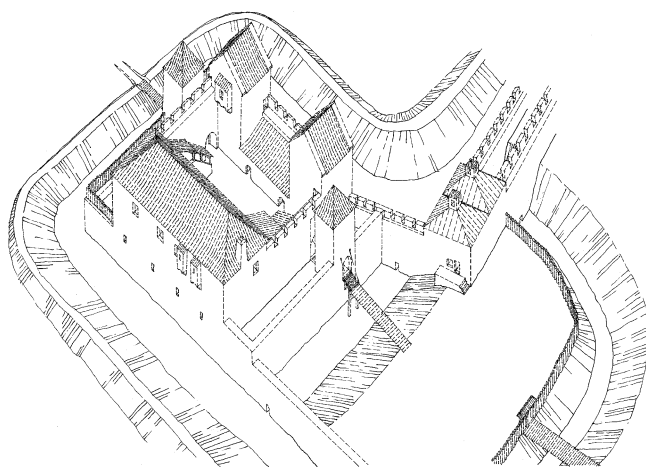
196) Další zhruba 1 m představuje základové zdivo pod úrovní dna příkopu.

197) Vzhledem k nedostatečné šířce ochozu lze předpokládat, že byl původně rozšířen přes vnitřní líc hradby, nejspíše prostřednictvím dřevěných desek zajištěných šikmými vzpěrami.

198) Patrně v negativu horní partie parkánové hradby na jihovýchodním nároží Müllerova domu.

Obr. 42: Opava, zaniklý hrad, pokus o rekonstrukci jedné z možných variant stavu k roku 1400, pohled od severozápadu (kresba D. Prix, 2021).

Obr. 43: Opava, zaniklý hrad, pokus o rekonstrukci jedné z možných variant stavu po dostavbě hradních kuchyní a posílení opevnění před polovinou 15. století, pohled od severozápadu (kresba D. Prix, 2021).

šířené partii pak dokonce 2,6 m. Je dochováno do výše 5,5 m nad současným povrchem, celková výška od základové spáry představuje přibližně 7,6 m. Na jihozápadním a jihovýchodním nároží Müllerova domu bylo po odstranění omítek dobře patrné, že je tato masivní kamenná zeď vložena na spáru mezi vnější líc hlavní městské hradby na jedné straně a vnitřní líc parkánové hradby na straně druhé. Základový vkop pro tuto zeď byl hlouben do povrchu násypových vrstev parkánu (80.–90. léta 14. století až počátek 15. století). Při vnějším lici její nadzemní částí bylo následně ukládáno odpadní souvrství, jež přítomná keramika vrcholně středověké produkce rámcově datuje do 15. století (obr. 36 – profil P4 a P5; obr. 30).¹⁹⁹⁾ S výstavbou jižní zdi Müllerova domu lze tedy pravděpodobně počítat v nevelkém časovém odstupu od vybudování parkánové hradby nejpozději v první polovině 15. století.

V koncové partii východního úseku městského parkánu, v prostorové vazbě na opavský hrad tak již ve středověku vznikl na půdorysu dnešního Müllerova domu zděný objekt, k jehož využití jako hradní kuchyně odkazují písemné prameny 16.–17. století. Vnitřní prostor obdélné dispozice byl rozdělen na dvě stejně velké části dvojicí protilehlých masivních hranolových patek (šířka 2,6 m), situovaných na střed západní a východní obvodové zdi objektu (jedná se o místnosti 004 a 006, viz obr. 10, 24, 39). Původně bylo předpokládáno, že se jedná o zděné podesty pro otevřená ohniště, odkuřovaná dymníky zavěšenými nad topeništi, směřujícími dým dále do dvojice komínů v obvodových zdech kuchyně. Vzhledem k zjištěné hloubce založení těchto zdí (2,2 m) se pravděpodobně jedná o základové partie masivních hranolových pilířů, jež mohly prostřednictvím segmentových pasů vynášet dvojici zděných dymníkových komínů (dobové písemnosti uvádí dvě zděné kuchyně, respektive přední a zadní kuchyni). Možné pozůstatky cihlových náběhů těchto druhotně odsekaných vynášecích pasů byly identifikovány v severovýchodním a jihovýchodním koutu (místnosti 005 a 008, viz obr. 10, 24, 39, 40).²⁰⁰⁾ Předpokládáné zděné dymníkové komíny by odváděly spaliny nejspíše ze dvou centrálních

topenišť. Podpůrným argumentem tohoto řešení může být i masivní jižní obvodová zeď Müllerova domu s naddimenzovanými základy. Pravděpodobné pozůstatky jednoho z uvažovaných topenišť byly zachyceny v severní místnosti (001, 005, viz obr. 10) v podobě torz čtveřice základových zdí z lomového kamene na vápennou maltu, vymezujících čtvercový prostor o šířce stran 3,3 m. Z hlediska konstrukce lze tak hypoteticky uvažovat o zděné podestě pro otevřený oheň (čili stolovém topeništi), s obvodem vyzděným z lomového kamene, vnitřním prostorem původně vyplněným zeminou či kamennou sutí a povrchem např. z cihelných dlaždic v jílovém lůžku.²⁰¹⁾

V hradbě propojující kuchyni s jihozápadním nárožím hradu, tvořící severní obvodovou zeď Müllerova domu v koncové partii parkánu, byla prolomena dvojice otvorů, patrně vstup s kamenným prahem z tufitových dílců a snad i kuchyňské vydávací okno s nedochovaným kamenným ostěním a částečně dochovaným profilovaným tufitovým parapetem (místnosti 001 a 003, viz obr. 10, 24, 31). V horní části jižní obvodové zdi hradní kuchyně bylo situováno patrně odvětrávací okno s trámovou zárubní a šikmým parapetem. Důležité zjištění, posilující předpoklad někdejšího kuchyňského provozu v objektu, představuje kamenná výlevka na odpadní vodu, umístěná při hranolovém pilíři u východní obvodové zdi domu (místnost 006, viz obr. 10, 24, 39). Nepřímým indikátorem původní funkce dnešního Müllerova domu jsou rovněž odpadní souvrství uložená v městském parkánu při vnějším lici jižní obvodové zdi. Vzhledem k hojnému zastoupení fragmentarizovaných kostí domácích zvířat, včetně značného počtu ulit hlemýžďe zahradního, v těchto písčitohlinitých vrstvách s příměsí popela a uhlíků, lze v těchto místech uvažovat o deponii kuchyňského odpadu, datovatelné podle přítomné keramiky vrcholně středověké produkce do 15. století (obr. 30, 36).²⁰²⁾

199) F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60.

200) Analogické náběhy lze předpokládat rovněž v severozápadním a jihozápadním koutě, tam však zdivo zakrývají barokní klenby.

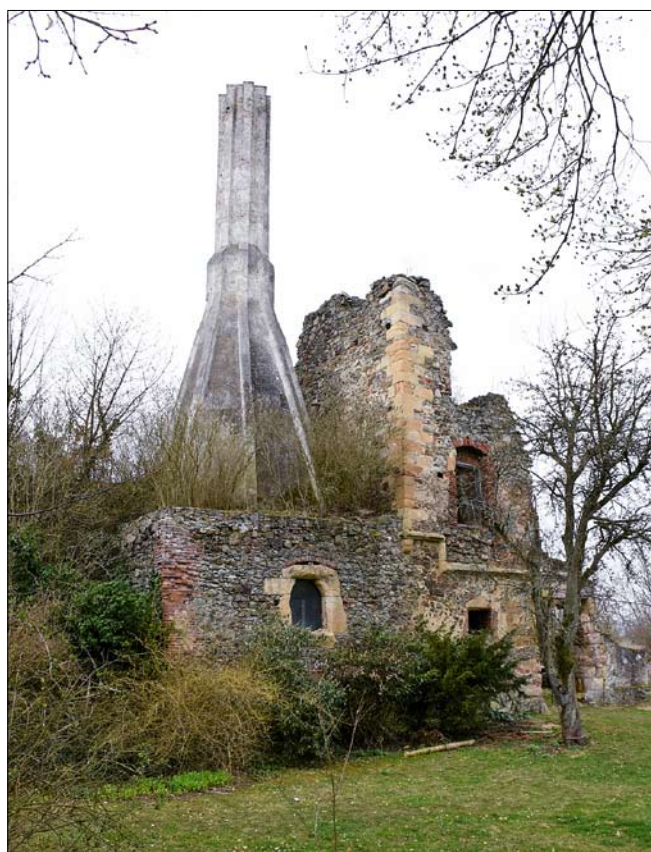
201) Srov. archeologicky zkoumaná kuchyňská topeniště na hradě Vizmburku a zámku v Litomyšli, V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–96; J. Slavík, Vizmburské kuchyně, *Castellologica Bohemica* 11, 2008, s. 287–295; M. Cejpová, Topeniště dochovaná v hradních kuchyních, *Sborník 1*, 2003, s. 85–94; též, Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Litomyšli, *Castellologica Bohemica* 3, 1993, s. 337–340.

202) F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rošová, o. c.

Jelikož zděné konstrukce v interiéru objektu, které spojujeme s kuchyňským provozem, nelze archeologicky datovat,²⁰³⁾ představují keramické nálezy v exteriérových odpadních vrstvách důležitý ukazatel pravděpodobného fungování kuchyní v 15. století.²⁰⁴⁾

Kuchyně opavského hradu byly funkčně součástí předhradí vysunutého do města, prostorově se však nacházely v koncové partii městského parkánu (obr. 18). Zdivo hlavní, parkánové a příčné uzavírací hradby tvořilo podstatnou část stavební hmoty hradní kuchyně, ze tří stran tuto solitérní stavbu navíc obklopovaly hradní příkopy. Komunikační propojení kuchyně s předhradím tak v dané situaci zajišťovala obezděná vstupní rampa. Nacházela se před vchodem do kuchyně při severní obvodové zdi objektu a navazovala na eskarpu obezděného příkopu mezi hradem a předhradím. Touto cestou byly hotové pokrmy nošeny přes předhradí, dále po dřevěném mostě do vlastního hradu a přes vnitřní nádvoří do paláce. V paláci, nejspíše v prostorové vazbě na velký sál, tak lze předpokládat menší obslužnou prostor, kde probíhalo přihrívání donesených jídel, respektive jejich finální úprava před servírováním. Detašovaná pozice hradních kuchyní jistě vyplývala ze stísněného prostoru hradního jádra, na druhou stranu však omezovala případné riziko požáru a eliminovala nežádoucí pachy a hluk pojící se s kuchyňským provozem. Určitý diskomfort plynoucí z nutnosti donášet hotové pokrmy z předhradí do paláce však postupem času vedl k přesunu kuchyně do hradního jádra, realizovanému ovšem až někdy na počátku 17. století. Tehdy se již nejednalo o vévodskou rezidenci s relativně početným osazenstvem a kromě příznivějších prostorových podmínek pak jistě spolupůsobil i faktor zvyšujících se nároků na obytň a stravovací komfort.²⁰⁵⁾

Pozice zdvojené kuchyně mezi příkopem vymezujícím předhradí proti městu na západě, vnitřním hradním příkopem proti předhradí na severu a konečně městským příkopem, propojeným s vnějším hradním příkopem na východě činila z tohoto objektu jakýsi pomyslný ostrov na pomezí hradu a města, intravilánu a extravilánu, spojený s předhradím jen úzkou rampou. K umocnění tohoto dojmu profal parkán v bezprostředním jižním sousedství kuchyně příkopový útvar, široký asi 10 m a hluboký 3,5 m (obr. 18, 24).²⁰⁶⁾ Výkop hrotitého profilu byl pravdě-

Obr. 44: Hrad Roupov (okres Plzeň-jih), hradní kuchyně z konce 15. století s oktogonálním dymníkovým komínem, pohled od severovýchodu (foto F. Kolář, 2018).

podobně veden do povrchu násypů v parkánu a do jeho dna byl zahlouben pravidelný obdélný kanálek (šířoký cca 0,45 m a hluboký cca 0,7 m) s dřevěným korýtkem, původně svrhu krytým deskou. Spíše než o primární fortifikační útvar²⁰⁷⁾ se jednalo o koryto odvádějící případnou vodu z příkopu mezi předhradím a městem do městského příkopu. K tomu účelu sloužily dvě propusti v hlavní a parkánové městské hradbě. Propust v hlavní hradbě představoval druhotný jednoduchý otvor s boky z lomového kamene a segmentovým záklenkem z cihel (obr. 26, 27). Šířka propusti je ve spodní části 0,85 m, v nasazení záklenku 1 m. Propust v parkánové hradbě bylo možné dokumentovat pouze v omezené míře z vnitřní strany. Jednalo se o cca 0,5 m široký a cca 0,8 m vysoký otvor bez záklenku, působící dojemem druhotného průrazu (obr. 32, 33). S realizací propustí a mezilehlého koryta lze vzhledem k stratigrafickým souvislostem počítat nejdříve ve spojitosti s dokončením parkánové hradby a tělesa parkánu, tedy v intervalu 80. let 14. století – počátku 15. století. Na první pohled celé zařízení navozuje představu, že mělo regulovat stav vody v příkopu mezi předhradím a městem, který je v pramenech 16. a 17. století uváděn jako „vodní“.²⁰⁸⁾ Charakter uloženin, přiléhajících ze zá-

v pozn. 88, s. 171–172. Srov. F. Kolář, o. c. v pozn. 153, s. 59–60; ke skladbě konzumovaných zvířat viz Z. Sůvová, Opava, Müllerův dům. Archeozoologická analýza. 2018, rkp. (uloženo v archivu odboru archeologie NPÚ, ÚOP v Ostravě);

203) Při barokní přestavbě v letech 1722–1726 byly odstraněny starší podlahy. Archeologicky a stavebněhistoricky dokumentované relikty předpokládaného stolového topeniště a hranolových pilířů tak představují základové partie bez vazby na původní úroveň terénu, z níž byly založeny. Rovněž u druhotné odsekaných náběhů pasů v severovýchodním a jihovýchodním koutě domu nelze rozhodnout, zda byly založeny do připravených kapes v lici kamenného obvodového zdiva již při výstavbě, nebo byly vloženy s větším časovým odstupem.

204) Srov. F. Kolář – M. Cejpková – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 171, 186, pozn. 51.

205) V letech 1544, 1586, 1604 a 1612 byla ve výše uvedených pramenech (zámecký inventář, urbáře, pozůstalost Karla Basty) zmíněna zděná kuchyň, resp. dvě zděné kuchyně, na předhradí. Roku 1612 byla poprvé uvedena kuchyň na vlastním hradě, včetně obšírného výčtu uloženého nádobí, přičemž paralelně dosud fungovala, resp. funkčně dožívala dvojice kuchyní na předhradí. Kolem roku 1650 již bývalá kuchyně na předhradí sloužila jako sýpka.

206) S. Králová, o. c. v pozn. 45, s. 305–306.

207) Kromě základní funkce, tedy odvodu vody z příkopu mezi předhradím a městem, mohl tento zahloubený liniový útvar v případě potřeby plnit i roli mechanické překážky znesnadňující přístup z parkánu k hradní kuchyni.

208) Urbáře z let 1586 a 1604, ZA Opava, o. c. v pozn. 108; popis k pohledovému plánu opavského zámku z doby kolem roku 1650, SOKA Opava, o. c. v pozn. 70.

padní strany k vnitřnímu líci hlavní městské hradby však dlouhodobě zvodnělému prostředí nenasvědčuje. Za dané situace lze spíše předpokládat suchý příkop, z něhož byla propustí v hlavní a parkánové hradbě odváděna především dešťová voda.²⁰⁹⁾

Kuchyně opavského hradu v středoevropském srovnání – základní přehled

Pokud je směr úvah, založených na analýze dochovaných písemných pramenů a vyhodnocení nálezové situace v Müllerově domě správný, jednalo se o dvoudílnou kuchyni, respektive dvojici prostorově navazujících kuchyní se samostatnými dymníkovými komíny a centrálními topeništi (obr. 24). Tento typ kuchyní, zpravidla čtvercového půdorysu, zastřešených v celém rozsahu dymníkovým komínem – tedy zděnou helmici s navazujícím svislým komínovým tělesem – byl pro svůj univerzální charakter ve středověké hradní architektuře velmi rozšířený, především v středoevropském prostředí.²¹⁰⁾ Zděná helmice dymníkového komínu mohla mít tvar čtyřbokého komolého jehlanu, nasedajícího přímo na obvodové zdi kuchyně. Dochované příklady čtyřbokého dymníkového komínu u nás reprezentuje např. hradní kuchyně ve Strakonici, datovaná do let 1500–1520,²¹¹⁾ a kuchyně hrádku v dolnoslezské Lipě z poslední čtvrtiny 15. století (obr. 46).²¹²⁾ Ve výjimečně dobrém stavu se tento stavební typ z 15. a 16. století dochoval na hradech v rakouských zemích (Aggstein, Eibenstein, Rehberg, Starhemberg, Weitenegg – obr. 45),²¹³⁾ oje-

Obr. 45: Hrad Weitenegg (Dolní Rakousko), pohled od západu na dvojici hradních kuchyní s dymníkovými komíny v sousedství paláce; větší severní kuchyně z 15. století (s druhotně upraveným komínem), menší jižní kuchyně z 16. století (R. Gröninger, o. c. v pozn. 213, s. 78, obr. 86).

209) Úsek zdiva z lomového kamene na vápennou maltu, v ose západ-východ kolmo na spáru přiléhající k vnitřnímu líci hlavní městské hradby, lze vzhledem k jeho charakteru, úrovni rozhraní základového a nadzemního zdiva a stratigrafickým okolnostem považovat nikoliv za kontreskarpu příkopu, ale za základ ohradní zdi z druhé poloviny 19. století. Tento závěr podporují soudobé historické plány a mapy.

210) Na základě různého způsobu odvodu kouře definovala Miroslava Cejpová šest základních konstrukčních typů středověkých a novověkých kuchyní, obvyklých u nás a obecně v středoevropském prostředí, srov. M. Cejpová, *Die Bauform der Küchen auf den Adelssitzen in den tschechischen Ländern im 13.–16. Jahrhundert*, in: Pisk, S. ed., *Castrum Bene 16: Castle and Economy*, Popovača 2021, s. 368–383; M. Cejpová – Z. Poloprutský – Š. Poučová – A. Bujok – M. Rykl, *Application of geomatics methods in the research of structures of historical kitchens*, *The Civil Engineering Journal*. 2020, 29(4), s. 518–533. Odlišnou stavební tradici ovlivněnou jiným způsobem vytápění představují krbové kuchyně rozšířené zejména v jižní a západní Evropě – stručný přehled problematiky se základní charakteristikou a s odkazy na literaturu viz F. Kolář – M. Cejpová – P. Kaniová – D. Prix – R. Rosová, o. c. v pozn. 88, s. 159–187.

211) M. Patrný, *Strakonice. Areál hradu – severozápadní část. Operativní průzkum a dokumentace*, 2007, rkp.; M. Cejpová, *Nástin vývoje české hradní kuchyně*, *Archaeologia historica* 12/87, 1987, s. 367–374, zde s. 371.

Obr. 46: a) Hrad Lipa (Polsko), půdorysný plán v úrovni přizemí, kuchyně vyznačena žlutou šrafiurou (zdroj: J. Piłch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*. Warszawa 2005, s. 194); b) Lipa, celkový pohled na lokalitu od jihu; c) Lipa, hradní kuchyně, pohled do interiéru od jihovýchodu: A – zděná podesta topeniště, B – kamenná studna, C – valounová dlažba, D – odtokový kanálek, E – výlevka, F – odvětrávací okno, G – dymníkový komín (oba snímky F. Kolář, 2018).

212) G. Grundmann, *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien I. Die Mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme*. Frankfurt am Main 1982, s. 10; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286.

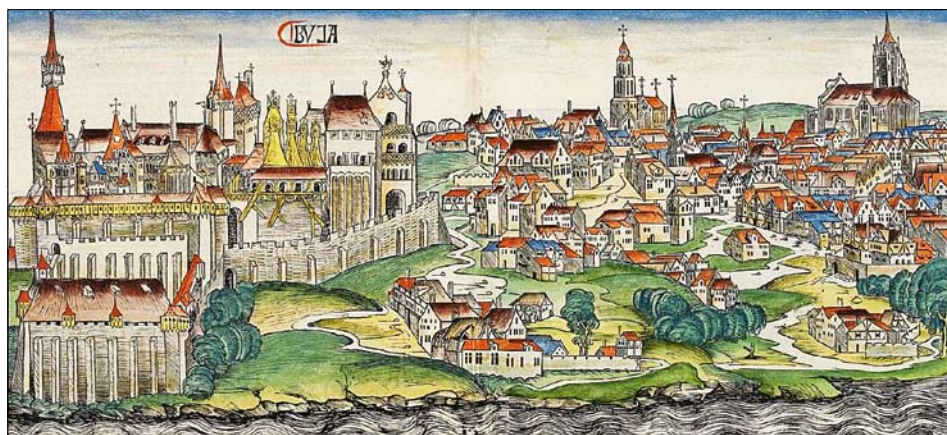
213) O. Piper, *Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des deutschen Sprachgebietes*. München 1912, s. 477–478; K. Fronner – A. Wilemann, *Die Ruine Stahremberg in Nieder Österreich*. Mitteilungen der K.K. Central-Commission zur

diněle i v podobě kuchyňských věží (Hardegg).²¹⁴⁾ Oblíbený byl rovněž ve středověkých Uhrách; tam, zejména v dnešním Maďarsku, se pozůstatky komínů tohoto typu nezachovaly in situ, ale jejich někdejší existence je doložena ikonografií, třeba v případě královského paláce v Budíně a na arcibiskupském hradě v Ostřihomi. Dřevořezba z Kroniky světa (*Liber Chronicarum*) Hartmanna Schedela z roku 1493, zobrazující budínský hrad od Dunaje pravděpodobně zachycuje dnes již nestojící impozantní kuchyňské křídlo s šesticí (!) komínů ve tvaru čtyřbokého komolého jehlanu zakončených dekorativními lucernami s ventilačními otvory pro odvod kouře (obr. 48). V Ostřihomi zachytila dvojici dymníkových komínů souse-
dících hradních kuchyní veduta města a hradu od Wolfganga Meyerpecka z roku 1595, ve hmotě obvodového zdíva – již bez komínů – jsou obě tyto kuchyně dochovány dodnes.²¹⁵⁾

Jinou variantu zděné helmicе dymníkového komínu představoval oktagon zužující se vzhůru. Čtvercový půdorys kuchyně byl v tomto případě převeden na osmiboký prostřednictvím čtyř rohových trompů. Zdi kuchyně mohly být ze statických důvodů doplněny segmentovými pasy spočívajícími na koutových pilířích, které spolu s přechodovými trompy nesly hlavní tíhu oktagonu. Názorným příkladem je Horní

Obr. 47: Hrad Somló (Maďarsko), celkový pohled na hrad od severu, kuchyně s dochovaným oktagonálním dymníkovým komínem v rámci kompaktního bloku zástavby kolem nádvoří. [https://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Somló%C3%B3#/media/File:Burg_Somló%C3%B3.jpg].

Obr. 48: Budín (dnešní Budapešť, Maďarsko), pohled na město od Dunaje, dřevořez z knihy *Liber Chronicarum* Hartmanna Schedela, 1493. [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Nuremberg_chronicles_-_BVJA.png]. Hrad v levé části vyobrazení, předpokládané dymníkové komíny královské kuchyně vyznačeny žlutě.

Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XV, Wien 1870 s. 106–107; R. Gröniger, Bericht zur Bauforschung auf Burgruine Weiteneck an der Donau (Niederösterreich), Frankfurt am Main 2009, s. 77–84.

214) P. Schicht a kol., Burg Hardegg, Entstehung – Gestalt – Geschichte der bedeutendsten Grafenburg Niederösterreichs. Retz 2008, s. 78.

215) K. Orosz, Várak és kolostorok konyhái a középkori magyarországon. (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary.), in: E. Benko – G. Kovács edd., A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon. Budapest 2010, s. 563; I. Feld – K. Orosz, Burgtüchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn, in: Klein, U. ed., Küche – Kochen – Ernährung, Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Paderborn 2007, s. 65–66.

216) J. Girard, Les aménagements du Palais des Papes pour le couronnement d'Innocent VI., *Revue Provence historique* 1, Numéro spécial, 1952, s. 13–15 [zdroj: http://provence-historique.mmsh.univ-aix.fr/n/1952/Pages/PH-1952-00-HS_01.aspx].

217) D. Menclová, II, o. c. v pozn. 2, s. 434–436.

218) V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–105, 147; srov. J. Slavík, o. c. v pozn. 201, s. 287–295.

219) D. Menclová, Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí. Praha 1961,

kuchyně (*Cuisine Haute*) z poloviny 14. století na papežském sídelním hradě v Avignonu, nacházející se v horním podlaží Kuchyňské věže (*Tour des Cuisines*) v sousedství východního křídla Starého paláce.²¹⁶⁾ Patrně nejlépe dochovaným reprezentantem tohoto konstrukčního řešení v našem prostředí je hradní kuchyně na Roupově z konce 15. století (obr. 44),²¹⁷⁾ ojedinelou nálezovou situací představuje archeologický odkryv kuchyně na hradě Vízmburku z první poloviny 15. století, včetně částečně dochovaného dymníkového komínu a topeniště.²¹⁸⁾ Obvodové zdivo kuchyně s pozůstatky pasů a trompů z doby po roce 1485 (ovšem již bez dymníkového komínu) je částečně dochováno na Helfštyně,²¹⁹⁾ nebo na hradě Švihově z do-

s. 13, 19–20.

220) M. Cejpová, o. c. v pozn. 211, s. 369; táž, o. c. v pozn. 210, s. 376, obr. 6.

221) Hrad Křivoklát, čtveřice rozvinutých pohledů od západu/východu, před požárem/po požáru; kolorovaná kresba inkoustem na papíře, Anonym 1643 (NA, Česká dvorská komora I, kart. 642). K objektu viz D. Menclová, II, o. c. v pozn. 2, s. 432–434; M. Cejpová, o. c.

by po roce 1473.²²⁰⁾ Ikonografie dokládá dvojici někdejších dymníkových kuchyní z 15.–16. století na Křivoklátě.²²¹⁾ V Maďarsku se kuchyně tohoto typu z 15. století zachovala téměř intaktně na hradě Somló, v Rakousku pak na hradě Landsee.²²²⁾ Zděné konstrukce v Müllerově domě v Opavě, které spojujeme s pravděpodobnou konstrukcí dvojice dymníkových komínů (základy hranolových pilířů a pozůstatky náběhů cihlových pasů v rámci severovýchodního a jihovýchodního koutu objektu) neumožňují určit, zda se jednalo spíše o dymníkový komín čtyřboký či oktogonální. Pozůstatky případných trompů mohou být ukryty pod mladšími barokními klenbami.

Ústředním prvkem kuchyně bylo topeniště, u středoevropských zděných kuchyní s dymníkovým komínem zpravidla vyšší – přístojné – podesty, zděné buď v celém rozsahu (Schlössel/Německo 11. století; Lipa/Slezsko, 15. století; Sziliget/Maďarsko, 15.–16. století), případně s vyzděným lícem a vnitřním prostorem vyplněným litým zdivem nebo dusanou zeminou (Vízmburk; Litomyšl; Orlik u Humpolce, 15. století).²²³⁾ V případě nálezové situace v Opavě lze předběžně uvažovat o druhém z uvedených typů.

Hradní kuchyně byly v některých případech vybaveny tzv. podávacími okny. Důvodem mohla být snaha omezit přístup do kuchyně, např. jako prevence krádeží a zamezení možné otravy pokrmů.²²⁴⁾ Jednalo se o typické široké okno s parapetem, na který bylo možné položit nádoby s vydávanými pokrmy. Tato okna se dochovala in situ na řadě lokalit, např. hradech Montreuil-Bellay (Francie), Somló (Maďarsko), početné doklady jsou evidovány v Rakousku (Weitenegg, Eibenstein, Aggstein), u nás tato zařízení známe např. z Jindřichova Hradce, Lipnice, Lokte nebo Helfštýna.²²⁵⁾ Hypotetická přítomnost podávacího okna v případě hradních kuchyní Müllerova domu v Opavě se odvíjí od existence částečně dochovaného profilovaného parapetu z tufitu v rámci severní obvodové zdi objektu.

v pozn. 211, s. 369. Pozůstatky jedné z kuchyní jsou v rámci areálu Dolního hradu částečně dochovány dodnes, viz M. Cejpková – Z. Poloprutský – Š. Poučová – A. Bujok – M. Rykl, o. c. v pozn. 210, s. 524–525.

222) K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570.

223) D. Barz, Die Küche(n) und der Backofen der Burgruine Schlössel bei Klingenstein D aus dem 11. Jahrhundert, Mittelalter – Moyen Age – Medioevo – Temp medieval 22, Heft 4, 2017, s. 153–160, zde s. 154–158, obr. 5, 7; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 562; V. Razím, o. c. v pozn. 12, s. 95–105; J. Slavík, o. c. v pozn. 201, s. 287–295; M. Cejpková, 2003, o. c. v pozn. 201, s. 85–94; M. Cejpková, o. c. v pozn. 210, s. 369–371.

224) K vrchnostenským instrukcím dochovaných ve větší míře od 16. století, které se obecně týkaly vymezení okruhu osob pohybujících se v kuchyni, doзору nad kvalitou a množstvím potravin a zákazu plýtvání viz pro české prostředí např. J. Boukal, Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmána Albrechta z Vřesovic z roku 1528), Castellologica Bohemica 17, 2017, s. 155–172; J. Hrdlička, o. c. v pozn. 163, s. 24–25, 126. Pro uherské prostředí srovnej D. Duchoňová – T. Lengyelová, o. c. v pozn. 163, s. 38–39, 80.

225) E. Viollet-Le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française. Paris 1854, s. 480–481; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570; R. Gröninger, o. c. v pozn. 213, s. 77–82; T. Durdík, o. c. v pozn. 155, s. 344–346, obr. 740; M. Cejpková, o. c. v pozn. 210, s. 369–371.

226) O. Piper, o. c. v pozn. 213, s. 475–476.

227) D. Barz, o. c. v pozn. 223, s. 154–159, obr. 3, 8; K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 568–570, obr. 7; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286, obr. 237.

228) K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 569–570.

229) Viz G. Grundmann, o. c. v pozn. 212, s. 10; M. Chorowska, o. c. v pozn. 149, s. 285–286.

Běžnou součástí většiny hradních kuchyní byly výlevky na odpadní vodu, v rámci stávajících hradů nebo hradních zřícenin jsou však tyto prvky dochovány pouze ojediněle. Jeden ze zakladatelů moderní kastelologie, Otto Piper, je považoval za klíčové indikátory někdejší přítomnosti nedochované hradní kuchyně.²²⁶⁾ Výlevky mohly být umístěny v parapetu okna (hrad Predjama ve Slovinsku), ve výklenku v jedné z obvodových zdí (hrad Somló v Maďarsku, 15. století; hrad Landsee v Rakousku, 15. století), případně v úrovni podlahy (hrad Schlössel v Německu, 11. století; hrady Lipa, Cisy, Bolków a Wleń ve Slezsku, 14.–15. století).²²⁷⁾ Kamenná výlevka tesaaná z pískovce v Müllerově domě v Opavě se nacházela u východní obvodové zdi, při jednom z pilířů, jež spojujeme s konstrukcí dymníkových komínů. Zda se jednalo o primární polohu, není z nálezové situace zcela zřejmé, vzhledem k porušení nárožní partie pilíře a umístění výlevky na koso lze spíše předpokládat druhotnou pozici. Hypoteticky mohla být výlevka původně součástí výklenku v obvodové zdi, podobně jako obdobné zařízení na hradě Somló v dnešním Maďarsku.

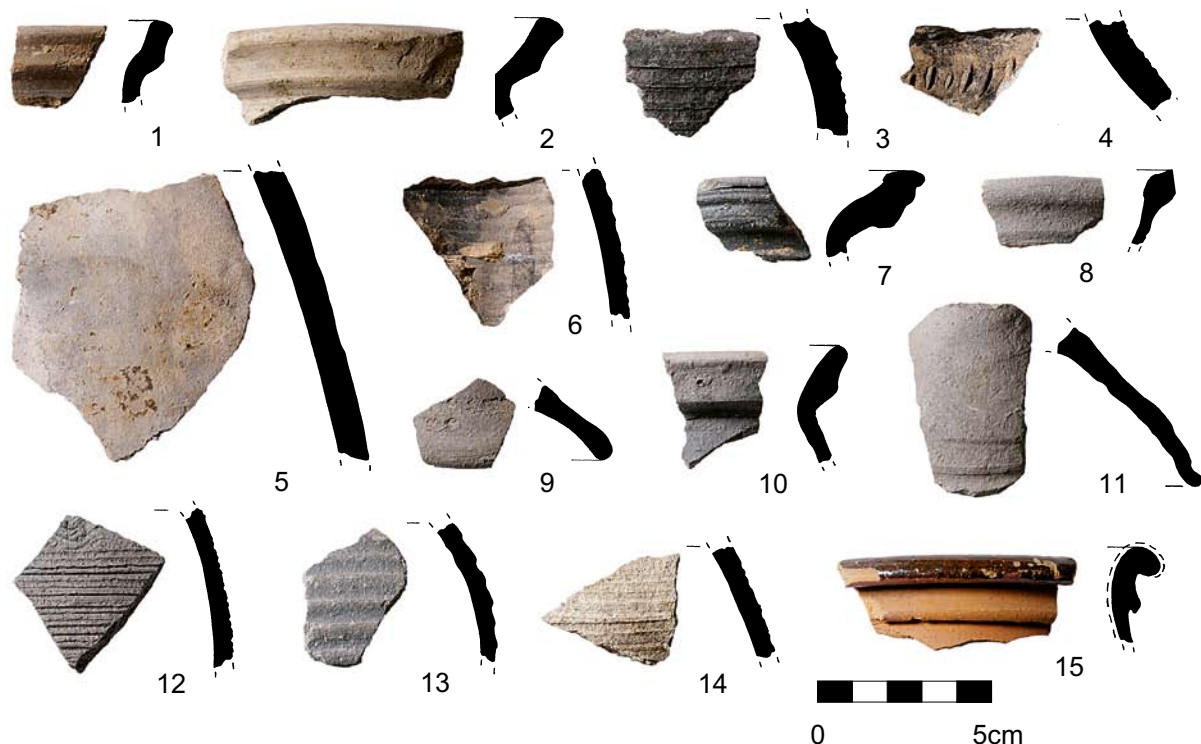
Z hlediska obecného schématu a míry dochovaných pozůstatků vnitřního vybavení je patrná rámcová shoda kuchyní opavského hradu zejména s kuchyněmi v uherském Somló a ve slezské Lipě. Kuchyně na hradě Somló se nachází v jihozápadním nároží hradního jádra v kompaktním bloku zástavby kolem nádvoří a představuje jednu z nejlépe dochovaných kuchyní v Maďarsku (obr. 47). Původně byla dvojdielná. Západní prostora vydělená segmentovým pasem je opatřena dochovaným oktogonálním dymníkovým komínem, východní nedochovaná část pravděpodobně sloužila jako přípravná. V nádvorní obvodové zdi kuchyně se nachází segmentově zaklenuté podávací okno s kamenným ostěním, protilehlá zeď je vybavena výklenkem s kamenicky pojednanou výlevkou vyústěnou do parkánu. Předpokládané původní centrální topeniště se nedochovalo.²²⁸⁾

Kuchyně na hrádce v dolnoslezské Lipě představuje vzácně dochovanou ukázkou tohoto typu, včetně základní infrastruktury (obr. 46).²²⁹⁾ Kuchyně se čtyřbokým dymníkovým komínem má valounovou dlažbu, centrální stolové topeniště, studnu, dvojici odvětrávacích oken a dvojici kamenných výlevků v úrovni podlahy.²³⁰⁾

Oproti jednoduché kuchyni v Lipě a dvojdielné kuchyni v Somló lze však opavskou nálezovou situaci hodnotit spíše jako dvojici prostorově navazujících kuchyní se samostatnými dymníkovými komíny. Toto řešení nebylo v prostředí hradních sídel v českých zemích ani v středoevropském kontextu obvyklé. Pokud se na hradě nacházelo více kuchyní, pak zpravidla v různých částech dispozice. Základní analogii kuchyní s několika dymníkovými komíny řazenými za sebou nabízí v této souvislosti zmíněné uherské královské sídlo v Budíně nebo arcibiskupská rezidence v Ostřihomi.²³¹⁾ V hypotetické rovině lze opatrně konstatovat, že dvojice kuchyní v opavské vévodské rezidenci může dokládat vysoký společenský status jejího držitele, nacházející odraz v potřebě oddělit přípravu jídla pro vévodskou rodinu, dvořany a úředníky a případ-

230) Nepublikovaný průzkum autorů.

231) Viz K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 563–564; I. Feld – K. Orosz, o. c. v pozn. 215, s. 65–68.

Obr. 49: Opava, Müllerův dům čp. 1, archeologický výzkum, operativní průzkum a dokumentace 2016–2017, profil P6. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) a tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, do kterých byla založena hlavní hradební zeď (1–7). Mladší vrcholně středověká keramika z druhé poloviny 13. a ze 14. století pak pochází ze starší části souvrství uloženého k patě hradby z vnitřní strany (8–14). Svrchní část stratigrafie je již spojena s novověkým vývojem tohoto prostoru (15) (foto O. Anlauf, kresba H. Pravdová, úpravy a celkové zpracování M. Zezula, 2021).

né hosty na jedné straně a služební personál na straně druhé. Dvě kuchyně navíc umožňovaly adekvátně zajistit přípravu většího množství pokrmů při výjimečných společenských událostech spojených s bankety.²³²⁾

KUCHYŇSKÁ A STOLNÍ KERAMIKA Z ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ²³³⁾

Z archeologických výzkumů, které se v letech 2018 a 2021 dotkly areálu opavského hradu, pochází nepříliš rozsáhlá kolekce keramických nálezů, přepálených fragmentů hliněných omazů, zlomků zvířecích kostí a dřeva. Část z nich byla vyzvednuta ze zásypu inženýrských sítí (stará dešťová kanalizace, elektrické a jiné kabely), takže se jedná o soubory zahrnující artefakty z širokého časového rozpětí. V těch částech archeologického souvrství, které nebylo porušeno recentními zásahy, bylo možné vyčlenit dva hlavní stratigrafické horizonty. První z nich náleží období před výstavbou hradu a je tvořen zvodnělými tmavě zbarvenými hlinítky s organickou příměsí, nasedajícími na předlokační půdní horizont, respektive uloženými ve výplni objektu s. j. 511 porušeného západní hradbou hradu. Souvrství o mocnosti cca 0,5 až 1,0 m dokládá sídlištní aktivity ve východním předpolí městské hradby, které zřejmě navazovaly na ještě starší předlokač-

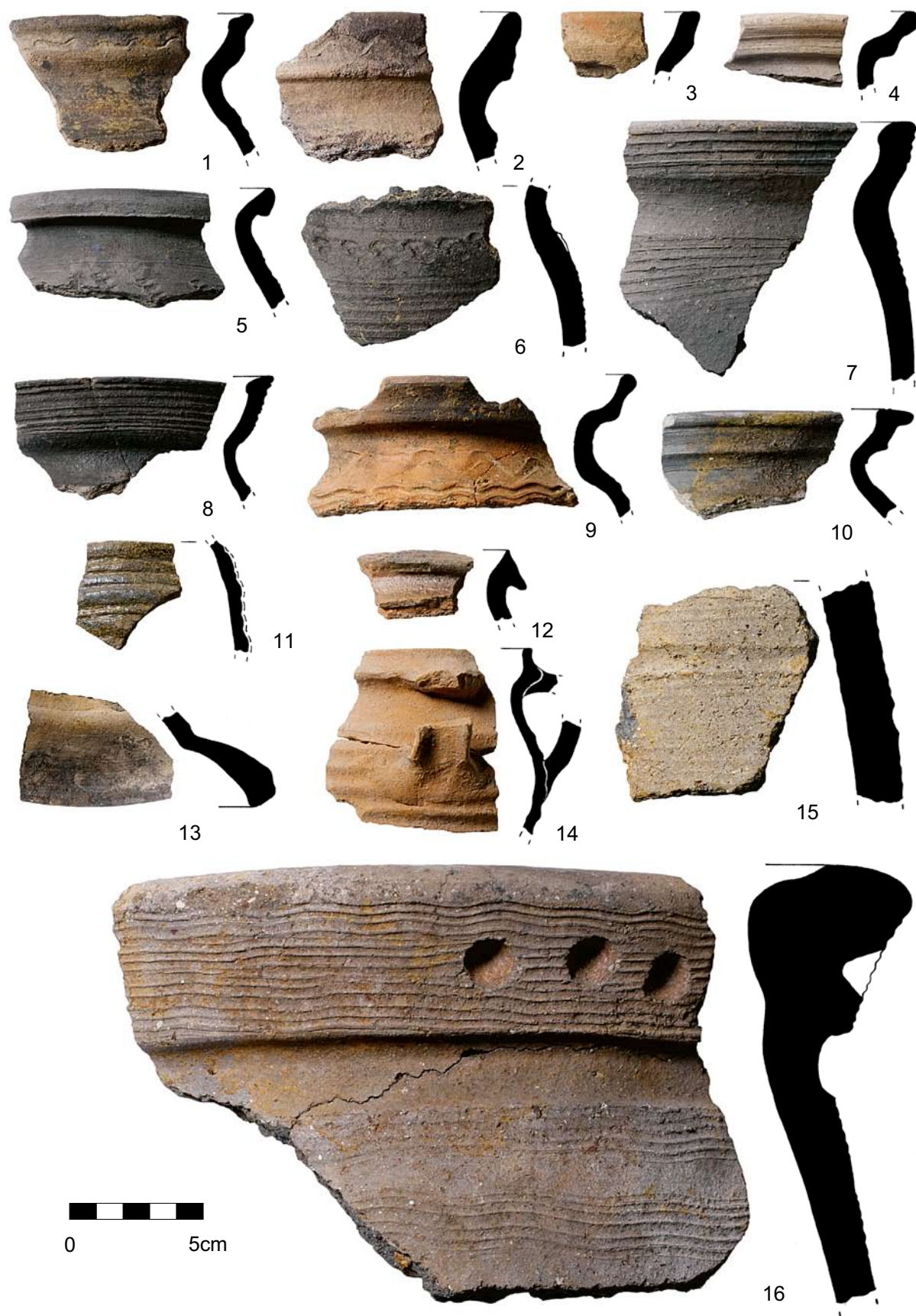
ní situaci. Tomu odpovídá charakteristika keramických nálezů jak z výplně objektu s. j. 511, tak i z vrstev uložených v jeho západním sousedství (s. j. 110 a 151) (obr. 16, 17 – profil P1).

Mezi nálezy ze starší části souvrství dochovaného pod chodníkem Komenského ulice převládá keramika raně středověké výrobní tradice užívaná obyvateli předlokační osady a v prvních desetiletích existence institucionálního města, tedy v časovém intervalu vymezeném poslední čtvrtinou 12. století a 30. až 40. léty 13. století.²³⁴⁾ Ve studovaném souboru je zastoupeno více keramických tříd, ale většinou se jedná o fragmenty nádob vyrobené z keramické hmoty ostřené křemičitým pískem vypálené do šedých či hnědošedých barevných odstínů s vzhůru vytaženými či vně vyhnutými okraji variabilní profilace a častým oboustranným prožlabením s lištou při dolní hraně vnější strany okraje (obr. 50/1–4). Na starší výrobní tradice navazuje také šedočerná keramika s příměsí grafitu v keramické hmotě s většinou jednoduchými, vzhůru vytaženými okraji s výzdobou v podobě obvodových rýh na vnější straně (obr. 50/5–7). Vodorovné rýhy či žlábký se spolu se šroubovicí a různými formami vlnic uplatňují

232) J. Hrdlička, o. c. v pozn. 163, s. 83–86; D. Duchoňová – T. Lengyelová, o. c. v pozn. 163, s. 26–28, 35–36.

233) Tato část předkládané studie vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ s názvem Archeologie, financovaného z institucionální podpory ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

234) K obecné charakteristice keramiky raně středověké výrobní tradice viz M. Zezula, Hrnčířská pec z Velkých Heraltic a její vztah k nejstaršímu horizontu opavské středověké keramiky, Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 62, 2013, s. 309–311; dále srov. např. M. Kiecoň – M. Zezula, Počátky a rozvoj města Opavy ve 13. a 14. století ve světle poznatků z archeologických výzkumů v l. 2000–2002, in: Ablańowicz, D. red., Początki i rozwój miast Górnośląska – Studia interdyscyplinarne. Gliwice 2004, s. 68–69.

Obr. 50: Opava, Komenského ulice, archeologický výzkum 2021, profil P1. Výběr keramických nálezů raně středověké výrobní tradice (poslední čtvrtina 12. – první polovina 13. století) z vrstev, předcházejících výstavbě opavského hradu (1–7, 15, 16). Výběr keramických nálezů tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z vrstev, předcházejících výstavbě opavského hradu (8, 10). Výběr keramických nálezů tzv. přechodného horizontu opavské keramické produkce (rámcově 40. – 50. léta 13. století) z násypů hradního staveniště, tvořených zeminou získanou z hloubení příkopu (9, 11). Výběr vrcholně středověké keramiky z pokročilého 14. až první poloviny 15. století z násypů hradního staveniště a z výplně suterénu hranolové brány v parkánu (12–14) (foto O. Anlauf, kresba H. Pravdová, úpravy a celkové zpracování M. Zezula, 2021).

také na výdutích nádob, podhrdlí je často opatřeno hřebenovým vpichem či šikmými vsky. Příměs grafitu je také příznačná pro silnostěnné nádoby a zásobnice, jejichž fragmenty tvoří co do celkové hmotnosti převážnou část souboru (obr. 50/15–16). Spolu s takto charakterizovanou keramikou se ale ve starší části souvrství v areálu opavského hradu vyskytuje již z technologického hlediska vrcholně středověká tenkostěnná, redukčně vypálená produkce, v některých případech s polevou, jejíž okrajová profilace a výzdoba odpovídá např. nálezům z doby kolem poloviny 13. století z výplní jam pod nejstarším dlážděním Dobytčího trhu (dnes Masarykova ulice) řazeným k přechodnému (smíšenému) keramickému horizontu na pomezí raně a vrcholně středověké výrobní tradice (obr. 50/8, 10).²³⁵⁾ Keramické nálezy z doby před před polovinou či kolem poloviny 13. století (obr. 50/9, 11) dominují také v mladší části souvrství hradního areálu, zachyceného v Komenského ulici kromě západní části hradu (výzkum 2021) již dříve při jeho východní hradbě (výzkum 2018). Vznik této části stratigrafie spojujeme s hloubením příkopu a záměrným navýšením terénu plochy staveniště vykopanou zeminou. Protože mezi redeponovanými nálezy v těchto vrstvách takřka absentuje keramika druhé poloviny 13. až první poloviny 14. století, lze vyslovit opatrný předpoklad, že se v tomto prostoru v uvedeném časovém úseku sídlištní aktivity dále nerozvíjely, což mohlo usnadnit volbu tohoto místa pro stavbu vévodské rezidence v poslední čtvrtině 14. století. S dobou její postupné výstavby lze již některé nálezy spojit, např. okraj hrnce vně vyhnutého a ovaleného, zlomek okraje v podobě okruží s šikmo vně seříznutou horní hranou, horní část menšího džbánu a okraj poklice většího průměru, pro které nacházíme analogie mezi nálezy z městského i hradního prostředí datovanými do pokročilejšího 14. a první poloviny 15. století (obr. 50/12–14).²³⁶⁾

V podstatě analogickou situaci zaznamenal také předstihový archeologický výzkum z let 2013 a 2017 v areálu sousedního Müllerova domu, jehož předchůdcem byla budova hradních kuchyní (obr. 37, 38 – profil P6). Také zde předcházely výstavbě městské hlavní hradby sídlištní aktivity doložené keramikou předlokační/lokační a vrcholně středověkou tzv. přechodného horizontu z doby kolem poloviny 13. století.²³⁷⁾ Podstatná část výše uložené části souvrství pak časově souvisí s výstavbou parkánové hradby a násypem parkánu, respektive provozem v něm situované hradní kuchyně.²³⁸⁾ S tímto zjištěním není v rozporu ani charakteristika keramických nálezů získaných vzorkováním vrstev přiléhajících k městské hradební zdi

v jižním sousedství Müllerova domu, dokumentované v rámci operativní dokumentace v roce 2017.²³⁹⁾ Také zde se ve vrstvách předcházejících výstavbě hlavní městské hradby setkáváme s keramikou raně středověké výrobní tradice a nejstaršího horizontu vrcholně středověké keramiky (obr. 49/1–7). Mladší středověká keramika z druhé poloviny 13. a ze 14. století pak pochází ze starší části souvrství uloženého k patě hradby z vnitřní strany (obr. 49/8–14), zatímco svrchní část stratigrafie je již spojena s novověkým vývojem tohoto prostoru (obr. 49/15).²⁴⁰⁾

Můžeme shrnout, že keramické nálezy z areálu opavského hradu ukazují na poměrně intenzivní sídlištní aktivity v době před lokací města a v první polovině 13. století v místech, kde poblíž předpokládaného brodu přes řeku terasový stupeň řeky Opavy přecházel do říční inundace. Jejich přerušení patrně mohlo souviset s výstavbou zděné fortifikace, v důsledku které se osídlení zřejmě přesunulo do prostoru historických předměstí navázaných na komunikace směřující do městských bran. Keramické nálezy z druhé poloviny 13. století z vrstev přiléhajících k hradbě ze strany města ukazují na určité aktivity i v této jeho okrajové části v období po vzniku fortifikace, zatímco předpolí hradeb znovu ožívá až v závěru 14. století spolu s výstavbou hradu, parkánové zdi a v parkánu situovaných hradních kuchyní.

ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Ještě kolem roku 2000 se představy o podobě a stavebním vývoji opavské přemyslovské rezidence opíraly takřka výhradně o analýzy nečetných dochovaných písemných pramenů a o dedukce založené na početně skromných, nepřesných a nejednou záměrně poněkud zkreslených vedutách. S ohledem na demolici opavského zámku, na nějž byl hrad postupně ve druhé čtvrtině 16. a kolem přelomu 16. a 17. století přestavěn, i ke stavu plně fungujícího tzv. Müllerova domu čp. 1, stojícího v areálu bývalého předhradí, část tehdejšího bádání zaujímala skeptické stanovisko k možnostem závažnějšího rozšíření dostupných poznatků.

Avšak od roku 2005 začala postupně přibývat dílčí archivní i archeologická zjištění, která naznačila, že pod dnešním povrchem terénu se skrývají relikty hradu/zámku v mnohem větší míře a stupni dochování, než se původně předpokládalo. V souvislosti s přípravou rekonstrukce Müllerova domu a její následnou realizací bylo možné provést rozsáhlejší stavebněhistorický průzkum objektu, dílčí archeologické výzkumy terénu vně i uvnitř stavby a návazně operativní dokumentaci obnažených zdí, jež se ukázala jako klíčová pro vzájemné propojení poznatků jak stavebněhistorického, tak archeologického charakteru. Ačkoliv jsou stávající vnitřní dispozice, krov se střešním pláštěm i osvětlení a dostupnost interiéru okny a dveřmi především výsledkem rozsáhlé barokní přestavby z let 1722–1726 a návazných stavebních adaptací, v obvodovém

235) F. Kolář – M. Zezula, o. c. v pozn. 187, s. 235–237.

236) Srov. např. nálezy z vrstev nad nejstarší úrovní Masarykova náměstí v Ostravě, M. Zezula – Z. Moraec – P. Kočár – Z. Šůvová, Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku, in: Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava 2009, s. 549 a 558–563; případně keramické soubory z hradů Landeka či Vartnova, P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, o. c. v pozn. 10, s. 247–250 a 358–366.

237) F. Kolář, o. c. v pozn. 188, s. 46–49.

238) K. Břečková – B. Marešová – R. Turakiewicz – H. Sedláčková, Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře, in: I. Korbelářová – M. Zezula edd., S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři. Opava – Ratibor 2018, s. 232–233.

239) Jednalo se o vzorkování vrstev ponechaných na místě po ukončení archeologického výzkumu. Vzorkování bylo provedeno se souhlasem stavebního dozoru investora, nálezy jsou uloženy v depozitáři NPÚ v Ostravě.

240) K opavské keramice druhé poloviny 13. století srov. např. soubor z nejstaršího dláždění Dolního náměstí a Dobytčího trhu (Masarykova ulice), F. Kolář – M. Zezula, o. c. v pozn. 187, s. 231–237.

zdivu domu a pod jeho podlahami se uchovaly cenné zbytky důležitých informací. Ty dovolují především určení historických funkcí objektu – zprvu patrně poněkud atypické zdvojené kuchyně opavského hradu, později v 17. století sýpky. Umožňují však rovněž nepoměrně přesnější poznání předměstského osídlení a vývoje městského opevnění v této části Opavy a přibližují okolnosti vestavby hradu vévody Přemysla částečně do intravilánu a dílem zevně města na sklonku 14. a prahu 15. století.

Archeologické odkryvy z roku 2005 u Müllerova domu a především z let 2018 a 2021 při jižním průčelí Mendelova gymnázia čp. 397 (Komenského ulice 5), opět kombinované se stavebněhistorickým posouzením obnažených konstrukcí, zároveň přinesly jak hmatatelné potvrzení některých starších premis, tak především upřesnění alespoň dílčích poznatků o podobě jádra opavského hradu a jeho stavebním vývoji ještě v závěru středověku. Pozdně gotická fáze hradu dříve nebyla čitelná z tehdy známých písemných pramenů. Její alespoň rámcové souvislosti se začaly rýsovat až po zmíněných archeologických zjištěních a pod jejich vlivem též po reinterpetaci písemností, částečně teprve postupně dohledaných a zpřístupněných novému posouzení (tzv. plán obležení Opavy v roce 1627, legenda k pohledovému plánu opavského zámku a jeho okolí, kritické edice účetních záznamů dvora Zikmunda Jagellonského i inventář opavského hradu z roku 1544). Dosavadní výzkumy a průzkumy v areálu bývalého opavského hradu tak potvrdily všeobecně známou poučku o nezbytnosti interdisciplinárního přístupu a nepoměrně větší efektivitě kombinovaného a vzájemně propojeného zkoumání ve srovnání s izolovaným působením jednotlivých oborů. Předpokládáme, že další výzkumy tohoto typu v areálu v budoucnu přinesou množství dalších poznatých skutečností, na jejichž základě bude časem možno vylíčit původní úlohu opavské přemyslovské rezidence mnohem přesněji a výstižněji než dosud a zasadit objekt do širšího kontextu. K němu prozatím scházejí nejen důležité poznatky o samotném hradě v Opavě, ale také o dalších srovnatelných lokalitách na moravsko-slezském pomezí a v sousedících končinách.

Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

PHDR. DALIBOR PRIX, CSc. – ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ
AKADEMIE VĚD ČR, V. V. I., HUSOVA 4, PRAHA 1
PRIX@UDU.CAS.CZ

MGR. FRANTIŠEK KOLÁŘ, MGR. PETRA KANIOVÁ,
MGR. JANA KOUDELOVÁ, PH.D., MGR. ROMANA
ROSOVÁ, PH.D., MGR. MICHAL ZEŽULA, PH.D.
NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ
ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V OSTRAVĚ
ODBOJE 1941/1, OSTRAVA
KOLAR.FRANTISEK@NPU.CZ
KANIOVA.PETRA@NPU.CZ
KOUDELOVA.JANA@NPU.CZ
ROSOVA.ROMANA@NPU.CZ
ZEŽULA.MICHAL@NPU.CZ

ARCHIVY

- Archivum Państwowe Wrocław, fond: Zbiór Klosego, inv. č. 102, sign. 97, Memorabilia conventus s. Wenceslai Oppaviensis fratrum ordinis praedicatorum, pag. 42.
Moravský zemský archiv Brno, fond: Nová sbírka [G 2], sign. 696, Slezsko, kart. 66, č. 696/51.
Národní archiv Praha, fond: Řád maltézských rytířů, inv. č. 2018, sign. Jo XXXIX Op. 33.
Národní archiv Praha, fond: Česká dvorská komora I, kart. 642.
Národní knihovna Praha, Registrum St. Wenceslai, oddělení rukopisů a starých tisků, sign. XVI C7, fol. 330v–331v, č. 74, 179v–180v.
Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, H III b 66.
Österreichisches Statsarchiv Wien, Kriegsarchiv, Karten und Plansammlung IV – Troppau.
Státní okresní archiv Opava, fond: Archiv města Opava, inv. č. 30, sign. XIII-5, inv. č. 128, sign. XI-1, inv. č. 204, sign. VII-1, inv. č. 218, sign. IBb19, fol. 10r–11r, 65v–66v, č. 48, 98r–99r, č. 75, 106r–106v, 108r–108v, 110v–111r, inv. č. 218, sign. IBb19, inv. č. 891, kart. 72, inv. č. 1719, kart. 238.
Zemský archiv v Opavě, fond: Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě 1507–1784, inv. č. 45, kart. 2, fasc. 2.
Zemský archiv v Opavě, fond: Josef Zuka, inv. č. 208aII, Chronik Fürstenstein, fol. 14v, 21r.
Zemský archiv v Opavě, fond: Klarisky v Opavě, inv. č. 34a, inv. č. 34, sign. A XII.
Zemský archiv v Opavě, fond: Slezský stavovský archiv v Opavě 1318–1850, inv. č. 7, sign. A I-16, inv. č. 23, sign. A XXVIII-2, inv. č. 81, sign. B IV-23, inv. č. 92, sign. B III-3, inv. č. 92a, sign. XIV-10, inv. č. 92 b, sign. XIV-10, inv. č. 1014, fol. 109v–111r.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemská školní rada Opava, kart. 405.
Zemský archiv v Opavě, fond: Velkostatek Opava – zámek, inv. č. 2, 3, 4, 5; inventář pozůstalosti Karla Basty z roku 1612.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemská vláda slezská v Opavě, inv. č. 1015, kart. 147.
Zemský archiv v Opavě, fond: Zemské právo opavsko-krnovské v Opavě, inv. č. 47, kart. 7.

EDICE

- Codex diplomaticus Poloniae quo continentur privilegia ducum Silesiae. Kodeks dyplomatyczny Polski obejmujący przywileje książąt śląskich. IV (Boniecki, M. – Bobowski, M. ed.). Warszawa 1887.
Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter II. (Grünhagen, C. – Markgraf, H. ed.). Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven 16. Leipzig 1883.
Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. V. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. Pontificum Romanorum. II. (1397–1404) (Krofta, C. ed.). Pragae 1905, s. 630, č. 1163.
Opavský listinář. II. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1402–1417) (Šigut, F. ed.). Opava 1962.
Opavský listinář. III. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae. (1422–1440). (Šigut, F. ed.). Opava 1967.
Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského I. Knihy přední (1413–1484) (Kapas, J. ed.). Historický archiv 28. Praha 1906.
Pozůstatky knih zemského práva knížectví opavského II. Desky zemské 1. (1431–1536) (Kapas, J. ed.). Historický archiv 31. Praha 1908.
Regesten zur Geschichte des Herzogthums Troppau 1061–1464 (Kopetzky, F. ed.). Archiv für österreichische Geschichte XLV. Wien 1871 (zvláštní otisk).
Schlesisches Urkundenbuch. Fünfter Band 1282–1290 (Irgang, W. ed.). Köln – Weimar – Wien 1993.
Účty dvora prince Zikmunda Jagellonského, vévody hlohovského a opavského, nejvyššího hejtmana Slezska a Lužic, z let (1493) 1500–1507. Kritická edice. Rationes curiae Sigismundi Jagellonici, ducis Glogoviensis et Opaviensis, Silesiae et Lusatarum summi capitanei de annis (1493) 1500–1507. Editio critica (Kozák, P. ed.). Praha 2014.
Zápisy knížat Minsterberských v Olešnici od r. 1454 do 1489 (Palacký, F. ed.). Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích. I. Praha 1840.
Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480 (Sedláček, A. ed.). Historický archiv 39. Praha 1914.

NEPUBLIKOVANÉ PRÁCE

- Kaniouá, P. – Koudelová, J. 2017: Dokumentace dveřních výplní městského „Müllerova“ domu čp. 1 v Opavě. Názevová zpráva. Opava – Ostrava (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kolář, F. – Kaniouá, P. 2019: Operativní průzkum a dokumentace názevových situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě. Suterén. Názevová zpráva. Opava (rukopis uložen v archivu NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kolář, F. – Kaniouá, P. – Koudelová, J. 2020: Operativní průzkum a dokumentace názevových situací během rekonstrukce městského Müllerova domu čp. 1 v Opavě – Názevové situace v exteriéru. Názevová zpráva. Opava – Ostrava (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ÚOP v Ostravě).
- Kouřilová, D. – Kaniouá, P. – Pavelková, H. – Rosová, R. – Kolář, F. 2013: Stavebně historický průzkum tzv. Müllerova domu v Opavě, Komenického 8. Opava (nepublikovaný strojopis, uložen u objednatele, architektonická kancelář Ateliér 38, s. r. o., Husova 9, 702 00 Ostrava 1).
- Linhartová, L. 2012: Analýza rytiny historického bojiště Opava. Praha. Nepublikovaná bakalářská práce na FSv ČVUT.
- Hobl, L. 2020: Souvislost hradů v Čechách s řádovými hrady v jižním Pobaltí. Plzeň. Nepublikovaná disertační práce na Filosofické fakultě Západočeské university v Plzni.
- Patrný, M. 2007: Strakonice. Areál hradu – severozápadní část. Názevová zpráva. Operativní průzkum a dokumentace. Praha (rukopis uložen v archivu dokumentace NPÚ, ú. p. Praha).
- Skalík, T. 2015: Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část A/interiér. Opava 4. 2. 2015. Nepublikovaná restaurátorská zpráva (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).
- Skalík, T. 2015: Müllerův dům. Restaurátorský průzkum barevných vrstev a omítek – část B/ exteriér. Opava 4. 3. 2015. Nepublikovaná restaurátorská zpráva (uloženo u objednatele, Slezské zemské muzeum, Nádražní okruh 31, 746 01 Opava).
- Sůvová, Z. 2018: Opava, Müllerův dům. Archeozoologická analýza (uloženo u objednatele – archeologické oddělení NPÚ, ÚOP v Ostravě).

LITERATURA

- Aluwe, K. 1980: Kuressaare linnus. Arhitektuuriajalooline uurimus. Tallin.
- Aluwe, K. 1985: Kuressaare linnuse restaureerimine ja kohandamine uutele ülesannetele. Ehitus ja arhitektuur 1/2, 54–60.
- Anderle, J. 1998: Pozdně románský hrad Loket. Průzkumy památek V/1, 3–12.
- Baeriswyl, A. 2008: Zum Verhältnis von Stadt und Burg im Südwesten des Alten Reiches. Überlegungen und Thesen an Beispielen aus der Schweiz, in: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin 2008, 21–36.
- Biermann, G. 1874: Geschichte der Herzogthümer Troppau und Jägersdorf. Teschen.
- Biller, T. 2016: Die mittelalterliche Stadtbefestigungen im deutschsprachigen Raum. Ein Handbuch. I. Systematischer Teil. Darmstadt.
- Blicke, G. – Contamine, P. – Faucher, N. – Mesqui, J. 2002: Le château et la ville: conjonction, opposition, juxtaposition (XIe–XVIIIe siècle). Éditions du CTHS.
- Borowski, T. 2010: Miasta, zamki i klasztory państwa krzyżowego Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie nad Bałtykiem – Inflanty. Warszawa.
- Boukal, J. 2017: Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku. (Na příkladu instrukce pro královského hejtmána Albrechta z Vřesovic z roku 1528.) Castellologica bohemia 17, 155–172.
- Břečková, K. – Marešová, B. – Turakiewicz, R. – Sedláčková, H. 2018: Katalog vybraných archeologických nálezů z Opavy a Ratiboře, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zezula, M. ed.). Opava – Ratibor, 232–233.
- Cejpová, M. 1987: Nástin vývoje české hradní kuchyně. Archaeologia historica 12/87, 1987, 367–374.
- Cejpová, M. 1993: Příspěvek k podobě pozdně gotického hradu v Litomyšli. Castellologica bohemia 3, 337–340.
- Cejpová, M. 2003: Topeniště dochovaná v hradních kuchyních. Sborník 1, 85–94.
- Cejpová, M. 2021: Die Bauform der Küchen auf den Adelssitzen in den tschechischen Ländern im 13.–16. Jahrhundert. Castrum Bene 16, 368–383.
- Cejpová, M. – Poloprutský, Z. – Poučová, Š. – Bujok, A. – Rykl, M. 2020: Application of geomatics methods in the research of structures of historical kitchens. The Civil Engineering Journal 29/4, 518–533.
- Cressier, P. 2008: Castrum 8. Le château et la ville: espaces et réseaux. Madrid – Rome.
- Czechowicz, B. 2005: Książęcy mecenat artystyczny na Śląsku w schyłku średniowiecza. Warszawa.
- Čapský, M. 2005: Vévoda Přemek Opavský (1366–1433). Ve službách posledních Lucemburků. Knihovna Matice moravské 17. Brno – Opava.
- Čapský, M. 2006: Opava v pozdním středověku, in: Müller, K. – Žáček, R. et. al., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha, 96–136.
- Čapský, M. 2008: Konstruování (ne)spravedlivého zeměpána. Viktorin z Poděbrad v roli rozhodčího sirotčích sporů, in: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně (Nodl, M. – Wihoda, M. ed.). Země a kultura ve střední Evropě 8. Brno, 147–158.
- Čapský, M. 2007: „...Okna sklená, ale některá kolečka od povětří vybita...“ Reflexe rozpadu zeměpanské rezidenční sítě na pozdně středověkém Opavsku, in: Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století. Korunní země v dějinách českého státu. III (Bobková, L. – Konvičná, J. ed.). Praha, 187–206.
- Čapský, M. 2008: Poklady slezských knížat – rodové jmění i nástroj každodenní reprezentace, in: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, Opava, 321–335.
- Čapský, M. 2012: K počátkům opavského hradu, in: Miketová, H. – Müller, K. et. al., Opavský zámek. Opava, 7–9.
- Čapský, M. 2013: Život u hradů. Opavský hrad, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 138–145.
- Drkal, S. 1956: Historie opavského zámku, in: Opava. Sborník k 10. výročí osvobození města (Grobelt, A. – Sobotík, B. ed.). Ostrava, 134–164.
- Duchoňová, D. – Lengyelová, T. 2016: Hradné kuchyne a šľachtické stravovanie v ranom novoveku. Radosti slávností, strasti každodennosti. Bratislava.
- Durdík, T. 1984: České hrady. Edice OKO 61. Praha.
- Durdík, T. 1995: Encyklopedie českých hradů. Praha.
- Durdík, T. 1998: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha (vydáno opakovaně a se čtyřmi svazky dodatků z let 2002–2011).
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: Středověké hrady v Čechách a na Moravě. Praha.
- Durdík, T. 2007: Hrady přechodného typu v Čechách. Praha.
- Ens, F. 1836: Das Oppaland, oder der Troppauer Kreis, nach seinen geschichtlichen, naturgeschichtlichen, bürgerlichen und örtlichen Eigenthümlichkeiten. III. Beschreibung des Oppalandes und seiner Bewohner im Allgemeinen und die Ortsbeschreibung des Fürstenthums Troppau im Besondern. Wien.
- Feld, I. 2012: Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag. Braubach, 67–78.
- Feld, I. – Orosz, K. 2007: Burgtüchen des Mittelalters und der frühen Neuzeit im Königreich Ungarn, in: Küche – Kochen – Ernährung. Archäologie, Bauforschung und Naturwissenschaften. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit, 65–76.
- Fronner, K. – Wilemann, A. 1870: Die Ruine Stahremberg in Nieder Österreich. Mitteilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale XV, Wien.
- Fukala, R. 2001: Cetrys z Kynšperka, in: Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 2 (14). Ostrava, 22–28.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hradby okresu Česká Lípa. Praha.
- Girard, J. 1952: Les aménagements du Palais des Papes pour le couronnement d'Innocent VI. Revue Provence historique 1, Numéro spécial, 5–19, dostupné z: http://providence-historique.mmsh.univ-aix.fr/nr/1952/Pages/PH-1952-00-HS_01.aspx.
- Gröninger, R. 2009: Bericht zur Bauforschung auf Burgruine Weiteneck an der Donau (Niederösterreich), Frankfurt am Main.
- Grundmann, G. 1982: Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien. I. Die Mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme. Frankfurt am Main.
- Gudrich, R. 1932: Kronika obce Kylešovic. I. Opava.
- Guerquin, B. 1974: Zamki w Polsce. Warszawa.
- Hložek, J. 2015: Předhradí středověkých hradů ve světle písemných

- pramenů, in: Způsoby přizpůsobování. Role adaptace ve vývoji (nejen) lidského druhu. Sborník abstraktů a příspěvků z 16. výjezdního interdisciplinárního semináře v Nečtiněch, 19.–22. ledna 2015. Plzeň, 129–140.
- Hrnčíř, P. 2019: Field fortifications during the Thirty Years' War in contemporary military plans, nepublikovaný příspěvek prezentovaný 10. června 2019 v rámci konference „Polní opevnění v období třicetileté války v dobových vojenských plánech“ konané v Prachaticích, nestránkováno, dostupné z: https://www.academia.edu/45589584/Field_fortifications_during_the_Thirty_Years_War_in_contemporary_military_plans.
- Chorowska, E. 2003: Rezydencje średniowieczne na Śląsku. Zamki, pałace, wieże mieszkalne. Wrocław.
- Jeangrand-Leroux, E. 2010: Château et villes en Bourgogne à l'époque moderne, in: Chastels et maisons fortes III: actes des journées de castellologie de Bourgogne, 2008–2009, Chagny, 205–220.
- Hrdlička, J. 2000: Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550–1650). České Budějovice.
- Juchelka, J. 2007: Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice opavského hradu, in: Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006. Katowice, 181–191.
- Kaniová, P. 2013: Demolice opavského opevnění v 19. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 108–117.
- Kaniová, P. – Kiecoň, M. – Kolář, F. – Rosová, R. 2013: Dílky skládacky našeho poznání o opavském městském opevnění, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 16–25.
- Kajzer, L. – Kotodziejski, S. – Salm, J. 2004: Leksykon zamków w Polsce. Warszawa.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 1986: Tvrze a hrádky na Strakonicku. Strakonice.
- Kašička, F. – Nechvátal, B. 2014: Hradby, hrádky a tvrze na Strakonicku, Blatensku a Vodňansku. Strakonice.
- Klápště, J. – Sommer, P. 2012: Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. (24. 1. 1951 – 20. 9. 2012). Archeologické rozhledy LXIV, 799–801.
- Kneifel, R. 1805: Topographie des kaiserl. königl. Theils von Schlesien. II. 2. Von den übrigen Herrschaften, Städten und Ortschaften der beiden Herzogthümer Troppau und Jägerndorf, dann dem Fürstenthume Neisse in alphabetischer Ordnung. Brünn.
- Kohoutek, J. 1995: Hradby jihovýchodní Moravy. Zlín.
- Kohoutek, J. 1995: Hradby v oblasti Vizovické vrchoviny. Brno.
- Kolář, F. – Kaniová, P. – Rosová, R. – Zežula, M. 2008: Opevnění města Opavy (současný stav výzkumu), in: Forum urbes medii aevi V. Městské fortifikace ve vrcholné středověkých zeměpanských městech střední Evropy. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 8.–11. 5. 2006 v Hainburgu a. d. Donau. Brno.
- Kolář, F. – Zežula, M. 2011: Die Straßen und Ringe im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Opava/Troppau aus der archäologischen Sicht, in: Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy środkowej (Krabath, S. – Piekalski, J. – Wachowski, K. ed.). Wratislavia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 13. Wrocław, 219–247.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy ve 13.–14. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 42–55.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy od přelomu 14. a 15. století do konce 15. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 56–79.
- Kolář, F. 2013: Proměny opavského městského opevnění v čase. Opevnění Opavy v 17.–18. století, in: Opavské hradby (Kolář, F. ed.). Opava – Ostrava, 90–107.
- Kolář, F. – Skalická, P. 2014: Opava (okr. Opava), Komenského ulice 8, Müllerův dům, parcela č. 558. Přehled výzkumů 55/2. Brno, 249–251.
- Kolář, F. – Cejpková, M. – Kaniová, P. – Prix, D. – Rosová, R. 2018: Hradní kuchyně na dvorech opavských a ratibořských Přemyslovců, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zežula, M. edd.). Opava – Ratibor, 159–187.
- Korbelářová, I. 2018: Dvorská kultura, in: S knížaty u stolu. Kuchyně a kultura stolování na středověkých vévodských dvorech v Opavě a Ratiboři (Korbelářová, I. – Zežula, M. edd.). Opava – Ratibor, 33–45.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 1997: Městské hradby v českém Slezsku. Archaeologia historica 22/97. Sborník příspěvků přednesených na XXVIII. celostátní konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky k problematice archeologie středověku. Nitra 23.–26. září 1996 (Nekuda, V. ed.). Brno – Nitra, 249–272.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hradby českého Slezska. Opava – Brno.
- Kovář, J. 2007: Předhradí moravských hradů ve 14. století. Současný stav archeologických výzkumů, in: Člověk a společnost v dějinách. Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia Trnava, 9.–10. novembra 2006. Trnava, 65–100.
- Kozák, P. 2009: Úřad zemského hejtmána v proměnách středověkého Opavska, in: Hejtmanská správa ve vedlejších zemích Koruny české (Bobková, L. – Čapský, M. – Korbelářová, I. edd.). Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis – Supplementa VII. Opava, 127–149.
- Kozák, P. 2011: Z dolnoslezské Olešnice do hlavního města Českého království. Pozoruhodný život opavského zemského hejtmána Bernarda Bírky z Násilí († 1483), in: Šlechtic v Horním Slezsku. Vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechticů Horního Slezska (15.–20. století)/ Szlachcic na Górnym Śląsku. Relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek) (Brňovjak, J. – Gójniczek, W. – Zářický, A. edd.). Katowice – Ostrava, 107–130.
- Kozák, P. 2017: Inventář knížecího zámku v Opavě z roku 1544, in: Sborník Zemského archivu v Opavě 2017. Opava, 182–201.
- Králová, S. 2016: Opava (k. ú. Opava-Město, okres Opava). Přehled výzkumů 57/2. Brno, 305–306.
- Kreuziger, E. 1862: Chronik der alten und neuern Zeit Troppau oder Troppau und seine Merkwürdigkeiten. (Die Handbuch für Einheimische und Wegweiser für Fremde.) Troppau.
- Küntzel, T. 2008: Die Stadt unter der Burg und die Burg in der Stadt. Strukturelle Beobachtungen an wüstgefallenen Burgflecken, in: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern 11. München – Berlin, 37–58.
- Legut-Pintal, M. 2014: Towns and Castles in the Medieval Duchy of the Bishops of Wrocław, in: Forum Urbes Medii Aevi VIII/1–2. Počátky měst ve střední Evropě. Brno, 208–217.
- Menclová, D. 1961: Helfštejn. Státní hrad a památky v okolí. Praha.
- Menclová, D. 1972: České hradby I–II. Praha.
- Menclová, D. 1971: Beitrag zur Typologie der mährischen Burgen. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity F 14–15, 97–127.
- Miketová, H. – Müller, K. et al. 2012: Opavský zámek. Opava.
- Miketová, H. 2012: Opavský hrad/zámek do třicetileté války, in: Mikeťová, H. – Müller, K. et al., Opavský zámek. Opava, 9–11.
- Müller, C. – Häffner, H.-H. edd. 2008: Burg und Stadt. Forschungen zu Burgen und Schlössern, Band 11. München – Berlin.
- Müller, K. 2011: Erbovní deska Oldřicha Cetryse z Kynšperka a Barbory z Rottalu, in: Paměť Slezska. Památky a pamětové instituce českého Slezska v 16. až 19. století (Šopák, P. ed.). Opava, 34.
- Mušil, F. 1995: Hradby, zámky a tvrze okresu Ústí nad Orlicí. Ústí nad Orlicí.
- Orosz, K. 2010: Várak és kolostorok konyhái a középkori magyarorságon. (Kitchens of Castles and Monasteries in Medieval Hungary.), in: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon (Benko, E. – Kovács, G. edd.). Budapest, 561–596.
- Paprocký, B. z Glöhol a Paprocké Woly, 1593, 1993: Zrcadlo slavného markrabství moravského. Faksimile prvního vydání v olomoucké tiskárně dědiců Milichtallerových roku 1593. Ostrava.
- Piper, O. 1912: Burgenkunde. Bauwesen und Geschichte der Burgen zunächst innerhalb des deutschen Sprachgebietes. München, 477–478.
- Plaček, M. 1996: Hradby a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- Plaček, M. – Dejmál, M. et al. 2015: Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno.
- Pohanka, V. 2011: Proměny zeměpanské domény v prostoru středověkého Ratibořského předměstí Opavy. Slezský sborník CIX, 5–32.
- Prasek, V.: Das Liechtenstein'sche Schloss in Troppau. Troppauer Zeitung 106/278, 4. 12. 1891, 1–2; 106/282, 10. 12. 1891, 1–2; 106/285, 13. 12. 1891, 1–2; 106/291, 20. 12. 1891, 1–2; 106/293, 23. 12. 1891, 1–2; 107/23, 29. 1. 1892, 1–2; 107/25, 31. 1. 1892, 1–2; 107/39, 18. 2. 1892, 1–2; 107/89, 17. 4. 1892, 1–2; 107/91, 21. 4. 1892, 1–2.
- Prchal, V. 2015: Společenstvo hrudin. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie. Praha, 91–121.
- Prix, D. 1990: Poznámky k rekonstrukci původní podoby kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách. Umění XXXVIII, 335–337.
- Prix, D. 1995: Výsledky stavební historického průzkumu kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách. Průzkumy památek II/2, 59–66.
- Prix, D. 1996: Kaple sv. Kříže v Opavě-Kateřinkách a její vztah k slezské architektuře ve druhé polovině 14. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 45, 193–213.
- Prix, D. 2006: Kulturní vývoj. 16. Útlum v pozdním středověku, in: Mül-

- ler, K. – Žáček, R. et al., Opava. Historie, kultura, lidé. Dějiny slezských měst. Dějiny českých, moravských a slezských měst. Praha, s. 369–385.
- Prix, D. – Samek, B. – Dolejší, K. – Filip, A. 2021: Opava, in: Umělecké památky Moravy a Slezska. 3. P-O. 3.1 (Samek, B. – Dolejší, K. edd.). Praha.
- Radek, D. 2015: Zeměpanské strategie Matyáše Korvína v prostředí slezských knížat. Slezský sborník CXIII, 207–229.
- Radek, D. 2018: Bolek V. Opolský (okolo 1400 – † 1460). Život a legenda. Opava.
- Razím, V. 2012: Vizmburk. Raně gotický hrad a jeho proměny. Průzkumy památek XIX. Příloha časopisu.
- Razím, V. 2018: Řeč středověké fortifikační architektury. Terminologie a její souvislosti. Praha.
- Razím, V. 2019: Středověká opevnění českých měst. 3. Katalog Morava a Slezsko. Praha.
- Sedláček, A. 1882–1927: Hrad, zámky a tvrze království Českého I–XV. Praha.
- Sedláček, A. 1914: Ein Beitrag zur Geschichte der Herzoge von Troppau-Münsterberg. Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens XLVIII, 151–159.
- Scherer-Hall, R. 1998: Zur Typisierung von Burgen und Schlössern und deren Erscheinungsformen. Burgen und Schlösser. Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege 39/II, 87–93.
- Schickfuss, J. 1625: New vermehrte Schlesische Chronica vnnnd Landes Beschreibung... biß an das 1619 Jahr, da sich dero Oesterreichischen Wienerischen Linien Regierung gantz endet Mit sehr vielen Nothwendigen Sachen vermehret und gebessert. Leipzig.
- Schicht, P. 2008: Burg Hardegg. Entstehung – Gestalt – Geschichte der bedeutendsten Grafenburg Niederösterreichs. Retz.
- Slavík, J. 2008: Vizmburské kuchyně. Castellologica Bohemica 11. Praha, 287–295.
- Starý, M. 2000: K původu Heleny Litevské, manželky vévody Jana II. Ratibořského. Genealogické a heraldické listy XX/2–3, 41–44.
- Starý, M. 2002: Anna „von der Luczka“. (K původu první manželky vévody Přemysla I. Opavského.) in: Genealogia ac heraldica Bohemica (Starý, M. ed.). Praha, 57–65.
- Šopák, P. 2012: Epilog opavského zámku v ohnisku urbanistických a monumentických snah přelomu 19. a 20. století, in: Míketová, H. – Müller, K. et al., Opavský zámek. Opava.
- Torbus, T. 1998: Die Konventsburgen im Deutschordensland Preußen. Oldenbourg – München.
- Tuulse, A. 1942: Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat.
- Varhaník, J. 2015: Brána v „Plášti“ na hradě Zvíkově. Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2015 (Rožmberský, P. ed.). Plzeň, 99–104.
- Viollet-Le-Duc, E. 1854: Dictionnaire raisonné de l'architecture française. Paris.
- Wasik, B. 2016: Budownictwo zamkowe na Ziemi Chełmińskiej od XIII do XV wieku. Toruń.
- Wheatley, A. 2004: The Idea of the Castle in Medieval England. New York.
- Weinelt, H. 1936: Die Herkunft der westschlesischer Wasserburgen. Deutschmähr.-schles. Heimat 22, 202–205.
- Weinelt, H. 1937: Burgen und Siedlung in Sudetenschlesien. Schlesisches Jahrbuch für deutsche Kulturarbeit im gesamt-schlesischen Raume 9, 33–44.
- Wihoda, M. 1992: Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století. Časopis Slezského zemského muzea, série B – vědy historické 41, 200–209.
- Zezula, M. – Moravec, Z. – Kočár, P. – Šůvová, Z. 2009: Archeologické výzkumy na Masarykově náměstí v Ostravě a jejich výpověď k vývoji, hmotné kultuře a životnímu prostředí města ve středověku a raném novověku, in: Ostrava, příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 24. Ostrava, 538–579.
- Zezula, M. 2012: Kuchyňská a stolní keramika, in: Předměty vyprávějí (Vojkůvková, K. – Zezula, M. edd.). Opava – Ostrava, 28–31.
- Zukal, J. 1905/1906: Das Stadtgebiet von Troppau am Ende des 17. Jahrhunderts. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 4–23.
- Zukal, J. 1912: Paměti Opavské. Črty kulturní a místopisné. Opava.

DIE BURG UND DER MITTELALTERLICHE KERN DES SOG. MÜLLERSCHEN HAUSES NR.-KONSKR. 1 IN OPAVA

Bei den für manche böhmische, mährische und schlesische Städte symptomatischen Assanierungseingriffen im späten 19. Jahrhundert wurde in den Jahren 1891–1892 das Liechtenstein-Schloss in der Landeshauptstadt österreichischen Schlesiens Opava (Troppau) niedergelassen. Es diente damals als Sitz der Großgutsverwaltung; wobei nur Wenige dessen bewusst waren, dass aus dem Landeshauptstadtbild ein wichtiges Denkmal mittelalterlicher Herkunft verschwunden war. Einer der Zeugen des Untergangs des nicht zu gefälligen, von späteren zweckbestimmten Eingriffen des 18.–19. Jahrhunderts betroffenen Gebäudes war aber der Troppauer Historiker und tschechischer Erwecker in der überwiegend deutschen Stadt Vincenc Prasek. Er veröffentlichte fast parallel in der Troppauer Zeitung eine Serie von Artikeln, in denen er die Kenntnisse von der Geschichte des Schlosses zusammengefasst hat; er führte weiter an, dass der älteste Kern des Baus – seiner Ansicht nach – anfangs des 15. Jahrhunderts sich der Troppauer Herzog, der Přemyslide Přemysl I. von Troppau († 1433) als seine Vorstadtsresidenz erbauen gelassen hatte. Die nachfolgenden Forschergenerationen schlossen an den Nachlass von Prasek an und anhand der Schriftquellenanalyse haben sie die Ideal-Geschichte der um die Wende des 16. und 17. Jahrhunderts sukzessiv, im Ergebnis aber erheblich in ein Renaissance-Vierflügelsschloss umgestalteten Burg (Stanislav Drkal) rekonstruiert. Weitere Forscher (Pavel Kouřil, Dalibor Prix und Martin Wihoda) versuchten zu Ende des 20. Jahrhunderts die Vorstellung von ursprünglicher Gestalt der gotischen Stadtburg aus dem Baukomplex zu entwickeln.

Auch die teilweisen archäologischen Forschungen seit 2005 und die mit ihnen verknüpfte historische Bauforschung präzisieren das Kennenlernen des verschwundenen Baus. Auf ihrem Grund lassen sich die älteren Erkenntnisse bestätigen, bzw. korrigieren; sie brach-

ten aber auch im bedeutenden Maße eine Menge weitere Feststellungen, die sich aus den armen Schriftquellen nicht zuverlässig identifizieren ließen. Aus ihren Feststellungen kommt es heraus, dass dem eigentlichen Ausbau der Steinburg zwischen den Jahren 1383–1403 eine anspruchsvolle Baustellenvorbereitung vorherging. In einer strategisch ungünstigen Geländeniegung, dicht mit der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts benachbart, hatte man zunächst den regelmäßigen rechteckigen leicht länglichen Burgruinn mit der an der Westseite im älteren Stadtgraben gegründeten Zwingermauer ausgesteckt. Der dabei begrenzte Innenraum wurde mittels massiver Aufschüttungen ausgefüllt, die die Baustelle über das herumliegende Gelände erhoben haben. Auf dieser Aufschüttung hat man den nahezu quadratischen Burgruinn mit der ca. 2,5 m starken Ringmauer gegründet. An der Burgruinnordseite befand sich in der ganzen Länge der in allen Geschossen dreiteilige Palas; der mittlere Raum war größer als die Seitenräume. Die gegenüberliegenden südlichen Burgruinn-ecken nahmen die eingezogenen, verhältnismäßig niedrigen quadratischen Türme ein. Man hat an der Westseite die ältere Stadtmauer durchgebrochen; schon auf dem Gelände der Stadt wurde die Vorburg durch einen verhältnismäßig großen Graben begrenzt. Der Aufbau der Burg bedeutete einen Teil der Gesamtneuekonstruktion der Troppauer Stadtbefestigung, die durch den mit der an die Burg angeschlossenen Zwingermauer umfriedeten äußeren Zwinger verstärkt wurde. Die Burg Přemysls ähnelte sich im kleineren Maßstab den regelmäßigen Burgen mit quadratischen Ecktürmen, die sich die ungarischen Könige in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts in Zvolen (Altsohl), Viglaš (beide heute Slowakei) oder Diósgyőr (Ungarn) bauten.

Die archäologischen Feststellungen der Jahre 2018 und 2021 ermöglichten ferner den spätgotischen, wohl aus dem späten 15. Jahr-

hundert stammenden Umbau zu unterscheiden. Dabei wurde der quadratische Torturm an der Westseite in die Zwingermauer der Burg gesetzt; man vermutet auch, dass diese Entwicklungsetappe der Burg sowohl den Ausbau des zweiten Torturms an der Ostseite als auch Adaptierungen, mindestens die des großen Saals im Obergeschoss des Palas als Ergebnis hatte, deren Kosten im Jahr 1505 berechnet wurden. Weitere Adaptierungen samt der Errichtung neuer Wohnräume fanden gegen 1544 unter dem Pfandbesitzer Oldřich Cetrýs v. Kynšperk statt. Erst in der Zeit zwischen 1590–1612 ist der Einbau von kürzeren Flügeln zwischen beiden (inzwischen z. T. abgebauten) südlichen Türmen, entlang der westlichen und teilweise der östlichen Ringmauer und vor der westlichen, zur Stadt gewandten Burgstirn erfolgt. Die Mauerkronen an allen Seiten wurden in gleiche Höhe erhöht und mit der renaissancezeitlichen Bogenattika versehen; die Burg erhielt dadurch die gewöhnliche Gestalt der Renaissanceschlösser mit der regelmäßigen mehrflügeligen Bebauung um den zentralen Hof herum. Es ist weiter vor auszusetzen, dass die weiteren archäologischen Forschungen unter der Fahrbahn der heutigen Komenského Str. und hinter dem Gebäude des Mendel-Gymnasiums neue Teilerkenntnisse herbeibringen.

Der zweite Teil des Beitrags widmet sich dem sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1 in der ehemaligen Vorburg, das den einzigen erhaltenen überirdischen Teil des ehemaligen Burgareals bildet. Es handelte sich ursprünglich um die Burgrküche, die im frühen 17. Jahrhundert in einen Speicher umgewandelt wurde. Das Gebäude wurde im 18. Jahrhundert in die Schlossbeamtenwohnungen barockzeitlich umgebaut. Die gründlichen archäologischen Forschungen und bauhistorischen Untersuchungen bewiesen die Entstehung der Küche durch Adaptierung eines Teils vom Zwinger zwischen der älteren Stadtmauer und der neuen Zwingermauer. Das längliche Gebäude wurde bald danach von einem Gurtbogen zweigeteilt, wovon die Archivquellen berichten. Jeder Teil war wohl mit eigener Küchenfeuerstelle ausgestattet und hatte wohl auch den eigenen großen Rauchfang auf den massiven archäologisch belegten Stützen. Die etwas ungewöhnliche Lösung der Anlage hing wohl mit den Ansprüchen auf den abgetrennten Küchenbetrieb für die Burgherren und ihren Umkreis und für das Gesinde zusammen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Opava-Město (Troppau-Stadt), digitale Katasterkarte. Rot ersichtlich gemacht – Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, rote Schraffur – Gelände der verschwundenen Burg mit Vorburg.

Abb. 2: Opava, die älteste Stadtansicht, Holzschnitt von Johann Willenberg, vor 1593. Die Troppauer Burg mit Palas und Paar Türme befindet sich rechts (SZM [Schlesisches Landesmuseum Troppau], FP, Best.-Nr. A 73430).

Abb. 3: Plan der Belagerung von Opava durch kaiserliche Truppen 1627 von Felice Floriani, dem Genieingenieur im kaiserlichen Dienst. Das Troppauer Schloss links unter Bezeichnung *castello*, heutiges Müller-Haus als rechteckiger länglicher gemauerter Bau in der Nachbarschaft der Burg (ÖStA Wien, s. Zit. in Anm. 8).

Abb. 4: Opava, Schloss mit Umgebung, Ansichtsplan gegen 1650. Das Schloss ist als Nr. 6 bezeichnet, das befestigte Vorschloss Nr. 9, das heutige Müller-Haus Nr. 8 (SZM, UHP, Best.-Nr. U 4059 A).

Abb. 5: Opava, Franz Biela. Der östliche Teil der Stadtbefestigung, Aquarell, 1813. Das Schloss befindet sich ganz rechts, zwischen ihm und dem Stadtmauerturm deutliches Gebäude des heutigen Müller-Hauses (SZM, UHP, Best.-Nr. U 189 A).

Abb. 6: Opava, unbekannter Fotograf. Das Schloss, Ansicht von Nordwesten, Foto gegen 1890. Im Vordergrund der Graben zwischen dem Schloss und dem Vorschloss, rechts die Front des heutigen Müller-Hauses (SZM, FP, Negativ Nr. D 216).

Abb. 7: Situationsplan einer Verbindung zwischen Niederring und Teschner-Strasse, 1888, Federzeichnung, Eduard Labitzky. Direkte Folge dieser Bauabsicht war die Demolierung des Troppauer Schlosses in den Jahren 1891–1892 (ZAO [Landesarchiv Troppau], Fond Landesschulrat Troppau, Karton 405).

Abb. 8: Opava, Troppauer Schloss, Erdgeschoss, Bauaufnahme vor der geplanten Demolierung, Federzeichnung, 1891 (ZAO, Fond Landesschulrat Troppau, Karton 405).

Abb. 9: Opava, Schlesisches Landesmuseum, Lehreranalt und heutiges Müller-Haus, Draufsicht. Postkarte, 1930er Jahre. Das Museumsgebäude wurde 1893–1895 zum Teil an Stelle des verschütteten Stadtgrabens erbaut. Die Lehreranalt (heutiges Mendel-Gymnasium) aus den Jahren 1896–1899 nahm die Stelle des ehemaligen Schlosses – der einstigen

Burg – ein. Das heutige Müller-Haus im Bereich der verschwundenen Vorburg, das in seiner Masse mittelalterliche Baukonstruktionen enthält, stellt den einzigen erhaltenen überirdischen Teil des Burgareals dar (SZM, FP, Best.-Nr. FP13475).

Abb. 10: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Lokalisierung der geforschten Flächen mit ausgetragenen identifizierten mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses. Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses in der Höhe des ersten Untergeschosses und der historischen Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Schwarze Linie mit grauer Ausfüllung – heutige Bebauung; mit Farben sind die archäologischen Forschungen und die bauhistorische Dokumentation aus den Jahren 2005–2021 unterschieden; dunkelgrau – mittelalterliche überirdische Konstruktionen; mittelalterliche unterirdische Konstruktionen – dunkelgraue Unterzeichnung, sonst Farbe der durchgeführten Forschung.

Abb. 11: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Rekonstruktion des vorausgesetzten Ausmaßes der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase II und III (1380er–1390er Jahre bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und historischer Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); dunkelgrau – mittelalterliche Konstruktionen in der Erdgeschosshöhe.

Abb. 12: Opava, ehemalige Burg und Vorburg, Rekonstruktion des vorausgesetzten Ausmaßes der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit eingefügter geodätischer Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und historischer Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); dunkelgrau – mittelalterliche Konstruktionen in der Erdgeschosshöhe.

Abb. 13: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg (Ring- und Zwingermauer, Torturmrelikt, spätere Baukonstruktionen); im Hintergrund das Müller-Haus, Nordostansicht (Foto František Kolář, 2021).

Abb. 14: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg, Nordostansicht. Die Farben unterscheiden die Bauphase II (Ring- und Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion des vorausgesetzten Grundrisses des Kulissentors in der Ringmauer und des späteren quadratischen Torturms in der Zwingermauer (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 15: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Grundrissituation der Mauerkronen im westlichen Teil der verschwundenen Burg, Nordostansicht. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion des vorausgesetzten Grundrisses des Kulissentors in der Ringmauer und des späteren quadratischen Torturms in der Zwingermauer (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 16: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Südwestliches Längsprofil, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die Überdeckung mit Untergrundrelikten der gemauerten Konstruktionen des westlichen Teils der Burg. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der überirdischen Partien der Ring- und Zwingermauer mit Paar Kulissentore. Das Tor in der Ringmauer ist mit Fallgitter gesichert, das in der Zwingermauer mit vorausgesetzter Hebebrücke ausgestattet (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 17: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021, Südwestliches Längsprofil, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die Überdeckung mit Untergrundrelikten der gemauerten Konstruktionen des westlichen Teils der Burg. Die Farben unterscheiden die Bauphasen II (Ring- und Zwingermauer) und IV (quadratischer Torturm in der Zwingermauer); rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der überirdischen Partien der Ring- und Zwingermauer mit Paar Kulissentore. Das Tor in der Ringmauer ist mit Fallgitter gesichert, der Torturm in der Zwingermauer mit vorausgesetzter Hebebrücke ausgestattet (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gesamtgestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 18: Opava, die verschwundene Burg mit Vorburg, Rekonstruktion der mittelalterlichen gemauerten Konstruktionen der Burg und des sog. Müller-Hauses in der Erdgeschosseshöhe (dunkelgrau) und die vorausgesetzte Trassierung der Graben in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts).

Abb. 19: Diósgyőr (Miskolc, Ungarn), die Burg gegen 1760, kolorierte Zeichnung, P. Hugo Maria Hazael (übernommen aus: I. Feld, Die Schauplätze grossadeligen Lebens in Ungarn in der Zeit von König Matthias Corvinus (1458 bis 1490), in: Zwischen Kreuz und Zinne: Festschrift für Barbara Schock-Werner zum 65. Geburtstag, Braubach 2012, S. 67–78, s. S. 67).

Abb. 20: Arensburg (Kuresaare, Estland), Burg, Rekonstruktion des Zustands zu Ende des 15. Jahrhunderts (übernommen aus: T. Borowski, s. Anm. 136, S. 323).

Abb. 21: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Tuffitfragment von einem anspruchsvoll profilierten Fenstergewände, nachträglich in den Barockkonstruktionen des Hauses ausgenutzt (Raum 005, untere Partie des das Gewölbe im Raum tragenden Pfeilers). Das Gewände bildete wohl einen Teil von einem der Burgpalastfenster.

Abb. 22: Opava, Stadtplan mit schematischer Darstellung des Verlaufs der Befestigungslinie, vor 1800. Deutliche Raumbeziehung zwischen der Burg mit Vorburg und der Stadt – die Burg befand sich außerhalb des Stadtbereichs, während die Vorburg in das Stadtgebiet eingeschoben war (Modell der außerhalb der Stadt liegenden Burg mit dem mit ihr gemeinsamen Befestigungssystem). Im südlichen Teil der Vorburg, in den Zwinger der Stadt vorgeschoben, befindet sich das gemauerte Gebäude des heutigen Müller-Hauses (NPÚ, ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte] in Ostrava).

Abb. 23: Opava, sog. Müller-HausNr.-Konskr. 1 nach Rekonstruktion, Westansicht. Im Bereich des einstigen Zwingers rechts vom Gebäude der Untergrundzubau (2017–2019); im Hintergrund rechts das Ausstellungsgebäude des Schlesischen Landesmuseums (1893–1895) an Stelle des ehemaligen Stadtgrabens, im Hintergrund links das Mendel-Gymnasium, ursprünglich die Lehreranstalt (1896–1899) an Stelle des niedergerissenen Schlosses, der ehemaligen Burg der Herzöge von Schlesien (Foto L. Wünsch, 2019).

Abb. 24: Opava, Areal der verschwundenen Burg und Vorburg, farbige Teilauswertung der identifizierten und vorausgesetzten mittelalterlichen Baukonstruktionen der Burg und des Müller-Hauses in der Phase IV (1. Hälfte des 15. Jahrhunderts). Ausschnitt der digitalen Katasterkarte mit Einfügung der geodätischen Aufnahme des Müller-Hauses Nr.-Konskr. 1 in der Höhe des ersten Untergeschosses und der historischen Bauaufnahme des Schlosses aus dem Jahr 1891 in der Erdgeschosseshöhe. Die heutige Bebauung – grau mit schwarzer Linie; die Schloss-Bauaufnahme – blaue Linie ohne Flächenfärbung; die Farben unterscheiden die archäologischen Forschungen und den Baualtersplan (2005–2021); farbig – einzelne mittelalterliche Bauphasen in der Erdgeschosseshöhe.

Abb. 25: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Trassierung der Stadtmauer und der Zwingermauer hinter ihr, die bei der archäologischen Forschung des Schlesischen Landesmuseums freigelegt wurden; im Hintergrund sog. Müller-Haus, Südwestansicht (Foto F. Kolář, 2017).

Abb. 26: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Westfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und überirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Verbindungsmauerrelikte zwischen der Befestigung der Stadt und der Burg aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent); Durchlass in der Stadtmauer, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 27: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Längsschnitt über das Gebäude mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent, im Schnitt); südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit dem Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und Durchlass in der Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer, Rekonstruktionsversuch (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 28: Opava, Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung

2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Südfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent); Zwingermauer aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent); südliche Umfassungsmauer der Burgrüchen, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 29: Opava, Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Südfassade mit ersichtlich gemachtem mittelalterlichem Befund und Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische und oberirdische Stadtmauerrelikte aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt); Zwingermauer aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent, Schnitt); südliche Umfassungsmauer der Burgrüchen, Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis erste Hälfte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 30: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.-erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) und des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikproduktion (grob 1240er bis 1250er Jahre) aus den Schichten, in die die Stadtmauer gegründet wurde: 1–3, 6 (Schicht stratigrafische Position 132; 4, 5 (Schicht stratigrafische Position 130), bzw. aus den Konstruktionsschichten schon im Zusammenhang mit dem Stadtmauerbau: 7 (Schicht stratigrafische Position 126). Auswahl der Keramikfunde der hochmittelalterlichen Produktion (2. Hälfte des 14.–1. Hälfte des 15. Jahrhunderts) aus den Schichten der Zwingeraufschüttung aus der Bauzeit der Zwingermauer: 8 (Schicht stratigrafische Position 120), 9–13 (Schicht stratigrafische Position 120). Auswahl der Keramikfunde der hochmittelalterlichen Produktion (15. Jahrhundert) aus den mit dem Küchenbetrieb verbundenen Schuttschichten im Zwinger: 14, 16, 17 (Schicht stratigrafische Position 114), 15 (Schicht stratigrafische Position 115 – Zeichnung H. Klásková, H. Pravdová, 2013).

Abb. 31: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Nordfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: Unterirdische Relikte der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt); überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent) und unterirdische Relikte der gemauerten Zugangsrampe im Rahmen der Kontreeskarpemauer im Graben zwischen der Burg und der Vorburg (blau transparent, Schnitt). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 32: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Ostfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), und Durchlass aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 33: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Ostfassade mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und dem Ausguss, und Durchlass durch die Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhundert bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgrüchen mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 34: Opava, Park beim Landesmuseum, Operativuntersuchung und

Dokumentierung 2021. Teil des erhaltenen Mauerwerks der städtischen Zwingermauer, äußeres Mauerhaupt (heute Teil der Umfriedungsmauer der Berufsbildenden mittleren Schule für Technik- und Kunstszierung in Opava, in der Nachbarschaft des Prunkgebäudes des Schlesischen Landesmuseums und des sog. Müller-Hauses). Die Mauer ist aus dem Bruchstein der Grätzer Grauwacke mit Kalkmörtel gemauert, das verhältnismäßig sorgfältig geschichtete Mauerwerk zeigt deutliche Lagefugen ohne Gerüstholzlöcher. In der oberen Partie des Mauerwerks (0,56 m) befindet sich die zum Teil erhaltene Brustwehr mit langen Zinnen (bis ca. 1,7 m) und schmalen Lücken, an der rechten Seite ein baulich mit der Mauer verbundener Strebepfeiler (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 35: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Trassierung der Stadtmauer (im Hintergrund) und ihrer Zwingermauer, die bei der archäologischen Forschung des Schlesischen Landesmuseums freigelegt wurden; rechts die Ecke des Müller-Hauses, Ansicht von Osten (Foto F. Kolář, 2017).

Abb. 36: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung 2013, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Längsschnitt mit ersichtlich gemachtem Hauptbefund aus dem Mittelalter und Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische sowie überirdische Relikte der Verbindungsmauer zwischen der Stadt- und Burgbefestigung (Schnitt) und der Zwingermauer der Stadtbefestigung aus dem späten 14. Jahrhundert (blau transparent), südliche Umfassungsmauer (im Schnitt) mit Fundament vom Pfeiler der Rauchfangschornsteine und dem Ausguss, und Durchlass durch die Stadtmauer aus der Wende des 14. und 15. Jahrhunderts bis Mitte des 15. Jahrhunderts (grün transparent). Rote Strichlinie – Rekonstruktion der möglichen Gestalt der Burgtürme mit Paar Rauchfangschornsteine und anschließende Trassierung der Stadtmauer (Fassadenaufnahme M. Struhala, Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 37: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Rekonstruktionschnitt über den Zwinger südlich des Hauses, Fotoplan. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische Relikte und der vorausgesetzte überirdische Teil der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt), und erhaltene unter- und überirdische Relikte der Zwingermauer der Stadtbefestigung (blau transparent, Schnitt). Die Zwingermauerbrustwehr ist in dieser Partie zum Teil neuzeitlich übermauert, sie behält aber die authentische Höhe und Breite der ursprünglichen Lösung bei. Vor dem äußeren Zwingermauerhaupt der flache Boden des angehörigen Stadtgrabenabschnitts (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 38: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Rekonstruktionschnitt über den Zwinger südlich des Hauses, Fotoplan und farbige Teilauswertung des Schnitts über die historische Überdeckung. Farbenerklärung: erhaltene unterirdische Relikte und der vorausgesetzte überirdische Teil der Stadtmauer aus der Mitte des 13. Jahrhunderts (rot transparent, Schnitt), und erhaltene unter- und überirdische Relikte der Zwingermauer der Stadtbefestigung (blau transparent, Schnitt). Vor dem äußeren Zwingermauerhaupt der flache Boden des angehörigen Stadtgrabenabschnitts (Fotogrammetrie R. Kadlubiec, Bearbeitung und Gestaltung F. Kolář, 2021).

Abb. 39: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 006, Steinausguss und Fundamentmauerwerk eines der zwei massiven quadratischen Pfeiler, die mittels Segmentgurtbogen haben das Paar gemauerte Rauchfangschornsteine der Burgtürme tragen mögen, Ansicht von Süden (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 40: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 005, erhaltene Trassierung der Verbindungsmauer zwischen der Stadtbefestigung und der Burg (A) an Stelle des Verbindens mit der Zwingermauer der Stadtbefestigung (B), Reste vom Ziegelausatz des nachträglich abgehauenen Rauchfangschornsteinverteilungsgurtbogens (C), Fragment eines mittel-

alterlichen Fenstergewändes (ursprünglich wohl aus dem Burgpalas), sekundär in der unteren Partie des das Gewölbe tragenden Barockpfeilers verwendet, Ansicht von Süden (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 41: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 008, erhaltene Trassierung der Verbindungsmauer zwischen der Stadtbefestigung und der Burg (A) an Stelle des Verbindens mit der angelegten südlichen Umfassungsmauer der Burgtürme (B), Reste vom Ziegelausatz des nachträglich abgehauenen Rauchfangschornsteinverteilungsgurtbogens (C), Ansicht von Nordwesten (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 42: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Raum 005, wahrscheinlich Reste des gemauerten Unterbaus einer Feuerstelle in Gestalt der Torsos von vier Fundamentmauerwerke aus Bruchstein mit Kalkmörtel, die einen quadratischen Raum mit Seite zu 3,3 m begrenzen – östlicher Teil (A), Ansicht von Nordosten (Foto F. Kolář, 2021).

Abb. 43: Opava, herzogliche Stadtburg mit gemauertem Küchengebäude in der Vorburg, 15. Jahrhundert, Massenrekonstruktion (Zeichnung D. Prix, 2021).

Abb. 44: Roupov (Ruppau, Bez. Pilsen-Süd), Burg, Burgtürme, Ende des 15. Jahrhunderts mit achteckigem Rauchfangschornstein, Ansicht von Nordosten (Foto F. Kolář, 2018).

Abb. 45: Weitenegg (Niederösterreich), Burg, Burgtürmpaar mit Rauchfangschornsteinen in der Nachbarschaft des Palas, die größere nördliche Küche aus dem 15. Jahrhundert (mit nachträglich umgestaltetem Schornstein), die kleinere südliche Küche aus dem 16. Jahrhundert, Ansicht von Westen (R. Gröninger, s. Zit. in Anm. 213, S. 78, Abb. 86).

Abb. 46: a) Lipa (Niederschlesien, Polen), Burg, Grundriss in der Erdgeschosshöhe, die Küche gelb schraffiert (J. Pilch, *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska* [Lexikon des Architektur Niederschlesiens], Warszawa 2005, S. 194); b) Lipa, Gesamtansicht von Süden zu; c) Lipa, Burgtürme, Blick in den Innenraum von Südosten hin: A – gemauerte Feuerstellenplattform; B – Steinbrunnen; C – Kieselplasterung; D – Abgusskanal; E – Ausguss; F – Belüftungsfenster; G – Rauchfangschornstein (beide Fotos F. Kolář, 2018).

Abb. 47: Somló (Schomlau, Ungarn), Burg, Gesamtansicht von Norden zu, in der Mitte die Küche mit erhaltenem achteckigem Rauchfangschornstein im Rahmen des kompakten Blocks der Bebauung um den Burghof herum (https://de.wikipedia.org/wiki/Burg_Somló%C3%B3#/media/File:Burg_Somló%C3%B3.jpg).

Abb. 48: Buda (Ofen, Teil von Budapest, Ungarn), Stadtansicht von der Donau zu, Holzschnitt aus: Hartmann Schedel, *Liber Chronicarum*, Nürnberg 1493; (https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/36/Nuremberg_chronicles_-_BVJA.png). Die Burg befindet sich im linken Bildteil, die vorausgesetzten Rauchfangschornsteine gelb ersichtlich gemacht.

Abb. 49: Opava, sog. Müller-Haus Nr.-Konskr. 1, archäologische Forschung, Operativuntersuchung und Dokumentierung 2016–2017. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.–erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) und des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikherstellung (grob 1240er–1250er Jahre) aus den Schichten, in die die Stadtmauer gegründet ist (1–7). Die spätere Hochmittelalterkeramik aus der 2. Hälfte des 13. und dem 14. Jahrhundert stammt aus dem älteren Teil der zum Stadtmauerfuß gelagerten Schichtenfolge (8–14). Die obere Partie der Stratigraphie ist erst mit neuzeitlicher Entwicklung der Anlage verbunden (15 – Foto O. Anlauf, Zeichnung H. Pravdová, Bearbeitung und Gestaltung M. Zežula, 2021).

Abb. 50: Opava, Komenského Str., archäologische Forschung 2021. Auswahl der Keramikfunde der frühmittelalterlichen Produktionstradition (letztes Viertel des 12.–erste Hälfte des 13. Jahrhunderts) aus den der Erbauung der Troppauer Burg vorhergehenden Schichten (1–7, 15, 16). Auswahl der Keramikfunde des sog. Übergangshorizonts der Troppauer Keramikherstellung (grob 1240er–1250er Jahre) aus den Schichten der von dem bei Grabenaushebung erreichten Erdmaterial aufgeschütteten Burgbaustelle (9, 11). Auswahl der Hochmittelalterkeramik des fortgeschrittenen 14 bis ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts aus den Aufschüttungen der Burgbaustelle und aus der Ausfüllung des Torturmuntergeschosses im Zwinger (12–14 – Foto O. Anlauf, Zeichnung H. Pravdová, Bearbeitung und Gestaltung M. Zežula, 2021).